

MEĐUNARODNI PROBLEMI INTERNATIONAL PROBLEMS

Vol. LXX

Beograd

No. 1/2018.

Goran NIKOLIĆ

*Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije:
krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu*

Sanja JELISAVAC TROŠIĆ

*Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji
kao jedan od ciljeva spoljne politike Srbije*

Duško DIMITRIJEVIĆ

Odnosi Srbije i Kine na početku 21. veka

Milan LIPOVAC

*Različita shvatanja moći države kao ključnog pojma
realističkog teorijskog pristupa*

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ISSN 0025-8555

UDK 327

MP, 70, (2018), br. 1, str. 1–120

Izdavač

Institut za međunarodnu politiku i privredu
Beograd, Makedonska 25

Za izdavača

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ
direktor

Glavni i odgovorni urednik

Prof. dr Branislav ĐORĐEVIĆ

Zamenik glavnog i odgovornog urednika

Dr Srđan KORAC

Sekretar

Mr Ivona LAĐEVAC

IZDAVAČKI SAVET

- Prof. dr Liu ZUOKUI, Institut za evropske studije Kineske akademije društvenih nauka, Peking
Prof. dr Predrag BJELIĆ, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd
Prof. dr Dražen DERADO, Univerzitet u Splitu, Ekonomski fakultet, Split
Dr Robert HEJDEN, Centar za ruske i istočnoevropske studije, Pitsburg
Prof. dr Zoran JEFTIĆ, Univerzitet u Beogradu, Fakultet bezbednosti, Beograd
Prof. dr Irena KIKERKOVA, Univerzitet Sv. Ćirilo i Metodije, Ekonomski fakultet, Skoplje
Dr Sandro KNEZOVIĆ, Institut za međunarodne odnose, Zagreb
Prof. dr Jelena KOZOMARA, Univerzitet u Beogradu, Ekonomski fakultet, Beograd
Dr Natalia VLADIMIROVNA KULIKOVA, Ruska akademija nauka, Ekonomski institut, Moskva
Dr Aleksandar LUKIN, Moskovski državni institut za međunarodne odnose, Moskva
Prof. dr Dragana MITROVIĆ, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd
Prof. dr Jasmina OSMANKOVIĆ, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet za ekonomiju i biznis, Sarajevo
Dr Miroslav ANTEVSKI, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Prof. dr Gordana ILIĆ POPOV, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd
Dr Čaran VODVA, Centar za istraživanje politike, Nju Delhi
Prof. dr Vladan JONČIĆ, Univerzitet u Beogradu, Pravni fakultet, Beograd

INTERNATIONAL PROBLEMS

UREĐIVAČKI ODBOR

Dr Vladimir BILANDŽIĆ, Misija OEBS u Srbiji, Beograd
Dr Miša ĐURKOVIĆ, Institut za evropske studije, Beograd
Prof. dr Demetrius ANDREAS FLOUDAS, Hjuž Hol koledž, Kembridž
Prof. dr Slobodan MILAČIĆ, Univerzitet za pravo, političke studije i ekonomiju, Bordo
Prof. dr Dragan ĐUKANOVIĆ, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Biljana VANKOVSKA, Filozofski fakultet, Institut za odbranu, Skoplje
Doc. dr Vanja ROKVIĆ, Fakultet za bezbednost Univerziteta u Beogradu, Beograd
Prof. dr Radmila NAKARADA, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu
Prof. dr Kalojan METODIEV, Jugozapadni univerzitet „Neofit Rilski“, Blagoevgrad
Dr Nebojša VUKOVIĆ, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Dr Stevan RAPAIC, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd
Mr Vladimir AJZENHAMER, Fakultet bezbednosti, Univerzitet u Beogradu
Dr Zoran LUTOVAC, Institut društvenih nauka, Beograd

Kompjuterska obrada

Sanja BALOVIĆ

Lektorka za engleski jezik

Maja NIKOLIĆ

Štampa

Sajnos doo, Momčila Tepavice 2, Novi Sad

Internet prezentacija:

www.diplomacy.bg.ac.rs/mProblemi_sr.php

Pretplata

Zahteve za pretplatu za Srbiju slati na adresu:

Međunarodni problemi, Makedonska 25,
11000 Beograd, Poštanski fah 413, Uplata na račun 205-142866-36,
Komerijalna banka Beograd, Makedonska 32

Zahteve za pretplatu za inostranstvo slati na adresu:

BiFS doo, Books and periodicals, Supilova 10, 11000 Beograd, Srbija
Tel/fax +381 11 20 84 229, E-mail: bfsbooks@sezampro.rs

U izdavanju časopisa učestvuje:
Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije

MEĐUNARODNI PROBLEMI

ČASOPIS INSTITUTA ZA MEĐUNARODNU POLITIKU I PRIVREDU

GODINA LXX

BEOGRAD

BROJ 1/2018.

SADRŽAJ

EKONOMSKE DETERMINANTE SPOLJNE POLITIKE SRBIJE

Goran NIKOLIĆ

*Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije:
krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu* 11

Sanja JELISAVAC TROŠIĆ

*Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji
kao jedan od ciljeva spoljne politike Srbije* 28

AKTUELNO

Duško DIMITRIJEVIĆ

Odnosi Srbije i Kine na početku 21. veka 49

TEORIJSKE RASPRAVE

Milan LIPOVAC

*Različita shvatanja moći države kao ključnog pojma
realističkog teorijskog pristupa* 71

PRIKAZI

99

70. TOM ČASOPISA MEĐUNARODNI PROBLEMI

Pred Vama se nalazi prvi broj sedamdesetog toma časopisa *Međunarodni problemi*. Prvi broj časopisa objavljen je aprila 1949. godine kao glasilo godinu i po dana ranije osnovanog Instituta za međunarodnu politiku i privredu sa sedištem u Beogradu. *Međunarodni problemi* su najstariji časopis u našoj zemlji koji je u celini posvećen naučnoj obradi međunarodnih odnosa. Tokom skoro sedam decenija izlaženja časopis je menjao spoljni lik, rubrike, bivao nekad slabiji nekad bolji, ali je uvek nastojao da se drži osnovne devize zabeležene u uvodniku prvog broja daleke 1949. godine – naslovljenom „Nekoliko reči o zadacima našeg časopisa” – u kojem je rečeno da ćemo se „truditi da izučavamo činjenice i događaje iz međunarodnog ekonomskog i političkog života, da ih izučavamo objektivno i predstavljamo kakvi su oni zaista u stvarnosti, a ne kakvi nam se oni čine ili kakvi bismo mi voleli da budu”.

Kao glasilo Instituta za međunarodnu politiku i privredu, *Međunarodni problemi* su oduvek kao jedan od osnovnih ciljeva imali da naučnoj, stručnoj, političkoj i široj javnosti u zemlji i inostranstvu predstave rezultate prvenstveno institutskih istraživanja u oblasti međunarodno-političkih odnosa, svetske privrede, međunarodnih ekonomskih odnosa, društvenih, ekonomskih i političkih kretanja u pojedinim zemljama i regionima, međunarodnog prava i institucionalnih okvira međunarodnih odnosa, određenih zbivanja u Jugoslaviji koja su prvenstveno vezana za procese u međunarodnim odnosima, i ekonomskih i političkih odnosa naše zemlje sa inostranstvom.

Časopis u svojim redovnim i povremenim rubrikama objavljuje studije, rasprave, eseje, članke, dokumenta, hronologije, osvrtne i prikaze knjiga i periodike iz oblasti međunarodnih odnosa. U svakom broju najznačajnije mesto zauzimaju tekstovi koji sa teorijskog stanovišta tretiraju problematiku međunarodnih odnosa. Zatim slede analitički radovi kojima se istražuju pojedini procesi i pojave u svetu, članci u kojima se podstiče polemički dijalog, rasprave sa više učesnika, materijali sa okruglih stolova, razgovori sa značajnim domaćim i stranim ličnostima iz naučnog i političkog života, razni dokumentarni i informativni prilozi. Osnovna usmerenost časopisa je otvorenost prema raznolikim koncepcijama, iskustvima i rešenjima u savremenim međunarodnim odnosima, predstavljanje različitih, pa i oprečnih viđenja, otvorenost za sveobuhvatna, produbljena istraživanja, ali i za kritička

preispitivanja dilema i otvorenih problema, sučeljavanje teorijskih modela sa praktičnim iskustvima. Upravo ta otvorenost za različita, pa i oprečna mišljenja, sa kojima redakcija i ne mora da se slaže, predstavlja jednu od najvećih vrednosti našeg časopisa.

Veliko nam je zadovoljstvo da istaknemo da se među autorima koji su se pojavljivali na stranama našeg časopisa nalaze utemeljivači nauke o međunarodnim odnosima kod nas i velikani naučne misli kao što su Milan Bartoš, Albert Vajs, Bora Blagojević, Juraj Andrassy, Leo Mates, Milan Šahović, Ljubivoje Aćimović, Bojana Tadić, Sonja Dapčević Oreščanin, Zorica Priklmajer, Jokica Hadživasileva, Ljubiša Adamović, Branko Pribićević, Obrad Račić, Miodrag Sukijasović, Marijan Hubeni, Vladimir Glišić, Konstantin Obradović, Tomislav Popović, Predrag Simić, Džemal Hatibović, Blagoje Babić i drugi. Tu je i cela plejada istaknutih autora srednje generacije i nepresušni izvor mlađih, ali već afirmisanih naučnih radnika, koji predstavljaju budućnost nauke o međunarodnim odnosima. Spisak naših autora je veoma veliki, pa ih nije moguće sve pomenuti.

Časopis je sve vreme bio otvoren i za istaknute inostrane autore. Svoje radove specijalno pisane za naš časopis je objavilo preko pedeset inostranih autora između ostalih i: Bert Röling, Anatol Rapoport, Asbjorn Eide, Oleg Bogomolov, Tomas Balog, József Bognár, Luis Diaz Müller, Joshihiko Seki, Solon Ardittis, Fred Warner Neal, Stelios Alifantis, Erich Fröschl, Gareth Williams, Andreas Stadler, Michel Foucher, Robert E. Anderson, Sean Gervasi, Peter Radan, Yasushi Akashi, Tomas Fleiner, Vladimir Baranovsky, Chris Spencer, Johano Strasser, Iván Vitányi, Peter Havas, Vladimir Rukavishnikov i dr.

Jedna od trajnih orijentacija časopisa je objavljivanje tematskih brojeva ili tematskih blokova, koji predstavljaju određenu naučno-teorijsku ili praktično-političku aktuelnost. Upravo ovi brojevi našeg časopisa su najtiražniji. Da pomenem samo nekoliko takvih obrađenih tema: „Nacionalni problemi: neka iskustva Evrope” (br. 3–4, 1992), „Balkan posle hladnog rata” (1–2, 1993), „Rusija i istočna Evropa: četiri godine posle” (br. 3–4, 1993), „Sukobi u prethodnoj Jugoslaviji i međunarodno krivično i humanitarno pravo” (br. 1, 1994), „Kontinuitet međunarodne ličnosti SR Jugoslavije” (br. 3, 1994), „Evropska unija i svet” (br. 4, 1994), „Svet i jugoslovenska kriza” (br. 1–2, 1995), „Bezbednost u Evropi u novim uslovima” (br. 3, 1995), „Dejtonski sporazum: izgledi za mir” (br. 1–2, 1996), „Vodeće svetske sile, Balkan i jugoslovenska kriza” (br. 1, 1997). Nažalost, tokom prve decenije ovog veka tematsko fokusiranje je napušteno, da bi tek u poslednjih par godina bila obnovljena praksa objavljivanja temata. Tako su *Međunarodni problemi* obuhvatili nove inicijative za jačanje međunarodne saradnje poput „Jedan pojas, jedan put” i „16+1”, koje je pokrenula Kina. U povodu jubileja 70. godina od osnivanja Instituta objavljen je prošle godine tematski broj posvećen stanju debate u teorijama

međunarodnih odnosa na početku 21. veka, a potom i broj u kojem su razmotrene determinante spoljne politike Srbije.

Međunarodni problemi izlaze četiri puta godišnje. Radovi se objavljuju na srpskom ili engleskom jeziku, sa odgovarajućim rezimeima na engleskom, odnosno srpskom, i apstraktima na engleskom. Pored redovnog, broširanog izdanja, među prvima u Jugoslaviji, još 1991. godine, počeli smo da objavljujemo i elektronsko izdanje. Od januara 1997. godine *Međunarodni problemi* su dostupni i na internet stranici Instituta. Časopis se uređuje u skladu sa zahtevima JUS-a i međunarodnim standardima ISO. Tokom višedecenijske istorije časopis je četiri puta menjao vizuelni identitet, a poslednji je osmišljen i uveden od broja 1/1994.

Posebno je značajna „Hronologija jugoslovenske krize” koju je časopis redovno objavljivao u rubrici Dokumentacija počev od broja 1–2/1992. pa sve do broja 4/1995. Institut je potom 1997. godine „Hronologiju jugoslovenske krize” objavio u celini kao posebno izdanje na srpskom i engleskom jeziku. Pošto je prvo izdanje rasprodato Institut je na srpskom objavio i drugo izdanje 2000. godine.

Međunarodni problemi su indeksirani u publikaciji ABC POL SCI, A Bibliography of Contents: Political Science & Government, ABC-CLIO, Santa Barbara, California, Oxford, England, zatim u International Political Science Abstracts, Međunarodnog udruženja za političke odnose, Paris, NIRA – National Institute for Research Advancement, Tokyo, Anderson Randu i drugim vodećim svetskim indeksima iz oblasti međunarodnih odnosa. Među inostranim korisnicima našeg časopisa nalaze se vodeći svetski instituti, univerziteti i fakulteti, biblioteke, državne institucije, diplomatska predstavništva, političke organizacije, privredne korporacije i komore, međunarodne organizacije i veći broj naučnika, profesora, državnika, privrednika, novinara.

Da naš časopis izlazi već ovoliko decenija, da održava jedan zavidan nivo, da je stekao zapažen ugled kod nas i u svetu, najzaslužniji su svakako mnogobrojni domaći i inostrani autori koji su pisali svoje radove za časopis. Naravno, zasluge pripadaju i svim ranijim i sadašnjim članovima uređivačkih odbora, ali iznad svih glavnim i odgovornim urednicima: Ivan Karaivanov, Radivoje Davidović, Jovan Marinović, Marko Perić, Sonja Dapčević Oreščanin, Novica Blagojević, Mihailo Adamović, Ranko Petković, Nemanja Božić, Konstantin Obradović, moja malenkost i Miroslav Antevski. Sadašnji glavni i odgovorni urednik je prof. dr Branislav Đorđević.

Dr Brana MARKOVIĆ

Višegodišnji glavni i odgovorni urednik

Međunarodnih problema

EKONOMSKE DETERMINANTE SPOLJNE POLITIKE SRBIJE

UDK: 339.9:327]:338(497.11)(4-627EU)

Bibliid: 0025-8555, 70(2018)

Vol. LXX, br. 1, str. 11–27

Pregledni rad

Primljen 4. septembra 2017.

Odobren 4. decembra 2017.

DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1801011N>

Ekonomska determinisanost spoljne politike Srbije: krucijalna važnost evropskih integracija za domaću privredu

Goran NIKOLIĆ¹

Apstrakt: Razmena roba i usluga je najvažniji domen ekonomske saradnje Srbije sa Evropskom unijom (EU), pored priliva stranih direktnih investicija, kredita, doznaka (i donacija) koje dominantno dolaze iz ove grupe zemalja. U periodu od 2000. godine na ovamo došlo je do značajnog rasta trgovine Srbije i EU, jer su robni izvoz i uvoz rasli po dvocifrenim stopama. U istom periodu udeo EU u ukupnoj razmeni Srbije se nije bitnije promenio ako izuzmemo efekte tri proširenja EU (2004, 2007, 2013) i iznosi skoro dve trećine. Imajući u vidu da će zemlje CEFTA, izuzevši Moldaviju, u narednoj deceniji verovatno ući u EU, jasno je da će se značaj razmene sa EU, barem nominalno, dodatno povećati. EU je ključni strateški partner Srbije zbog ogromnog globalnog ekonomskog, tehnološkog i političkog značaja, ali i, na neki način, referentna tačka za Srbiju budući da je modernizacija naše zemlje kao prirodni prioritet srpskih elita praktično neodvojiva od evropskih integracija, odnosno punopravnog članstva u Uniji.

Ključne reči: ekonomija, spoljna politika, robna razmena, Srbija, Evropska unija, integracije.

Sedamnaest godina evropskih integracija Srbije

Proces stabilizacije i pridruživanja koji je EU inicirala 1999. godine kao regionalni proces integracije dizajniran posle Dejtonskog sporazuma za Zapadni Balkan, a koji podrazumeva niz jednostranih i bilateralnih mera prema ovim zemljama pod

¹ Autor je viši naučni saradnik na Institutu za evropske studije, Beograd.

E-pošta: goranvnikolic@gmail.com

uslovom da ispune određene političke i ekonomske uslove.² Intenziviranje saradnje sa Evropskom unijom počinje 9. oktobra 2000. godine kada Savet ministara EU ukida sankcije prema tadašnjoj SRJ, u novembru naša zemlja pristupa Procesu stabilizacije i pridruživanja, a 1. decembra dobija autonomni preferencijalni tretman, koji je najveći deo domaćeg izvoza na Zajedničko tržište stavio na bescarinski režim. Snažan rast razmene sa EU ogleda se pre svega u uvozu iz ove integracije i pored asimetričnog sporazuma u korist Srbije (odnosno kasnije Državne zajednice SCG). Autonomni trgovinski preferencijali u suštini olakšavaju pristup domaćih privrednih subjekata tržištu EU, što povratno podrazumeva i određene napore domaćih preduzeća da svojom proizvodnom ponudom odgovore na potrebe tog tržišta.

Osnov za ulazak u novu fazu odnosa Srbije (SCG) sa EU predstavljala je Solunska agenda za Zapadni Balkan i ostali dokumenti usvojeni na solunskom Samitu EU i Samitu EU–Zapadni Balkan (20–21. juna 2003). Evropskim partnerstvom su operacionalizovani ciljevi sadržani u Solunskoj agendi, a ono je prilagođeno individualnim potrebama svake zemlje, tj. rezultatima koje je postigla u procesu približavanja EU. Unija je oktobra 2005. godine odobrila početak pregovora o potpisivanju Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP), ali su oni privremeno zamrznuti maja 2006. godine.³ Posle „zamrzavanja” potpisanog sporazuma u aprilu 2008. godine, usledilo je odmrzavanje SSP-a i podnošenje kandidature Srbije za članstvo decembra 2009. godine.⁴ Istovremeno je nastupila vizna liberalizacija, a Srbija je već od kraja januara 2009. godine počela da jednostrano primenjuje SSP.

² Proces stabilizacije i pridruživanja kao politički i institucionalni okvir dugoročne politike EU prema zemljama Zapadnog Balkana pretpostavlja primenu tzv. politike uslovljavanja (demokratizacija, poštovanje ljudskih i manjinskih prava, vladavina prava, ekonomske reforme i ispunjavanje međunarodnih obaveza), kako bi EU efikasno uticala na zemlje regiona da očuvaju započete unutrašnje reforme procese.

³ Proces približavanja EU praktično je bio uslovljen problemima saradnje sa Hagom i odnosima sa Crnom Gorom. Odlučniji koraci ka prevazilaženju ovih problema učinjeni su oktobra 2004. modelom dvostrukog koloseka i intenziviranjem saradnje sa Haškim tribunalom početkom 2005. godine. Srbija je ponovo dobila olakšice za izvoz šećera i slobodan izvoz tekstila u EU i, što je najvažnije, odobrena je pozitivna Studija o izvodljivosti u aprilu 2005. godine kao značajan faktor rasta poverenja potencijalnih investitora.

⁴ SSP, konačno i pravno obavezujuće, omogućio je izvoz u EU bez carina i ograničenja za većinu naših proizvoda, sa izuzetkom određenih proizvoda ribarstva (pastrmke), vina, šećera i junećeg mesa. Otežavajuća okolnost za korišćenje ovih mera su veoma duge i složene procedure uspostavljanja administrativno-tehničke saradnje za izvoz tzv. osetljivih proizvoda (posebno poljoprivrednih i prehrambenih), kao i činjenica da tržište EU poseduje visok nivo zaštite (u vidu zahtevnih standarda kvaliteta), visok stepen zaštite potrošača i zdravstvene standarde za proizvode iz trećih zemalja.

To zemlji nije donelo veće štete i pored delimičnog faznog sniženja carina, koje je u 2009. godine u proseku iznosilo 1,9 procentnih poena (najmanje za tzv. visoko osetljive proizvode koji će biti pod najvećim „udarom” konkurencije iz EU). Carine su 2014. godine svedene na nulu. Srbija je marta 2012. godine dobila status zemlje kandidata, a septembra 2013. godine stupio je na snagu SSP da bi januara 2014. pregovori o pristupanju bili otvoreni.⁵ Do sada je otvoreno 12 poglavlja, poslednja dva u februaru 2017. godine (**poglavljje 20** o preduzetništvu i industrijskoj politici i **poglavljje 26** o obrazovanju i kulturi). Proces približavanja odvija se sporim tempom, što je posledica nerazrešenih odnosa sa vlastima u Prištini ali i nespremnosti EU da u skorije vreme odobri novo proširenje.

U izveštaju EU o napredovanju Srbije u 2016. godini navodi se da vlada vidi članstvo u Uniji kao prioritet i potencira se da je ostvarila određeni nivo napretka u sprečavanju i suzbijanju korupcije, koja i dalje nastavlja da bude ozbiljan problem.⁶ Srbija je konstruktivno učestvovala u regionalnim inicijativama i radila na poboljšanju bilateralnih odnosa u duhu pomirenja i ostala je posvećena implementaciji sporazuma postignutih u dijalogu sa Kosovom koji je omogućila EU, ali je napredak bio ograničen. Srbija treba dodatno da unapredi planiranje investicija i prioritizaciju strateški važnih infrastrukturnih projekata. U oblastima javnih nabavki, statistike, monetarne politike ili finansijske kontrole, Srbija je umereno napredovala. U izveštaju se navodi da će Srbija morati postepeno da usklađuje svoju spoljnu i bezbednosnu politiku sa zajedničkom spoljnom i bezbednosnom politikom EU u periodu do pristupanja. Srbiju čeka još nekoliko formalizovanih koraka ka EU, što bi moglo da potraje oko deceniju. Nakon što zemlja kandidat reformiše nacionalno zakonodavstvo u skladu sa *acquis communautaire*-om, kada je svaki kriterijum ispunjen i svako poglavljje zatvoreno, postignuti sporazumi se definišu ugovorom o pristupanju koji potpisuju i potom ratifikuju država kandidat i sve države članice Unije i to u skladu sa njihovim ustavnim pravilima (u parlamentu ili na referendumu).

Komplementarnost evropskih integracija i CEFTA

Posle EU, najvažniji ekonomski partner Srbije je Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (*Central European Free Trade Agreement – CEFTA*), na koje

⁵ “Serbia on the path towards the EU”, 2017, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/serbia-factograph.pdf>, 07/08/2017.

⁶ “Serbia 2016 Report”, COM(2016) 715 final, 9 November 2016, European Commission, ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, 02/10/2017.

zajedno otpada šest sedmina srpskog izvoza i oko dve trećine domaćeg robnog uvoza. CEFTA je posledica političke podrške i pritiska EU, ali i realne ekonomske povezanosti balkanskih zemalja (potpisan 2006). CEFTA je i mala „igraonica“ priključenja EU, gde sve zemlje članice na neki način treba da se pripreme za obaveze koje podrazumeva punopravno članstvo. Zajedničko tržište ekonomski sličnih zemalja može da posluži kao poligon za testiranje spremnosti da se uđe u otvorenu tržišnu utakmicu koja vlada na tržištu EU. Iako, teoretski, subregionalni aranžmani (kao što je npr. CEFTA, Sporazumi o slobodnoj trgovini sa Evroazijskom unijom, Turskom, skori ulazak u Svetsku trgovinsku organizaciju) imaju komplementarnu ulogu u procesu opšteevropskog povezivanja, stvar iz srpske perspektive izgleda nešto drugačije. Tržište CEFTA, odnosno zemalja regiona (plus Moldavija), zajedno sa EU (na koju otpada čak dve trećine srpske razmene) ključno je za privredu Srbije, prvo zbog činjenice da na njemu Srbija ostvaruje kontinuiran i snažan suficit. Imajući u vidu da će zemlje CEFTA, izuzevši Moldaviju, u narednih 10 ili 15 godina verovatno ući u EU, jasno je da će se značaj razmene sa EU dodatno povećati.

Pored toga, udeo ovih zemalja u ukupnom izvozu naše zemlje je znatan (oko petine), dok je njihovo učešće u domaćem robnom uvozu pet puta manje. Istina, udeo zemalja CEFTA u izvozu i uvozu Srbije praktično konstatno opada; na tržište ovih zemalja 2000. godine je išla skoro trećina domaćeg robnog izvoza, učešće je blago palo 2005. godine na 32,5%, mada je njegova apsolutna vrednost više nego duplirana, da bi 2016. godine ono iznosilo 20,2% (dok je vrednost izvoza u evrima opet duplirana, na skoro 2,8 milijardi evra). Tendencije su slične kada je reč o uvozu jer se njegov udeo više nego propolovio od 2000. godine kada je iznosio 9% (325 miliona evra) na 4,1% srpskog uvoza 2016. godine ili oko 0,7 milijardi evra. Ubedljivo najveći spoljnotrgovinski partner od zemalja CEFTA je BIH (8,4% robnog izvoza 2016, dok je udeo u uvozu skoro četiri puta manji: 2,3%), a da slede Crna Gora i Makedonija (sa po grubo dvostruko manjim učešćem u izvozu Srbije). Dakle, za Srbiju je region CEFTA pet puta značajniji kao izvozno tržište nego kao uvozno.

Kada stavimo u odnos podatke o broju stanovnika EU (505 miliona) i CEFTA, bez Srbije (14 miliona) sa podacima o relativnom značaju za izvoznu ekspanziju dolazimo do podataka o intenzitetu robne razmene, koji je veoma visok kada je u pitanju izvoz Srbije u zemlje regiona. Empirijski je dokazano postojanje snažne veze između zajedničke granice zemalja i višestruko veće trgovine u odnosu na trgovinu između zemalja koje se ne graniče. U slučaju Srbije dodatne faktore predstavljaju i zajednički jezik, mentalitet, navike.

Ipak, rast razmene sa CEFTA u periodu 2000–2016. godine bio je znatno skromniji od rasta ukupne razmene. Robni izvoz je rastao 9,8%, a uvoz samo 5% (kumulativni rast izvoza 4,5 puta, a kod uvoza 2,2 puta), dok je ukupni robni izvoz imao prosečni porast od 13,2% a robni uvoz 10,3%. Tome je, pre svega, doprineo

relativno visok udeo robne razmene sa Bosnom i Hercegovinom i Makedonijom 2000. godine, kada smo sa te dve zemlje imali praktično slobodnu trgovinu, a zemlja bila u faktičkoj izolaciji prema većini ostalih zemalja.

Za Srbiju i zemlje CEFTA potencijal ekonomske saradnje sa susednim zemljama je značajan, ali postoje i velika ograničenja. To se pre svega odnosi na nepovoljnu strukturu srpskog izvoza i mali broj velikih izvoznika. Ne treba očekivati da će CEFTA dati snažan podstrek privredama njenih članica, posebno ne u poređenju sa povezivanjem sa EU koje je od ključne važnosti za sve ove države, ali će na srednji i dugi rok koristiti (niže cene, ekonomija obima, kvalitetnija robna ponuda, uštede zbog male prostorne distance) biti veće od troškova. Zemlje regiona imaju tehnološki zastarele industrije, međusobno konkurišu u izvozu u Uniju i praktično nemaju toga puno da ponude jedne drugima. Najviše koristi od bescarinskog prostora imaju kompanije sa relativno kvalitetnom ponudom koje na ovaj način lakše dolaze do novih potrošača, dok su glavni gubitnici biti preduzeća koja preživljavaju zahvaljujući otežanom nastupu konkurenata iz okruženja na domaćem tržištu. U svakom slučaju, ujedinjavanje usled konkurencije EU ima malo smisla, imajući u vidu relativno skori ulazak svih zemalja CEFTA u EU, kao i međusobnu konkurenciju pri izvozu na tržište EU. Relativno nizak nivo spoljne trgovine Srbije sa nekim od zemalja u okruženju kao i očekivani nastavak rasta ukupne domaće spoljnotrgovinske razmene, ukazuje da je realno je da se i narednih godina nastavi trend nominalnog porasta trgovine sa zemljama regiona.

Dinamika robne razmene Srbije i Evropske unije

U periodu nakon 2000. godine Srbija je ostvarila nešto više stope rasta razmene sa zemljama EU od rasta ukupne razmene (računato u evrima). Taj trend (izuzevši robni uvoz iz EU 2017) se nastavio i tokom 2016. godine i u prvih sedam meseci 2017. godine, kada je izvoz u EU rastao 13,7% (a ukupni izvoz 13,2%), dok je uvoz iz EU povećan za 11,4% (a ukupni uvoz za 13,1%).⁷ Tokom 2016. godine izvoz u EU je porastao za 12,2% (a ukupni izvoz 11,6%), dok je uvoz iz EU povećan za 7,2% (ukupni uvoz za 6,1%).⁸

⁷ „Statistika spoljne trgovine”, br. 245, god. LXVII, 31. avgust 2017, Republički zavod za statistiku, webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/60/st13082017.pdf, 31/08/2017.

⁸ Republički zavod za statistiku, 2017. webzrs.stat.gov.rs/WebSite/public/PageView.aspx?pKey=711&URL=http://pod2.stat.gov.rs/ElektronskaBiblioteka2/Pretraga.aspx?pubType=, 31/08/2017.

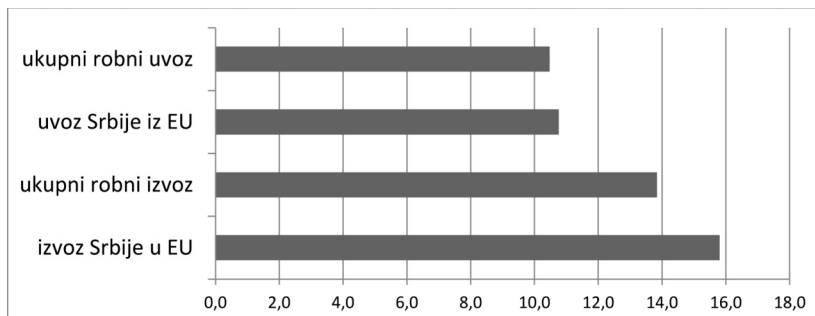
Tabela 1: Stope rasta (i kumulativni rast) robne razmene Srbije i EU (i ukupne razmene Srbije)⁹

	2016/2000		2017/2000	
	Prosečne stope rasta	Kumulativni rast	Prosečne stope rasta	Kumulativni rast
Izvoz Srbije u EU	15,9	10,6	15,8	12,1
Ukupni robni izvoz	13,9	8,0	13,8	9,1
Uvoz Srbije iz EU	10,7	5,1	10,8	5,7
Ukupni robni uvoz	10,3	4,8	10,5	5,4

Ako korigujemo vrednost razmene Srbije za procenjeni udeo Crne Gore 2000. godine (izraženo u evrima), dobićemo relativno visoke prosečne godišnje stope rasta domaćeg izvoza i uvoza u tom periodu (robni izvoz rastao je po prosečnoj stopi od 13,9% a uvoz od 10,3%; kumulativno rast je iznosio osam puta kod izvoza i 4,8 puta kod uvoza). Ako na osnovu trenda u prvih sedam meseci projektujemo vrednost robnog izvoza i uvoza u 2017. godini dobićemo prosečne godišnje stope rasta domaćeg izvoza i uvoza u razdoblju 2000–2017. godine od 13,8%, te uvoza od 10,5% (kumulativno je rast iznosio 9,1 puta kod izvoza i 5,4 puta kod robnog uvoza). Istovremeno, rast razmene sa EU bio je nešto viši, te se i udeo EU28 blago povećao u ukupnoj razmeni, i to sa oko polovine robnog izvoza 2000. godine na dve trećine 2017. godine, dok je kod uvoza ostvaren porast sa grubo tri petine na 62,9% u periodu januar–jul 2017. godine. Nakon što smo za 2000. godinu dodali vrednosti naše razmene sa 13 zemalja koje tada nisu bile, a sada jesu članice „evropske porodice“ robni izvoz Srbije u EU rastao je prosečno 15,9% u periodu 2000–2016. godine, odnosno 15,8% od 2000. do 2017. godine (tako da se u 17 godina nakon 2000. domaći robni izvoz u EU uvećao 12,1 puta). Istovremeno robni uvoz Srbije iz EU imao je skromniji rast od 10,7% u periodu 2000–2016. godine odnosno 10,8% od 2000. do 2017. godine (kumulativni rast robnog uvoza Srbije iz EU iznosio je 5,7 puta u prvih 17 godina 21. veka). Ovu sliku može da remeti vrlo visoko učešće Bugarske od 9,6% u našem uvozu 2000. godine, ali s druge strane kao kontrabalans deluje marginalno učešće Poljske i Slovačke, te znatno manji udeo uvoza iz Slovenije i Hrvatske nego danas.

⁹ Izračunato na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i trenda u prvih sedam meseci 2017. godine.

Grafikon 1: Stope rasta robne razmene Srbije (ukupne i sa EU) 2000–2017. godine¹⁰

Postavlja se pitanje da li je realno očekivati snažniji porast izvoza na tržište EU u narednim godinama i da li bi Srbija mogla pratiti put uspešnih zemalja u tranziciji (sada članova EU), koje su u poslednjih skoro četvrt veka ostvarile značajan porast izvoza, posebno u EU, uz drastično unapređenje njegove strukture (preorijentacija na proizvode više faze prerade). Ono što treba očekivati do sredine sledeće decenije su blage promene u pogledu izvoznih destinacija Srbije. Udeo EU trebalo bi da nastavi da se povećava, a učešće CEFTA da se smanjuje. Rast udela izvoza u Uniju biće posledica rasta intraindustrijske trgovine, dok će verovatni pad udela zemalja CEFTA pri očekivanom visokom rastu vrednosti izvoza, biti posledica relativne zasićenosti tržišta postojećim nivoom razmene.

Struktura robne razmene Srbije i Evropske unije

Ključni aspekt ekonomske saradnje Srbije sa zemljama EU je robna razmena, i tu beležimo povoljne tendencije poslednjih godina. Unapređenje strukture izvoza, uz blagu realnu depresijaciju dinara sve do početka 2017. godine, doprinelo je znatnom rastu robnog izvoza prema ovim zemljama poslednjih godina, te se inače visok robni deficit na srpskoj strani smanjuje. To je uzrokovalo nastavak trenda rasta pokrivenosti ukupnog uvoza izvozom (na 77,3% 2016. godine), ali i kod razmene sa EU (pokrivenost je 80,9%). Dobijanjem statusa kandidata za EU, a i ranije primenom SSP-a Srbija je fazno otvorila tržište za robe iz Unije. Od početka 2014. godine carine, osim na određeni broj agrarnih proizvoda, svedene su na nulu.

¹⁰ Izračunato na osnovu podataka Republičkog zavoda za statistiku i trenda u prvih sedam meseci 2017. godine (posmatrano u tekućim evrima).

Pokazuje se da porast udela evrozona u ukupnom srpskom izvozu dugoročno dovodi do poboljšanja strukture ukupnog izvoza usled unapređenja evropske uvozne tražnje kojoj srpska izvozna privreda mora da se prilagođava. Ono što se čini gotovo izvesnim je da bi u narednim godinama trebalo da dođe do značajnog apsolutnog porasta razmene se članicama EU, ali i do povećanja njihovog udela u ukupnom robnom izvozu Srbije (trenutno dve trećine). Sadašnja privredna struktura ne dozvoljava dugoročno ozbiljniji rast izvoza, kao i očekivani relativno spor rast svetske razmene (nakon krize rast globalne razmene se prepolovio, što je verovatno sekularna tendencija). Istina, za Srbiju je važniji rast eksternog uvoza EU i on se dinamično povećava u prvoj polovini 2017. godine (po stopi od čak 10,7%), što ukazuje da se i na toj strani, izvesno usled rasta agregatne tražnje u zemljama EU, može tražiti šansa za domaću izvoznu ekspanziju.¹¹ Bazična pretpostavka za rast izvoza na zahtevno tržište zemalja Unije je, pored promene strukture, i porast proizvodnje, uzimajući u obzir visoku međuzavisnost tendencija domaće produkcije i izvoza. Srbija povećava uvoz iz EU ne zato što je kupovna moć u zemlji jača, nego zbog toga što velike investicije zahtevaju uvoz opreme i mašina koje velikim delom dolaze iz Nemačke i Italije.

Struktura srpskog izvoza u EU je nepovoljna, ali je nakon Velike recesije ostvaren izvestan pomak, npr. kroz pad udela resursno intenzivnih proizvoda.¹² Otežavajuća stvar za unapređenje strukture izvoza je relativno brz rast izvoza u EU, koji se onda dobrim delom zasniva na postojećim proizvodima. To je, dobrim delom posledica smanjenja udela metala u izvozu usled snažnog pada njihovih cena na berzanskim tržištima. Dakle, robni izvoz u EU je čak u većoj meri od ukupnog izvoza zasnovan na proizvodima niže faze finalizacije; njegovu osnovu čine sirovine i reprodukcioni materijali, što je karakteristika izvoza nedovoljno razvijenih zemalja.

Na tabeli se mogu videti vodeće robne grupe u izvozu Srbije u EU, tj. značajna i dobrim delom pozitivna promena udela vodećih 15 robnih grupa u izvozu Srbije u

¹¹ "Euro area international trade in goods surplus €26.6 bn", Eurostat, 2017, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8140001/6-17082017-BP-EN.pdf/776624d1-27ed-420f-b6d5-7b539c35c530,05/09/2017>.

¹² O blagom unapređenju strukture domaćeg robnog izvoza i njegovog dela koji ide u EU, statističke i ekonometrijske analize su radili, pored ostalih, Miroslav Zdravković i Nikolić Goran. Videti: Miroslav Zdravković, „Stepen sličnosti i komplementarnosti izvozne ponude Srbije sa zemljama Jugoistočne Evrope, zemljama Centralne Evrope i uvoznom tražnjom EU”, *Poslovna politika*, oktobar 2006, str. 13–16; Goran Nikolić, *Pokazatelji spoljnotrgovinske razmene Srbije sa Evropskom unijom i svetom*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010, str. 280; Goran Nikolić, "Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000–2012?", *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196, January–March 2013, pp. 99–132; Goran Nikolić, "Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000–2013", *The Review of International Affairs*, No. 1153–1154, 2014, pp. 66–83.

EU u period od 2007. do 2016. godine. Karakteristično je i nisko učešće visokih tehnologija i veliko učešće proizvoda niske tehnologije u ukupnom izvozu. Srpska izvozna struktura je značajno diverzifikovana, što svakako nije pozitivno, dok iz EU uvozimo, pre svega, putničke automobile, mašine za pojedine industrijske grane, telekomunikacionu opremu, neelektrične mašine, motorna vozila za prevoz robe itd. Udeo EU u ukupnoj razmeni, koji još nije dostigao dve trećine za Srbiju, je značajno viši kod zemalja, do 2004. godine kandidata, a danas članova „evropske porodice“.

Tabela 2: Promena strukture srpskog robnog izvoza u Evropsku uniju (2007–2016)¹³

Udeo robnih grupa u ukupnom izvozu u EU:	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Električne mašine i oprema i njihovi dijelovi; snimači zvuka i reproduktori	5.4	7.8	9.8	8.6	9.6	13.0	12.1	11.9	12.5	15.9
Vozila koja nisu železnički ili tramvajski vozni park, i njihovi dijelovi i pribor	1.2	1.4	2.1	2.1	2.3	7.2	18.4	18.4	15.8	14.0
Mašine, mehanički uređaji, nuklearni reaktori, kotlovi; njihovi delovi	4.7	5.3	6.2	4.8	5.1	5.5	5.3	5.7	6.0	6.0
Plastika i proizvodi od njih	4.6	4.6	3.7	4.1	4.5	3.6	4.8	4.6	4.9	5.2
Guma i proizvodi od gume	5.0	4.4	4.4	4.4	4.8	4.1	3.9	4.1	4.5	4.2
Žitarice	1.7	1.2	5.1	5.6	5.9	8.1	3.9	4.8	4.2	4.0
Nameštaj; posteljine, dušeci, podupirači dušeka, jastučići i slični punjeni namještaj	1.9	1.6	1.9	1.9	1.9	2.0	1.9	2.5	3.4	3.7
Jestivo voće i orasi; kore citrusnog voća ili dinje	4.9	4.4	5.5	4.3	4.3	3.8	3.6	3.6	4.1	3.5
Gvožđe i čelik	16.8	18.5	10.4	13.1	11.6	4.1	3.2	3.5	4.2	3.4
Odeća i pribor za odeću, pleteni ili kukičani	4.1	4.1	5.0	4.2	3.8	3.7	2.7	2.9	2.9	2.8
Proizvodi od gvožđa ili čelika	3.3	3.5	3.3	2.5	2.5	2.8	3.1	3.0	2.8	2.7

¹³ Izračunato na osnovu *World Trade Map*, dostupno na: <https://www.trademap.org/Index.aspx>.

Udeo robnih grupa u ukupnom izvozu u EU:	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Bakar i proizvodi od bakra	6.5	5.3	4.8	6.5	6.6	5.3	3.6	2.7	2.6	2.5
Aluminijum i proizvodi od aluminijuma	6.8	5.0	3.9	4.3	5.2	4.0	3.0	3.1	3.0	2.5
Papir i karton; proizvodi od papirne pulpe, od papira ili od kartona	1.3	1.2	2.1	2.2	2.2	2.1	2.0	2.4	2.6	2.3
Mineralna goriva, mineralna ulja i proizvodi njihove destilacije; bitumenske supstance	0.7	0.9	2.6	3.8	2.0	2.6	3.8	3.3	2.4	2.2

Imajući u vidu visoku uvoznju zavisnost domaće industrije pozitivno je da se najveći deo robnog uvoza zasniva na repromaterijalima, sirovinama, komponentama i opremi (skoro četiri petine) koji su u dobroj meri ugrađeni u izvozne proizvode ili su sastavni deo proizvoda industrije koji se realizuju na domaćem tržištu. Srbija se, slično drugim zemljama jugoistočne Evrope, još nije u značajnijoj meri integrisala u međunarodne proizvodne mreže.

Unapređenje izvoza zahteva veći uvoz novih tehnologija i opreme. Ključ je u većem udelu investicija u BDP-u, što je neostvarivo bez jačeg priliva stranih direktnih investicija, koja bi doprinele restrukturiranju realnog sektora privrede. Ovde je ostvaren značajan pomak prethodne skoro četiri godine, kada ukupan priliv stranih direktnih investicija čini preko 5% BDP zemlje, a u 2017. godini taj udeo će preći 6% (što se može videti na osnovu podataka o izvršenju platnog bilansa).¹⁴ Priliv investicija iz zemalja EU, koje su najznačajniji investitor u Srbiji čineći uglavnom oko četiri petine ukupnih stranih direktnih investicija, ipak se ubrzao poslednjih godina (ukupna vrednost iznosi oko 2,1 milijardi evra u 2017), i što je posebno važno reč je o grinfild investicijama.

Tabela 3: Neto investicije u Srbiju iz zemalja Evropske unije u periodu 2010-2017. godine (u milionima evra)

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017 IQ
Ukupne neto SDI	1133	3320	753	1298	1236	1804	1861	501
SDI u EU 28	823	2681	551	1074	1074	1480	1210	372
Udeo EU 28	72,6%	80,7%	73,2%	82,8%	86,9%	82,1%	65,0%	74,3%

Izvor: Narodna banka Srbije

¹⁴ www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html

Kako je neosporno da autonomne trgovinske mere EU imaju snažan uticaj na izvoz Srbije na Zajedničko tržište, od velikog značaja je preduzeti napore da se dati preferencijali potpuno iskoriste što, do sada, često nije bio slučaj, pre svega, zbog strukture i kvaliteta domaćih izvoznih proizvoda.¹⁵ Usklađivanje trgovinskih zakona sa pravilima EU posebno se odnosi na oblasti carinskog postupka, prava nadmetanja, prava društva, računovodstva, poreza i bankarskih propisa. Srbija je usvojila moderan Carinski zakon, usaglašen sa svim propisima i posebno usklađen sa carinskim kodeksom Evropske unije. U svakom slučaju, kada je reč o spoljnotrgovinskoj politici, ona će u perspektivi prvenstveno biti limitirana težnjom Srbije za priključenjem EU i Svetskoj trgovinskoj organizaciji.

Srbija bi trebalo da aktivnije koristi inpute za proizvodnju jer danas izvozi uglavnom intermedijarne proizvode (niski troškovi inputa bi, u određenim industrijama, mogli biti komparativna prednost Srbije). Srbija je u poslednjim godinama imala komparativne prednosti, pre svega, kod proizvoda poljoprivrede i prehrambene industrije, osnovnih metala, gume i određenih odevnih predmeta, što je u skladu sa raspoloživošću prirodnih resursa i cenom radne snage. Među proizvode „zvezde” srpskog izvoza spadaju: proizvodi od aluminijuma, smrznuto voće (maline) i orasi, pneumatske gume, obuća, polimeri etilena, presvučeni limovi-otpad, čarape i hulahopke, ženska odela. Zasnivanje izvoza na proizvodima nižeg stepena obrade, koji u međunarodnim okvirima imaju sve manji značaj svakako nije dugoročno rešenje, ali imajući u vidu vrlo nizak nivo izvoza zemlje i visok spoljnotrgovinski debalans čini se da Srbija i nema drugu alternativu.

Uticaj kursa dinara na spoljnotrgovinsku razmenu sa Evropskom unijom

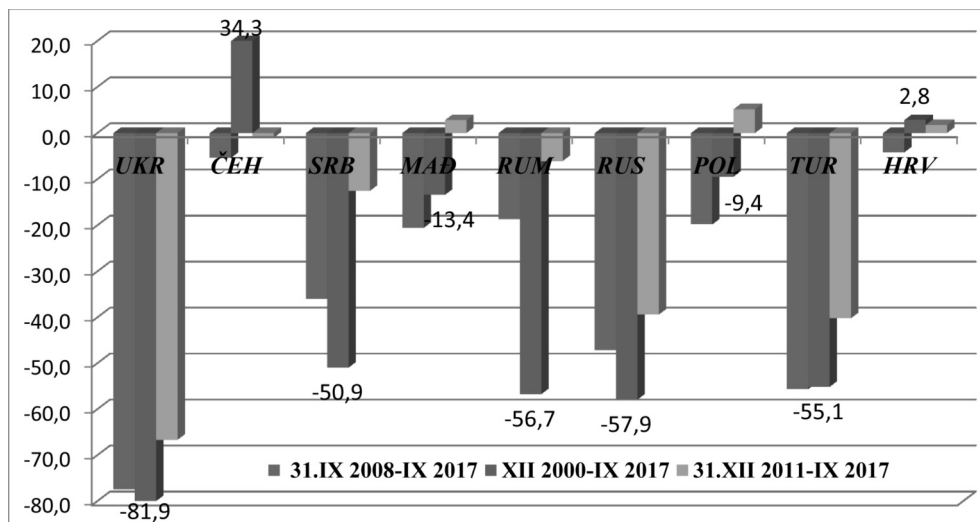
Privredna kretanja u Srbiji u značajnoj meri su pod uticajem dešavanja u EU. Relativno spor oporavak EU reflektuje se kroz relativno spor rast uvozne tražnje i investicija, te je realno usporavanje rast domaćeg izvoza. Pogođen je i domaći bankarski sistem jer kapital na svetskim tržištima postaje skuplji. Detektuje se i rast odbojnosti investitora prema tržištima u razvoju, što potencijalno ugrožava stabilnost dinara. Kurs dinara je u znatnoj meri uvezan sa tendencijama u evrozoni, kao i na globalnom finansijskom tržištu.

¹⁵ Npr. veliki problem je nabaviti uverenje da je roba preko 50% srpskog porekla (tzv. EUR 1), što demotiviše mnoge preduzetnike u Srbiji te radije plaćaju carinu, nego se bave tom složenom papirologijom.

Od oktobra 2008. do kraja februara 2009. godine zabeležen je rapidan pad kursa dinara, koji je izgubio skoro petinu svoje vrednosti prema evru, da bi od februara dinar bio faktički stabilizovan. Nakon 2009. godine usledilo je ponovno blago slabljenje srpske valute, koje je povremeno prekidano. Snažan pad dinara u prvih pet meseci ekonomske krize nije bio izuzetak i većina moneta starog kontinenta izvan evrozone, su bile suočene sa slabljenjem prema evru (naravno, izuzetak su zemlje sa fisknim režimima kursa ili valutnim odborima, koje su imale znatno smanjivanje deviznih rezervi zbog intenziviranja intervencija na deviznom tržištu: npr. Bugarska i BiH). Valute istočne i centralne Evrope su dostigle minimum prema evru tokom februara (mada ima izuzetaka: lej 20. januara, turska lira i mađarska forinta na početku marta itd), da bi potom nastupila stabilizacija ili jačanje vrednosti datih valuta prema moneti evrozone. Inače, zemlje u tranziciji su beležile značajan ekonomski rast (uglavnom od druge polovine 1990-ih), koji je bio praćen znatnim rastom spoljnog duga (mahom od strane matice filijala banaka koje su ušle u ovaj region), i realnom aprecijacijom njihovih valuta. Zemlje u tranziciji su imale tri faze u kretanju kurseva i tokova kapitala od polovine 2008. godine. Prvu fazu predstavljao je snažan priliv ino-kapitala u trećem kvartalu 2008. godine uz aprecijaciju valuta. Drugu fazu, koja je trajala u poslednjem tromesečju 2008. godine i u prva dva meseca 2009. godine, karakterisao je nagli odliv kratkoročnog kapitala uz snažnu deprecijaciju valuta i ulazak većine zemalja u aranžman sa MMF-om. Treću fazu predstavlja stabilizacija ili blaga aprecijacija kurseva u situaciji kada je MMF garantovao stabilnost finansijskog sistema, odnosno dovoljnu količinu deviznih rezervi. Ipak, verovatno precenjene valute su otežale makroekonomsko prilagođavanje, odnosno postizanje ravnoteže na „nižem nivou”.

Kursevi zemalja u tranziciji depresirali su usled povećanog rizika, posebno imajući u vidu veliku izloženost „stranih” banaka u ovom regionu. Cene akcija su dramatično pale. Ove zemlje su se suočile sa rastom premije rizika i kolapsom cena akcija i nekretnina (investicije u građevinarstvo su dramatično opale, posebno kod zemalja sa *housing booms*). Postavilo se i pitanje održivosti kurseva, što je dodatno podiglo rizik premiju i uslovalo snažan rast *CDS-credit default swapa* i EMBI indeksa krajem 2008. i početkom 2009. godine, da bi od tada počeo snažan pad pokazatelja rizika datih zemalja. Od kraja 2000. godine snažniju depresijaciju od dinara, koji se „prepolovio” (-50,9%) među posmatranim valutama imale su ukrajinska moneta (-81,9%), rublja (-57,9%), turska lira (-55,1%) i rumunski lej (-56,7%). Ostale posmatrane monete bile su relativno stabilne u proteklih 17 godina.

Grafikon 2: Depresijacija valuta izabраниh zemalja prema evru od kraja 2000. do septembra 2017.

Izvori: www.ecb.europa.eu/stats/exchange/eurofxref/html/index.en.html, 05/09/2017.
www.exchange-rates.org/currentRates/E/UAH, 05/09/2017.
www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html, 05/09/2017.

Poslednjih skoro šest godina (od kraja 2011) većina posmatranih valuta su bile relativno stabilne, dok je njih nekoliko beležilo veoma snažan pad. Depresijacija rublje iznosila je čak 39,4%, turske lire 40,2%, a ukrajinska moneta izgubila je neverovatnih dve trećine vrednosti. Tokom perioda od kraja 2011. do početka septembra 2017. godine dinar je depresirao prema evru za 12,5% (ali je već sredinom 2012, usled znatne apresijacije dinara, evro bio dostigao 117 dinara). U poslednjih nekoliko meseci beležimo apresijaciju (realnu i nominalnu), koja sa aspekta našeg spoljnotrgovinskog salda nije poželjna (npr. u poslednjih 12 meseci, zaključno sa 5. septembrom 2017. godine dinar je apresirao prema evru za 3%).¹⁶ Indikativno je da je u Fiskalnoj strategiji koju je uradilo Ministarstvo finansija implicitno je procenjeno da će prosečni kurs u 2017. godine biti 122,5 dinara, a 2018. 125 dinara (ove proračune na osnovu prosečnih kurseva za otplatu kamata uradio je Fiskalni savet RS).¹⁷ Za srpsku privredu, posebno njen spoljnotrgovinski saldo, bilo bi dobro da se ostvare projekcije Ministarstva finansija.

¹⁶ <http://www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html>, 2/9/2017.

¹⁷ „Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu”, Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, 2016, www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2016/Fiskalna%20

Generalno, uticaj kursa na domaći izvoz reperkutuje se kroz standardni model, koji se svodi na mogućnost da se realnom depresijacijom domaće valute podstaknu izvoznici (usled viših cena u dinarima) da više izvoze zbog povećane konkurentnosti na ino-tržištima. S druge strane, uvoz u slučaju depresijacije nacionalne monete postaje skuplji izraženo u dinarima, te uvozna roba samim tim postaje manje konkurentna na domaćem tržištu i to usled realno manje kupovne moći potrošača u Srbiji ili usled konkurentnije domaće robe.

Zaključna razmatranja

Da li će Srbija poput naprednijih zemalja u tranziciji ostvariti drastičnu promenu izvozne strukture u pravcu porasta udela proizvoda više faze finalizacije i održati visoke stope rasta izvoza zavisice, u najvećoj meri, od nivoa investicija, posebno stranih direktnih investicija, ali i od sektora u koje će one pristizati.¹⁸ Ako strani kapital (koji je krucijalan faktor preliivanja znanja), čiji je značajan priliv realističan u narednim godinama, bude investiran u većoj meri u (propulzivne) delatnosti sa višim nivom primenjene tehnologije, onda se već u srednjoročnom periodu može očekivati bitnija kvalitativna promena domaćeg izvoza i njegov brzi rast. Izvoz koji bi u većoj meri bio baziran na tehnološki intenzivnim proizvodima drastično bi unapredio ekonomske perspektive zemlje zbog brzorastuće globalne tražnje za ovim proizvodima, odnosno zbog velike dodatne vrednosti koja se ostvaruje njihovom prodajom.

Otvaranje poglavlja, koje je započelo krajem 2015. godine značajno je za investitore koji odlučuju o dolasku u Srbiju ili povećanju svog prisustva. Udruženja investitora posebno insistiraju na potrebi da se poveća predvidivost poslovnog okruženja i smanji birokratija, u čemu će značajnu ulogu imati (skoro) pokretanje pregovora o članstvu. Činjenica je da je integracija zemalja centralne Evrope izazvala ogroman talas stranih investicija, što se teško može ponoviti kada je u pitanju

strategija%202017.pdf, 05/08/2017; „Ocena predloga zakona o budžetu za 2017. godinu i fiskalne strategije za period 2017–2019”, Fiskalni savet, 2016, www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2016/Ocene%20budzeta%20za%202017%20i%20Fiskalne%20strategije%20za%20period%202017-2019.pdf, 04/08/2017.

¹⁸ Na osnovu analiza prof. Milojka Arsića i stručnjaka okupljenih oko *Kvartalnog monitora* jasno je da je postojeći udeo fiksnih investicija od oko 18% u BDP-u Srbije nedovoljan za snažniji rast, te da je dostizanje srednje-evropskog proseka (23% BDP-a) neophodno. Videti: *Kvartalni monitor*, br. 48, januar–mart 2017, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 13; Milojko Arsić, „Šta je potrebno za održiv rast privrede Srbije?”, *Kvartalni monitor*, br. 40, januar–mart 2015, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 69–73.

Zapadni Balkan. Samo otvaranje i preliminarno zatvaranje nekih poglavlja je od velikog značaja jer tada konačno počinje finalno uobličavanje domaće regulative. Kroz harmonizaciju zakonskih okvira i dugogodišnjih pregovora o različitim poglavljima evropske pravne tekovine, kao i putem striktnog procesa nadgledanja implementacije zakonskih promena, kontinuirano će se poboljšavati sveukupno poslovno okruženje i pravna sigurnost. Evropske integracije unapređuju vladavinu zakona, posebno u pogledu trgovinskih i ugovornih pitanja, izvršenja imovinskih prava, regulisanja konkurencije, i predvidivost regulatornih i zakonskih promena. Po biznis udruženjima, u Srbiji ima previše birokratije, npr. procedura za dobijanje dozvola i različitih odobrenja čije sprovođenje zahteva preveliko vreme i trošak. Ograničenje umnožavanja parafiskalnih nameta (razne takse) takođe je od velikog značaja za biznis.

Bez ozbiljnog restrukturiranja domaće privrede, koja bi na tržište mogla da izbaci sofisticiranije proizvode koji bi bili kompatibilni sa uvoznom tražnjom, pre svega, razvijenih zemalja, nije moguće ostvariti dobre izvozne rezultate (postoji bitna razlika između restrukturiranja koje poboljšava kvalitet proizvoda sa unapređenjem proizvodne tehnologije i specijalizacije koja se faktički svodi na promene količine izvoza u „odgovoru” na liberalizaciju). Očekivano je da se trend porasta izvoza na zahtevno tržište EU nastavi, čemu će najveći doprinos dati (pored niske baze) nastavak restrukturiranja potpomognut stranim direktnim investicijama (mahom iz zemalja EU), ali i dalje institucionalno približavanje Srbije EU, koje bi u doglednoj budućnosti trebalo da se završi kroz punopravno mesto u „evropskoj porodici”. I pored toga što proizvodi nižih faza prerade ne mogu biti oslonac buduće ekspanzije izvoza u EU, Srbija će morati da izvozi i pod nepovoljnim uslovima, čekajući da efekti povećane konkurentnosti usled restrukturiranja privrede te priliva stranih direktnih investicija (koje su, kao i finansijska pomoć, najviše stizale iz EU od 2000), poboljšaju strukturne performanse privrede (u smislu njene veće kompatibilnosti sa potrebama svetskog, odnosno evropskog tržišta).

Istina, članstvo u EU uniji ne garantuje ni ekonomsku stabilnost ni prosperitet, što pokazuju primeri Grčke ili Mađarske. Ipak, Srbija ulaskom u EU dobija uticajnijii glas na međunarodnoj pozornici, bolju zaštitu srpske manjine u Evropi, bolji međunarodni imidž. Odustajanje od evropskih integracija dovelo bi nas u paradoksalnu situaciju da se odvajamo od već utabanog političkog procesa kojim idu Srbi na Kosmetu, crnogorski Srbi, kao i Republika Srpska. Put u EU, sa čijih prostora su oduvek dolazili modernizacijski procesi, se po svemu sudeći nastavlja.

Bibliografija

- Arsić, Milojko, „Šta je potrebno za održiv rast privrede Srbije?“, *Kvartalni monitor*, br. 40, januar–mart 2015, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, https://www.fren.org.rs/sites/default/files/qm/QM40srpski_0.pdf, str. 69–73.
- “Euro area international trade in goods surplus €26.6 bn”, Eurostat, 2017, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/2995521/8140001/6-17082017-BP-EN.pdf/776624d1-27ed-420f-b6d5-7b539c35c530>, 05/09/2017.
- „Fiskalna strategija za 2017. godinu sa projekcijama za 2018. i 2019. godinu”, Ministarstvo finansija Vlade Republike Srbije, 2016, www.mfin.gov.rs/UserFiles/File/dokumenti/2016/Fiskalna%20strategija%202017.pdf, 05/08/2017.
- Kvartalni monitor*, br. 48, januar–mart 2017, FREN, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Nikolić, Goran, *Pokazatelji spoljnotrgovinske razmene Srbije sa Evropskom unijom i svetom*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2010.
- Nikolić, Goran, “Is there a structural improvement in merchandise exports of Balkan countries in the period 2000–2012?”, *Economic Annals*, Vol. LVIII, No. 196, January–March 2013, Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu, pp. 99–132.
- Nikolić, Goran, “Structural changes of Serbian Merchandise Exports 2000–2013”, *The Review of International Affairs*, No. 1153–1154, 2014, str. 66–83.
- „Ocena predloga zakona o budžetu za 2017. godinu i fiskalne strategije za period 2017–2019”, Fiskalni savet, 9. decembar 2016, www.fiskalnisavet.rs/doc/ocene-i-misljenja/2016/Ocene%20budzeta%20za%202017%20i%20Fiskalne%20strategije%20za%20period%202017-2019.pdf, 04/08/2017.
- “Serbia 2016 Report”, COM(2016) 715 final, 9 November 2016, European Commission, ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_serbia.pdf, 02/10/2017.
- „Statistika spoljne trgovine”, br. 245, god. LXVII, 31. avgust 2017, Republički zavod za statistiku, webzrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/57/60/st13082017.pdf, 31/08/2017.
- Zdravković, Miroslav, „Stepen sličnosti i komplementarnosti izvozne ponude Srbije sa zemljama Jugoistočne Evrope, zemljama Centralne Evrope i uvoznom tražnjom EU”, *Poslovna politika*, oktobar 2006.

Goran NIKOLIĆ

**ECONOMIC DETERMINATION OF SERBIAN FOREIGN POLICY:
THE CRUCIAL IMPORTANCE OF EUROPEAN INTEGRATION
FOR ECONOMY OF SERBIA**

Abstract: The most important part of the economic cooperation between Serbia and the EU, in addition to the inflow of foreign direct investments, loans, remittances (and donations), which predominantly come from the EU countries, is the exchange of goods and services. From 2000 there has been significant growth of trade between Serbia and the EU; merchandise exports and imports increased at double-digit rates over the past 16 and half years. In the same period, the share of EU in Serbian trade has not significantly changed, except for the effects of the three EU enlargement (2004, 2007, 2013), and is almost two-thirds. Having in mind that the countries of CEFTA, excluding Moldova, is likely to join the EU in the next decade, it is clear that the importance of trade with the EU would increase, at least nominally. In the last European Commission staff working document (2016) for Serbia is emphasized that the new government programme included Serbia's EU accession as a priority goal. Besides that, Serbia is only moderately prepared in the area of public administration reform. According to this report, Serbia will need to align its foreign and security policy progressively with the European Union's common foreign and security policy in the period up to accession. The EU is a key strategic partner of Serbia because of its huge global economic, technological and political significance. The EU is not just a very important partner, it is, in a way, a reference point for Serbia, as the modernization of the country, which is a natural priority for Serbian elites, is virtually inseparable from European integration and full membership in the EU.

Keywords: Economy, Foreign Policy, Merchandise Trade, Serbia, the EU, Integration.

UDK: 330.54:061.1(100)(497.11)
Biblid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 1, str. 28–46

Pregledni rad
Primljen 4. septembra 2017.
Odobren 4. decembra 2017.
DOI: <https://doi.org/10.2298/MEDJP1801028J>

Pristupanje Svetskoj trgovinskoj organizaciji kao jedan od ciljeva spoljne politike Srbije

Dr Sanja JELISAVAC TROŠIĆ¹

Apstrakt: Rad analizira dinamiku pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) otpočetog 2005. godine kao jednu od determinanti spoljne politike Srbije na početku 21. veka. Autorka težište analize stavlja na koristi koje bi naša zemlja imala u vidu olakšanog pristupa tržištu zemalja članica te međunarodne organizacije i ispunjenja jednog od ključnih uslova u pregovorima za pristupanje Evropskoj uniji (Poglavlje 30). Budući da je Srbija uvozna zavisna zemlja sa visokim spoljnotrgovinskim deficitom, stupanje u STO pojednostavilo bi uspostavljanje trgovinskih tokova sa novim partnerima i primenu izvozno orijentisanog modela rasta naše privrede. Multilateralni pregovori koji se odvijaju pod okriljem STO nude potencijal za održavanje dugoročnog rasta, stimulisanja trgovine i investicija i održivog privrednog razvoja. Srbija kao mala država nije u stanju da sa nacionalnim kapacitetima samostalno aktivno stvara, razvija i održava ekonomske odnose sa državama širom sveta, pa bi ulazak u STO omogućio domaćim preduzećima da pod znatno povoljnijim uslovima izvoze i u države sa kojima Srbija nema već sklopljene sporazume o trgovinskim odnosima. Autorka sagledava dosadašnje rezultate Srbije u ovom procesu, identifikuje otvorena pitanja i probleme i ukazuje na brojne prepreke na koje je naša zemlja naišla, ali i na puteve kako se može uspešno dovršiti postupak pristupanja STO.

Ključne reči: STO, GATT, međunarodna trgovina, liberalizacija, Evropska unija, Srbija.

¹ Autorka je naučni saradnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad je realizovan u okviru naučnog projekta: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti”, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (br. 179029). E-pošta: sanja@diplomacy.bg.ac.rs

Srbija je od raspada Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije vodila spoljnu politiku sa konfuznim i nedorečenim prioritetima koji su menjani sa promenama političkih partija i koalicija na vlasti. Iako elementi spoljnopolitičke strategije postoje u različitim državnim dokumentima (razne parlamentarne rezolucije i strategije), oni su međusobno nepovezani, nekonzistentni i ne obavezuju vlast na određen pravac spoljne politike. U brojnim izjavama zvaničnika Ministarstva spoljnih poslova kao prioriteti spoljne politike Srbije ističu se evropske integracije, Kosovo i Metohija i regionalna saradnja.² U akademskoj zajednici i u medijima pominju se najčešće četiri stuba spoljne politike Srbije: Evropska unija (EU), Rusija, SAD i Kina.³ Srbija nije formalno, u Narodnoj skupštini, usvojila strategiju i ciljeve spoljne politike, pa se ona često ocenjuje kao nedefinisana ili nedorečena. Glavni razlog za ovakve ocene izrečene u javnosti je nezadovoljstvo brzinom i neizvesnošću integracije Srbije u EU. Lošoj slici o spoljnoj politici doprinose i nejasno definisani prioriteti u vođenju strateških poslova i ostvarivanju strateških ciljeva zemlje. Poslednjih godina među prioritetnim ciljevima spoljne politike ističe se insistiranje na napretku u procesu evropskih integracija, dok ostali ciljevi slede tek posle ovog prvog i najvažnijeg u nizu prioriteta, a u tom nizu nalazi se i cilj pristupanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji (STO).

Pristupanje Srbije STO kao determinantu spoljne politike Srbije, a imajući u vidu kao najvažniji prioritet Srbije pristupanje Evropskoj uniji, možemo posmatrati u funkciji ostvarenja dva cilja:

1. Olakšanog pristupa Srbije tržištu zemalja članica STO;
2. Ispunjavanja ključnog uslova za zatvaranje Poglavlja 30 u pregovorima Srbije za pristupanje EU.

Uspešno pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji može se posmatrati kao unapređenje trgovinskih odnosa sa svim zemljama članicama STO (ukupno 164 zemlje), što uključuje SAD, Rusiju, Kinu i EU, koja je takođe članica Svetske trgovinske organizacije. Srbija bi članstvom u STO unapredila saradnju u okviru sva četiri stuba svoje spoljne politike i to u jednoj sferi te saradnje – trgovinskim odnosima.

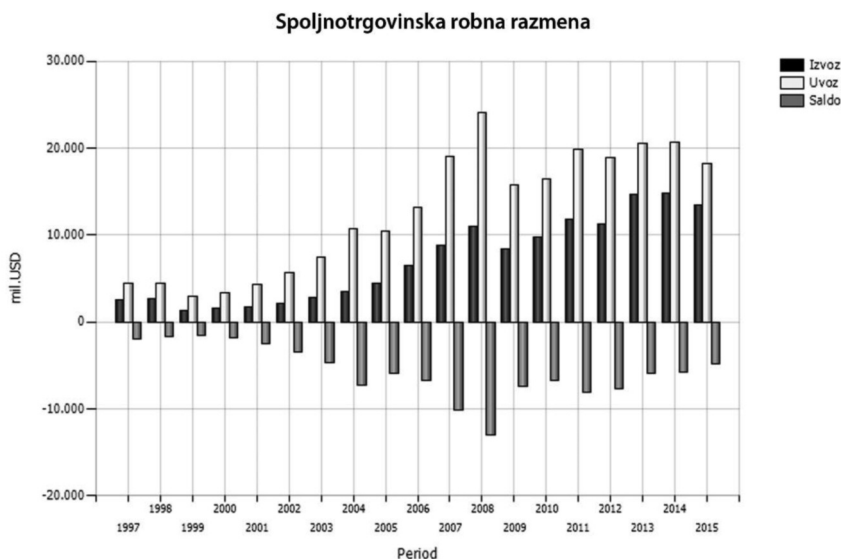
² Videti na primer: „Ministar Dačić na radnom ručku sa ambasadorima država članica EU”, Ministarstvo spoljnih poslova Vlade Republike Srbije, 22. januar 2018, www.mfa.gov.rs/sr/index.php/pres-servis/saopstenja/19182-2018-01-22-15-07-03?lang=lat, 22/01/2018.

³ Dragan Petrović i Dragan Đukanović, *Stubovi spoljne politike Srbije: EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012, str. 9.

Spoljnotrgovinska razmena Srbije

Posmatrajući spoljnotrgovinsku robnu razmenu Srbije u proteklih dvadesetak godina mogu se izdvojiti pojedine tendencije. U periodu od 1997. do 2015. godine (Dijagram 1) stalno je bio prisutan deficit trgovinskog bilansa, odnosno tokom celog tog perioda nije se ni jednom desilo da je vrednost izvoza premašila vrednost uvoza. Srbija je shodno tome uvozno zavisna zemlja. Trgovinski deficit imao je i tendenciju rasta u prvom periodu 1997. do 2008. godine, da bi 2008. godine dosegao maksimum i u drugom periodu, od 2009. do 2015. godine, imao blagu tendenciju opadanja.

Dijagram 1: Spoljnotrgovinska robna razmena Srbije

Izvor: Republički zavod za statistiku

Iznos deficita trgovinskog bilansa je varirao tokom posmatranog perioda (Tabela 1), pri čemu je najniži deficit bio na početku posmatranog perioda, a 1999. godine je iznosio 1512 miliona dolara. Najviši deficit je bio 2008. godine sa 13069 miliona dolara. Pokrivenost uvoza izvozom je bila različita, ali se uglavnom kretala u rasponu od 60 do 70%.

Prema odsecima Standardne međunarodne trgovinske klasifikacije (SMTK), u izvozu najveće učešće imaju (2016. godine): drumska vozila (871,3 miliona dolara), električne mašine i aparati (807,9), povrće i voće (503,1), obojeni metali (451,1) i

žitarice i proizvodi od njih (424,7). Izvoz ovih pet odseka čini 32,2% ukupnog izvoza. Prvih pet odseka sa najvećim učešćem u uvozu prema SMTK su (2016. godine): drumska vozila (1066,0 mil. dolara), nafta i naftni derivati (748,0), električne mašine i aparati (609,8), industrijske mašine za opštu upotrebu (435,4) i medicinski i farmaceutski proizvodi (431,9), a njihov uvoz čini 26,9% ukupnog uvoza. Odsek nerazvrstana roba, u koji se sada uključuje i roba na carinskom skladištu i u slobodnoj zoni, ima učešće u ukupnom uvozu 13,5%.⁴

Tabela 1: Spoljnotrgovinska robna razmena (u mil. USD)

	Izvoz	Uvoz	Saldo
1997	2531.00	4503.00	-1972.00
1998	2723.00	4475.00	-1752.00
1999	1369.00	2881.00	-1512.00
2000	1558.00	3330.00	-1772.00
2001	1721.00	4261.00	-2540.00
2002	2075.00	5614.00	-3539.00
2003	2755.00	7473.00	-4718.00
2004	3523.00	10750.00	-7227.00
2005	4482.00	10455.00	-5979.00
2006	6428.00	13170.00	-6744.00
2007	8825.00	18968.00	-10143.00
2008	10974.00	24042.00	-13069.00
2009	8344.00	15807.00	-7463.00
2010	9795.00	16471.00	-6676.00
2011	11779.00	19862.00	-8083.00
2012	11226.00	18923.00	-7697.00
2013	14610.00	20550.00	-5940.00
2014	14845.00	20601.00	-5756.00
2015	13379.00	18210.00	-4831.00

Izvor: Republički zavod za statistiku, Republika Srbija

⁴ Republički zavod za statistiku, Republika Srbija.

Prema Nomenklaturi statistike spoljne trgovine (NSST) na listi prvih deset proizvoda u izvozu (2016), prvo mesto zauzima izvoz setova provodnika za avione, vozila i brodove (48 miliona dolara); drugo mesto pripada izvozu novih spoljnih guma za automobile (40 miliona dolara); na trećem mestu je izvoz toplo valjanih proizvoda (gvožđe i nelegirani čelik) u koturovima, u vrednosti od 27 miliona dolara; izvoz rafinisanog bakra iznosio je 25 miliona dolara; izvoz cigareta koje sadrže duvan iznosio je 24 miliona dolara; sledi izvoz semena uljane repice sa 20 miliona dolara; izvoz automobila, dizel, snage do 1500 cm³ iznosio je takođe 20 miliona dolara; izvoz hartije i kartona, premazanih plastikom iznosio je 19 miliona dolara, koliko iznosi i izvoz lekova za maloprodaju; poslednje mesto pripada izvozu smrznute maline, sa takođe 19 miliona dolara.

Lista prvih deset proizvoda u uvozu 2016. godine pokazuje da je sirova nafta (80 miliona dolara) naš prvi uvozni proizvod. Drugi po značaju je uvoz lekova za maloprodaju (48 miliona dolara), dok su na trećem mestu uvozne liste delovi i pribor za motorna vozila (47 miliona dolara). Prirodni gas smo uvezli za 29 miliona dolara, a koks i polukoks od kamenog uglja za 20 miliona dolara. Uvoz telefona za mrežu stanica je iznosio 18 miliona dolara, koliko je i uvoz gasnih ulja. Na uvoz rude bakra i koncentrate potrošeno je 17 miliona dolara. Uvoz automobila, dizel, preko 1500, ali ispod 2500 cm³, iznosio je 15 miliona dolara. Poslednje mesto zauzima uvoz ostalih električnih provodnika za napon ispod 1000V sa takođe 15 miliona dolara.⁵

Tabela 2: Rang prvih 20 zemalja prema vrednosti izvoza Srbije (u hiljadama USD)

2005		2010		2015		2016	
Bosna i Hercegovina	744038.20	Italija	1118493.10	Italija	2162973.60	Italija	2168804.20
Italija	653680.40	Bosna i Hercegovina	1088982.00	Nemačka	1672587.90	Nemačka	1940366.40
Nemačka	441837.10	Nemačka	1008215.60	Bosna i Hercegovina	1172057.00	Bosna i Hercegovina	1239730.00
Make-donija	260575.20	Crna Gora	803772.80	Rumunija	745626.60	Rumunija	851454.00
Ruska federacija	225251.50	Rumunija	650721.60	Ruska federacija	724825.80	Ruska federacija	795124.10

⁵ Republički zavod za statistiku.

2005		2010		2015		2016	
Hrvatska	195920.90	Ruska federacija	534746.20	Crna Gora	678724.70	Crna Gora	722791.30
Slovenija	188817.40	Make-donija	476816.60	Make-donija	523667.90	Make-donija	591595.80
Francuska	161526.80	Slovenija	425897.50	Hrvatska	443108.90	Hrvatska	517583.20
Mađarska	131236.60	Austrija	338417.40	Slovenija	416857.50	Mađarska	506172.80
Rumunija	130069.50	Hrvatska	307099.90	Francuska	409626.30	Slovenija	443445.40
Grčka	121636.60	Mađarska	303391.20	Bugarska	380814.10	Bugarska	428433.30
Austrija	120637.40	Francuska	276720.80	Mađarska	356751.80	Francuska	413128.90
Bugarska	93030.80	Bugarska	241157.90	Austrija	352009.80	Austrija	375292.60
Velika Britanija	90677.00	Ukrajina	195733.70	Češka	306666.70	Češka	366768.20
Kipar	80668.90	Grčka	182064.70	Poljska	281792.70	Poljska	336231.70
Ukrajina	79599.10	Slovačka	173421.50	SAD	250695.20	Slovačka	301003.30
Holandija	76341.20	Holandija	157053.30	Turska	248914.70	Turska	269467.50
Češka	64912.30	Velika Britanija	155405.80	Slovačka	220753.60	Velika Britanija	265755.70
Belgija	64538.00	Češka	135043.10	Velika Britanija	196968.20	SAD	245580.40
Španija	59116.60	Belgija	131538.20	Belgija	165866.40	Belgija	183694.60

Izvor: Republički zavod za statistiku

U izvozu su glavni spoljnotrgovinski partneri Srbije pojedinačno (Tabela 2) Italija, Nemačka, Bosna i Hercegovina, Ruska Federacija i Rumunija. U uvozu, glavni spoljnotrgovinski partneri Srbije pojedinačno (Tabela 3) su Nemačka, Italija, Kina, Ruska Federacija i Mađarska. Spoljnotrgovinska robna razmena (izvoz i uvoz robe) bila je najveća sa zemljama sa kojima Srbija ima potpisane sporazume o slobodnoj trgovini. Zemlje članice Evropske unije čine preko 60% ukupne razmene Srbije, dok su zemlje CEFTA drugi po važnosti partner u spoljnotrgovinskoj robnoj razmeni Srbije i sa njima već više godina imamo suficit u razmeni. Suficit je uglavnom rezultat izvoza poljoprivrednih proizvoda (žitarice i proizvodi od njih i razne vrste pića), gvožđa i čelika, drumskih vozila, proizvoda od metala, kao i izvoza raznih gotovih proizvoda. Kada je reč o uvozu, najzastupljeniji su kameni ugulj, koks i

briketi, gvožđe i čelik, povrće i voće, pluta i drvo. Pokrivenost uvoza izvozom Srbije sa zemljama CEFTA je preko 300%.

**Tabela 3: Rang prvih 20 zemalja prema vrednosti uvoza Srbije
(u hiljadama USD)**

2005		2010		2015		2016	
Ruska Federacija	1668726.40	Ruska Federacija	2156127.10	Nemačka	2256268.70	Nemačka	2476095.10
Nemačka	1207193.80	Nemačka	1731564.30	Italija	1922449.30	Italija	1986287.50
Italija	964289.90	Italija	1389553.10	Ruska Federacija	1748539.20	Kina	1603930.80
Kina	508756.70	Kina	1173025.70	Kina	1540211.80	Ruska Federacija	1511201.40
Slovenija	366551.10	Mađarska	788635.60	Mađarska	866919.20	Mađarska	886981.20
Mađarska	348054.60	Rumunija	593664.10	Poljska	761902.90	Poljska	836029.10
Austrija	340387.30	Bugarska	579688.80	Turska	578853.90	Turska	668521.90
Francuska	315122.60	Bosna i Hercegovina	555199.70	Slovenija	549151.30	Francuska	585072.60
Bosna i Hercegovina	296225.10	Slovenija	500398.20	Francuska	533919.30	Austrija	584843.20
Ukrajina	283562.50	Austrija	499188.00	Austrija	533366.60	Slovenija	566044.40
Rumunija	282407.10	Francuska	476976.60	Rumunija	517254.10	Rumunija	553433.10
SAD	279172.00	Hrvatska	427494.80	Hrvatska	515786.60	Hrvatska	483432.20
Hrvatska	277126.10	Poljska	404977.50	Bosna i Hercegovina	428733.20	Češka	483277.00
Češka	213247.10	Slovačka	396398.10	Češka	407582.00	Bosna i Hercegovina	449517.50
Turska	211684.40	Turska	322832.20	Belgija	355501.30	Belgija	440702.60
Bugarska	208895.20	Češka	311521.80	Bugarska	334767.00	Bugarska	362702.10
Grčka	177728.00	Ukrajina	284576.60	Holandija	292174.70	SAD	328900.50

2005		2010		2015		2016	
Poljska	170519.20	Makedonija	266811.80	SAD	288876.10	Holandija	315468.60
Makedonija	168381.90	SAD	251895.90	Švajcarska	284017.50	Grčka	292230.90
Holandija	153991.50	Holandija	247034.50	Grčka	269249.50	Španija	262504.00

Izvor: Republički zavod za statistiku

Posmatrano pojedinačno po zemljama, najveći suficit u razmeni ostvaren je sa zemljama iz okruženja: Bosnom i Hercegovinom (izvozi se najviše ulje od suncokreta i pšenica, a uvozi se koks i polukoks od kamenog uglja), Crnom Gorom (izvoz toplovaljanih traka u koturovima i dizel automobili, a uvozi se najviše svinjsko meso, dimljeno ili sušeno) i Makedonijom (izvoz toplovaljanih traka u koturovima i ulja od suncokreta, a uvoze se najviše zavarene cevi od gvožđa i čelika). Od ostalih zemalja ističe se i suficit sa Rumunijom, Bugarskom, Italijom, Hrvatskom, Slovačkom i Velikom Britanijom. Najveći deficit javlja se u trgovini sa Kinom (zbog uvoza telefona za mrežu stanica i laptopova) i Nemačkom. Sledi deficit sa: Ruskom Federacijom (zbog uvoza energenata, pre svega, nafte i gasa), Poljskom (uvoz delova za motorna vozila), Turskom, Mađarskom, Irakom, Belgijom, Austrijom, Ukrajinom (uvoz rude gvožđa i koncentri) i druge.⁶

Prema svemu prethodno navedenom možemo zaključiti da je za Srbiju međunarodna trgovina veoma značajna pre svega zbog nedostatka prirodnih energenata (nafte i prirodnog gasa), ali i zbog potrebe za dopunom domaće ponude uvoznim artiklima. Kao uvozno zavisna zemlja, Srbija konstantno ima visok spoljnotrgovinski deficit a najviše trguje upravo sa onim zemljama sa kojima ima potpisan neki oblik trgovinskog sporazuma (EU, CEFTA, Rusija, Turska), što ukazuje na to da bi stupanje u STO donelo još više koristi i olakšalo trgovinske tokove. Pristupanje bi bilo korisno i za izvozno orijentisani model rasta čiju primenu Srbija promovise odavno, a koji se zasniva na povećanju izvoza.

Olakšavanje trgovine povećava strane direktne investicije u malim privredama, a male privrede su relativno više zavisne od velikih na ovom kanalu za investiranje. Reforme sprovedene u cilju olakšanja trgovine mogu pomoći da se povećaju državni prihodi i smanji korupcija na carini.⁷ Olakšanje pristupa tržištu proizilazi iz stupanja

⁶ Ibid.

⁷ Sanja Jelisavac Trošić, "Challenges to Ensure that the Regulatory Framework Keeps Up with Changes in the Global Trade", in: Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Doshisha University and Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2017, pp. 234–254.

u članstvo Svetske trgovinske organizacije. Takođe, pregovori koje se vode na putu ka pristupanju su već doveli do brojnih reformi na tržištu i usklađivanja zakonodavstva u oblasti trgovine u Srbiji.

Odnos između trgovinske politike i ekonomskog rasta je staro i kontroverzno pitanje u ekonomiji. Dok je ekonomska teorija jasna u pogledu statičkog dobitka od slobodne trgovine, dokazivanje ovih stavova i rezultata u dinamičkom okruženju ekonomskog rasta oduvek je predstavilo veliki problem. Prema tvrdnjama mnogih ekonomista, uz jednake druge uslove, zemlje koje su liberalizovale spoljnu trgovinu ostvarivale su bolji privredni rast, nego one koje nisu. Tako na primer i Svetska banka i Međunarodni monetarni fond podržavaju ove stavove i analize, jer oni već rutinski davanje zajmova uslovljavaju primenjivanjem politike trgovinske liberalizacije. Za zemlje u razvoju koje već godinama prolaze kroz ekonomske reforme, u koje spada i Srbija, trgovinska politika je veoma važno pitanje. Zemlje sa otvorenijom, jasnijom i stabilnijom trgovinskom politikom ostvaruju brži rast nego zemlje sa restriktivnijom trgovinskom politikom.⁸ Proces pridruživanja Svetskoj trgovinskoj organizaciji upravo zahteva što otvoreniju, liberalizovanu, transparentnu i predvidljivu trgovinsku politiku za svaku zemlju članicu.

Pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji

Svetska trgovinska organizacija je jedina globalna međunarodna organizacija koja se bavi pravilima trgovine sa ciljem da obezbedi što je više moguće slobodno, bez prepreka i predvidljivo odvijanje trgovine između zemalja. Njenu suštinu i najviši domet čine STO sporazumi, koji su pregovarani i potpisani od većine zemalja u svetu kao subjekata međunarodne trgovine i ratifikovani u nacionalnim parlamentima. STO je nastala na Urugvajskoj rundi pregovora, koja se vodila u okviru Opšteg sporazuma o carinama i trgovini (GATT).⁹ Kao opšte pravilo u GATT-u za regulisanje spoljne trgovine važi zabrana kvantitativnih ograničenja, dok je u isto vreme dozvoljeno korišćenje carina, taksa i drugih dažbina prilikom uvoza. Pored toga, princip nacionalnog tretmana je omogućavao da kada jednom roba pređe granicu i uđe na domaće tržište ima isti tretman kao i domaća roba, u pogledu naplate

⁸ Za više detalja pogledati istraživanje: Edwards Sebastian, "Trade orientation, distortions and growth in developing countries", *Journal of Development Economics*, Vol. 39, No. 1, 1992, pp. 31–57.

⁹ Sanja Jelisavac Trošić, „Srbija na putu ka članstvu u Svetskoj trgovinskoj organizaciji”, u: Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić i Miloš Jončić (urs), *Srbija u savremenom evropskom i regionalnom okruženju*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Hanns Seidel stiftung, Beograd, 2015, str. 213.

poreskih i drugih dažbina kao i u uslovima za stavljanje u promet. Na ovaj način je obezbeđeno da se sve mere zaštite domaće privrede primenjuju transparentno i to samo na granici u vidu carina i graničnih taksi, a nakon prelaska granice uvezeni i domaći proizvod se tretiraju isto. Namera koja začeta još 1947. godine sa GATT i postavljenim ciljem liberalizacije svetske trgovine bila je da se prvo zabrane kvantitativna ograničenja i dozvoli regulisanje uvoza (i izvoza) kroz transparentne, unapred poznate i nediskriminatorne carine primenjivane na granici, a onda da se progresivno smanjuju ove carine kroz sukcesivne runde pregovora.¹⁰ Ovaj proces je glavna nit koja povezuje sve GATT runde pregovora i Doha rundu u okviru STO.

Pojam slobodna trgovina podrazumeva carinske stope na nultom nivou, međutim u ekonomskim analizama smatra se da svaka carina između visine do 5% ispunjava definiciju slobodne trgovine. Za sada se 40% ukupne svetske trgovine može smatrati slobodnom, sa stopama ispod 5%.¹¹ Pregovori u okviru GATT i STO doveli su do realnog smanjenja carina širom sveta. Procene o dobiti samo od trgovine robom na globalnom nivou se kreću od 186 milijardi dolara za OECD zemlje i 97 milijardi dolara za ostale zemlje, pa do svega 38,4 milijarde dolara u celom svetu sa skromnim 6,7 milijardi dolara za zemlje u razvoju.¹² Ne postoji jednostavan i opšti zaključak o odnosu liberalizacije trgovine i siromaštva jedne zemlje. U ekonomskoj teoriji je široko prisutna pretpostavka da će liberalizacija trgovine, posmatrana dugoročno i u proseku, ublažiti siromaštvo. Iako liberalizacija trgovine možda nije najjači ili direktni mehanizam za rešavanje siromaštva u jednoj zemlji, to je jedna od najjednostavnijih reformskih mera koje se mogu sprovesti.¹³

Kako STO zahteva da spoljnotrgovinski režim zemlje članice bude prilagođen njenim pravilima, a i kako ova organizacija vrši periodičnu proveru usaglašenosti tog režima za svaku članicu pojedinačno, pristupanje ovoj organizaciji ima značajne trenutne i buduće efekte na mogućnost zemlje da manevriše u svojoj spoljnotrgovinskoj i pratećim politikama tj. merama. Proces pristupanja ima uticaj na trgovinski deo spoljne politike Srbije, jer su se već u procesu pristupanja desile velike promene i prilagođavanja spoljnotrgovinskog režima Srbije STO pravilima.

¹⁰ Anwarul Hoda, *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and WTO: Procedures and Practices*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001, p. 7.

¹¹ David J. Walker, "Pursuing Global Free Trade: A Small Open Economy Perspective", in: Patrick F. J. Macrory, Arthur E. Appleton, Michael G. Plummer (eds), *The World Trade Organization: legal, economic and political analysis*, Springer, 2005, p. 441.

¹² James Scott, Rorden Wilkinson, "The Poverty of the Doha Round and the Least Developed Countries", *Third World Quarterly*, Vol. 32, No. 4, 2011, p. 614.

¹³ Alan L. Winters, Neil McCulloch, Andrew McKay, "Trade liberalization and poverty: The evidence so far", *Journal of Economic Literature*, Vol. 42, No. 1, 2004, pp. 72–115.

Kada Srbija konačno postane članica STO imaće trgovinski režim usklađen sa pravilima te organizacije, dozvoljene i zabranjene mere trgovinske politike kao i obavezu revizije ovog režima od strane Svetske trgovinske organizacije. Multilateralni pregovori koji se odvijaju pod okriljem STO, još uvek nude veliki potencijal za održavanje dugoročnog rasta, stimulisanja trgovine i investicija i održivog privrednog razvoja.

Proces pristupanja STO razlikuje se od procesa pristupanja drugim međunarodnim organizacijama jer je u suštini sveden na proces pregovaranja. U ovom trenutku 21 zemlja, uključujući Srbiju, pregovara sa Svetskom trgovinskom organizacijom o pristupanju.¹⁴ U oblasti ekonomskih odnosa sa inostranstvom u nadležnosti Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija Vlade Republike Srbije je između ostalih i harmonizacija spoljnotrgovinskih propisa sa propisima Evropske unije i Svetske trgovinske organizacije i drugih multilateralnih institucija i organizacija i njihova implementacija.¹⁵ U Sektoru za multilateralnu i regionalnu ekonomsku i trgovinsku saradnju obrazovane su uže unutrašnje jedinice, među kojima je Grupa za Svetsku trgovinsku organizaciju.¹⁶ Na taj način su u Srbiji organizovani poslovi vezani za pristupanje STO.

¹⁴ Svetska trgovinska organizacija ima ukupno 164 članice, od čega je 36 zemalja odnosno carinskih teritorija postalo članica od početka funkcionisanja STO (1996–2016). Videti: "Observer governments", World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm#observer, 14/09/2017.

¹⁵ „Nadležnosti ministarstva”, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije, <http://mtt.gov.rs/ministarstvo/nadleznosti-ministarstva/?lang=lat>, 30/08/2017.

¹⁶ U Grupi za Svetsku trgovinsku organizaciju obavljaju se poslovi koji se odnose na: pripremu i koordiniranje procesa pristupanja Republike Srbije STO; praćenje rada ove međunarodne trgovinske organizacije i staranje o izvršenju obaveza iz članstva u STO; predlaganje i sprovođenje strategije i politike razvoja saradnje sa ovom međunarodnom organizacijom; pripremu analiza, informacija, predloga stavova i učestvovanje u pregovorima i zasedanjima odgovarajućih tela STO; priprema materijala o sistemu i kretanju spoljne trgovine Republike Srbije koji se dostavljaju STO (notifikacija) po pojedinim sporazumima i u saradnji sa nadležnim ministarstvima; praćenje i analiziranje pravne regulative radi iniciranja promene postojećih i donošenja novih propisa i njihove primene u cilju harmonizacije sa pravilima STO; organizovanje kontinuiranog upoznavanja javnosti i privrede sa sistemom funkcionisanja STO, obavezama preuzetim u toku procesa pristupanja i sa novim predlozima; proučavanje studija i podataka o svetskim ekonomskim kretanjima; učešće u radu redovnih tela STO, ministarskim zasedanjima kao i na međunarodnim skupovima u oblasti međunarodne trgovine i pravila STO, praćenje sprovođenja tehničke pomoći u ovoj oblasti, kao i drugi poslovi iz ove oblasti. Navedeno prema: Grupa za Svetsku trgovinsku organizaciju, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija Republike Srbije, <http://mtt.gov.rs/sektori/sektor-za-multilateralnu-i-regionalnu-ekonomsku-i-trgovinsku-saradnju/grupa-za-svetsku-trgovinsku-organizaciju/>, 30/08/2017.

Odvijanje procesa pristupanja Srbije

Trenutni proces pristupanja Srbije STO se odvija prema članu XII Sporazuma iz Marakeša o osnivanju Svetske trgovinske organizacije. Pregovori o pristupanju počeli su 15. februara 2005. godine kada je Opšti savet Svetske trgovinske organizacije doneo odluku o osnivanju Radne grupe za Srbiju i o početku procesa prijema Srbije.¹⁷

Postojali su i prethodni pokušaji da se Srbija vrati u sistem regulisanja međunarodnih trgovinskih tokova. Srbija je u okviru SFR Jugoslavije bila potpisnica GATT-a od 1966. godine i potpisnica niza pratećih sporazuma tokom sukcesivnih rundi multilateralnih trgovinskih pregovora. Međutim, na zasedanju Saveta GATT-a od 16. juna 1993. godine doneta je odluka kojom je SR Jugoslavija faktički isključena iz rada GATT-a, njegovih radnih tela i komiteta i Urugvajске runde. Nova organizacija, Svetska trgovinska organizacija nastala je 1. januara 1995. godine, a SR Jugoslavija nije postala članica nove organizacije, jer je propušten rok za regulisanje statusa u GATT-u i mogućnost da SR Jugoslavija po skraćenom postupku postane članica STO. Na sednici Opšteg saveta 8. februara 2001. godine doneta je odluka o otpočinjanju procesa prijema SR Jugoslavije u STO osnivanjem Radne grupe za prijem SR Jugoslavije, ali tek kada je doneta odluka o odvojenom pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji Srbija je započela samostalne pregovore o pristupanju STO. Zahtev Srbije za prijem u Svetsku trgovinsku organizaciju, po kome se vode tekući pregovori, zvanično je podnet 10. decembra 2004. godine.¹⁸

Procedura pregovora za pristupanje STO sastoji se od četiri faze. Na početku, zemlja kandidat opisuje sve aspekte trgovinske i ekonomske politike koje imaju uticaja na sporazume Svetske trgovinske organizacije, dostavljanjem Memoranduma o spoljnotrgovinskom režimu zemljama članicama Radne grupe za pregovore o pristupanju. U drugoj fazi počinju paralelno da teku i bilateralni pregovori. Nakon što je pregledan trgovinski režim zemlje kandidata i nakon što su završeni bilateralni pregovori Radna grupa u trećoj fazi finalizuje uslove prijema za zemlju u pitanju. U četvrtoj fazi izveštaj, protokol i lista obaveza se dostavlja Opštem savetu ili Ministarskoj konferenciji STO i kada dve trećine članica STO glasa pozitivno zemlja dobija mogućnost da potpiše Protokol o pristupanju STO. U većini slučajeva zemlja u svom parlamentu ratifikuje ovaj sporazum i tada je pristupanje okončano.¹⁹

¹⁷ "Serbia", World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_serbia_e.htm, 07/09/2017.

¹⁸ Opširnije u: Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT i STO*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015, str. 259–267.

¹⁹ "Membership, alliances and bureaucracy", World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm#join, 02/10/2017.

Pregovori Srbije za članstvo u Svetskoj trgovinskoj organizaciji zvanično su počeli pre više od 12 godina. Proces pregovora se vodi prema navedenoj proceduri Svetske trgovinske organizacije i u suštini obuhvata paralelno odvijanje pregovora o pravilima (multilateralni) i pregovora o pristupu tržištu (bilateralni). Multilateralni pregovori u stvari nisu tipični pregovori, već usaglašavanje našeg zakonodavstva u oblasti spoljne trgovine sa pravilima i principima STO. Sa druge strane bilateralni pregovori se vode sa zemljama koje su članice STO, a zainteresovane su za određene koncesije od Srbije, tako da se oni mogu po pojedinim pitanjima pretvoriti i u plurilateralne pregovore. Srbija je u pregovorima označena kao tranziciona privreda i zemlja bez izlaska na more. Otežavajuća okolnost po Srbiju je što ona, kao i ostale zemlje u Evropi, nema ni status zemlje u razvoju ni status najmanje razvijene zemlje, tako da svi njeni propisi moraju biti u skladu sa pravilima STO datumom stupanja u tu organizaciju, bez nekog tranzicionog perioda prilagođavanja. Radna grupa za Srbiju se sastala ukupno 13 puta, poslednji put 13. juna 2013. godine. Poslednji nacrt izveštaja Radne grupe za Srbiju je bio u oktobru 2012. godine. U međuvremenu Srbija je u završnoj fazi procesa pristupanja već nekoliko godina bez pomaka. Sledeći sastanak Radne grupe se očekuje kada Srbija završi proceduru donošenja preostalih zakonskih rešenja u skladu s pravilima STO (pre svega u vezi sa prometom genetski modifikovanih proizvoda), kada se okonča rad na novom nacrtu izveštaja Radne grupe i kada se ostvari značajan napredak u preostalim bilateralnim pregovorima o pristupu tržištu, tj. potpiše novi bilateralni protokol o pristupu tržištu robe i usluga.²⁰

Preostali poslovi na pristupanju Srbije STO

Evropska komisija u Izveštajima o napretku Srbije za prethodne dve godine, 2015. i 2016. godinu, ističe da nije zabeležen nikakav napredak sa pristupanjem Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji i da članstvo i dalje zavisi od donošenja Zakona o genetski modifikovanim organizmima koji je usklađen sa STO i pravnim tekovinama EU, kao i od završavanja pregovora o pristupu tržištu sa izvesnim brojem članica STO.

U okviru multilateralnog okvira pregovora za pristup STO zastoj u pregovorima je donela zakonska zabrana prometa genetski modifikovanih organizama u Srbiji. Zakonska regulativa u ovoj oblasti nije u skladu sa propisima Svetske trgovinske organizacije, jer ona ne dopuštaju izričite zabrane trgovine bilo koje vrste proizvoda. Zemlje članice EU, na primer, takođe su dopustile promet ove vrste proizvoda, a

²⁰ "Annual Report by the Director-General", WT/ACC/28, World Trade Organization, Geneva, 2016, p. 14.

uspostavile su sistem rigoroznih kontrola, označavanja ovih proizvoda i informisanje svojih građana, pa je to očigledno uspešan primer koji treba po ovom pitanju slediti.

Srbija je u okviru pregovora za pristup STO završila bilateralne pregovore sa 14 zemalja, a vodi ih sa još četiri zemlje: SAD, Ukrajinom, Brazilom i Rusijom. Srbija je završila pregovore, potpisala i deponovala u Sekretarijatu STO bilateralne protokole o pristupu tržištu robe i usluga sa 14 STO članica: Evropskom unijom, Dominikanskom Republikom, Ekvadorom, Hondurasom, Japanom, Kanadom, Kinom, Korejom, Norveškom, Salvadorom, Panamom, Indijom, Meksikom i Švajcarskom. Sa SAD i Brazilom se još vode pregovori oko poljoprivrednih proizvoda, a sa Ukrajinom i Rusijom o robi i uslugama. Nažalost, produžavanjem tekućih pregovora dolazi do opasnosti da se jave novi zahtevi kao i nove zemlje koje će se uključiti u Radnu grupu za pregovore sa Srbijom, što bi našoj zemlji stvorilo nove izazove za priključenje Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Najsvežiji primer je Rusija, koja je postala članica STO 2012. godine, a ušla u pregovore sa Srbijom pod okriljem STO 2016. godine.

Kao rezultat pregovora o koncesijama i obavezama u trgovini robom (uključujući i razgovore o podršci domaćoj poljoprivredi i izvozne subvencije) i u trgovini uslugama nastaju Liste koncesija i obaveza za robu i Liste specifičnih koncesija za usluge. Nakon što se završe pregovori Srbije u okviru Radne grupe konsolidovane Liste se upućuju članicama STO na verifikaciju. Kada se Radna grupa saglasi da je ispunila svoj mandat pristupa se usvajanju Izveštaja radne grupe koji je namenjen Opštem savetu odnosno Ministarskoj konferenciji STO. Uz Izveštaj Radna grupa usvaja i Nacrt Protokola o pristupanju, koji je rezultat pregovora u Radnoj grupi, kome su pridodate Liste koncesija i obaveza za robu (uključujući i poljoprivredu) i Liste specifičnih obaveza za usluge.

Poslednja faza u proceduri prijema Srbije bilo bi usvajanje Izveštaja radne grupe i donošenje odluke o prijemu. Član XII Sporazuma iz Marakeša o osnivanju Svetske trgovinske organizacije predviđa da odluku o prijemu nove članice u STO donosi Ministarska konferencija odnosno Opšti savet dvotrećinskom većinom glasova članica STO. Pošto je Protokol o prijemu dvostrani dokument mora da ga prihvati i država kandidat da bi postao punovažan. Država kandidat postaje članica STO 30 dana od datuma potpisivanja Protokola odnosno od deponovanja instrumenta o ratifikaciji, najčešće notifikacije (obaveštenja). Tada protokol postaje sastavni deo Sporazuma o STO, a Liste koncesija postaju sastavni delovi GATT-a (za robu), odnosno Opšteg sporazuma o trgovini uslugama (*General Agreement on Trade in Services – GATS*).²¹

Dokumenti koji se odnose na Radnu grupu za Srbiju su ograničeni za javnost i biće dostupni nakon usvajanja izveštaja na Ministarskoj konferenciji odnosno

²¹ Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT i STO*, op. cit., str. 265.

Opštem savetu STO.²² Ukoliko bi se poredili sa zemljama okruženja, videli bismo da je Hrvatska pristupila Svetskoj trgovinskoj organizaciji 30. novembra 2000, nakon sedam godina pregovora, Makedonija 4. aprila 2003, nakon devet godina pregovora, Crna Gora 29. aprila 2012. godine, nakon osam godina pregovora, dok Srbija nakon 12 godina još uvek nije postala članica ove organizacije. U periodu od osnivanja STO do danas najkraće je trajalo pristupanje Kirgizstana – manje od tri godine, dok su među najdužim pristupanja Kine nakon 15 godina pregovora (11. decembra 2001), Rusije nakon 19 godina pregovora (22. avgusta 2012) i konačno Kazahstana nakon dugih 20 godina pregovora (30. novembra 2015). Nažalost po Srbiju, prisutna je tendencija produžavanja pristupnih pregovora sa svakim novim članom.

Članstvo u STO je i neophodan uslov za pregovore Srbija vodi za pristupanje Evropskoj uniji. U predpristupnim pregovorima Srbije sa Evropskom unijom otvoreno je 30. marta 2015. godine Poglavlje 30, a kao ključni uslov za zatvaranje ovog poglavlja je pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Neizvesnost oko datuma pristupanja STO otežava pripremu planova za ispunjavanje evropskih standarda u pregovorima sa EU. Osim ovog poglavlja, činjenica da nisu završeni pregovori za pristupanje STO otežava i pripremu pregovaračkih pozicija u kojima se definišu rokovi i način prilagođavanja sa EU u Poglavlju 29 o carinskoj uniji, jer članstvo u STO i EU utiče na srpske carine, kao i za Poglavlje 11 o poljoprivredi i ruralnom razvoju i Poglavlje 12 o bezbednosti hrane, veterinarskoj i fitosanitarnoj politici. Utoliko je pristupanje STO za Srbiju veoma važno pitanje i u velikoj meri utiče i na sadržinu i brzinu odvijanja pregovora sa Evropskom unijom. Mogućnost da Srbija pristupi STO tek pred sam kraj pregovaranja za pristupanje EU takođe nije održiva, jer će spoljnotrgovinsku politiku Srbije nakon pristupanja STO osim ove organizacije pomno pratiti i Evropska unija sa ciljem odlučivanja da li je Srbija spremna za pridruživanje u zajedničku trgovinsku politiku Evropske unije.

Razlozi za pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji

Država članica Svetske trgovinske organizacije mora smanjiti svoje carine, eliminisati ili smanjiti izvozne subvencije i necarinska ograničenja, ograničiti ili smanjiti svoje poljoprivredne subvencije i otvoriti sektor usluga. Zauzvrat, ona dobija tretman najpovoljnije nacije, nacionalni tretman, niske carine i otvorene sektore usluga koje ostale članice STO već imaju. Članstvo Srbije u Svetskoj trgovinskoj organizaciji omogućava dobijanje statusa najpovoljnije nacije u

²² "Ministerial Council Decision", WT/L/452, 14 May 2002, World Trade Organization.

trgovini sa zemljama članicama Svetske trgovinske organizacije, što znači izvoz naših proizvoda uz niže carine, zaštitu od nelegalnih ekonomskih mera drugih zemalja, uz istovremenu zaštitu od nelojalne konkurencije na domaćem tržištu sprečavanjem monopolskog položaja. Najveći deo svetske trgovine odvija se u okviru članica STO i veoma je nezahvalno ostati van tog procenta i obavljati trgovinu pod nepovoljnijim uslovima.²³

Članstvo u STO daje mogućnost malim zemljama da prihvatanjem opštih pravila u trgovini pod okriljem te organizacije zaštite i svoja prava i robu plasiraju na druga tržišta pod jednakim, a ne pod lošijim uslovima. Srbija, kao mala država, sa svojim kapacitetima nije u stanju da aktivno stvara, razvija i održava ekonomske odnose sa mnogim državama u svetu. Ulazak u STO će omogućiti domaćim preduzećima i privrednicima da pod znatno povoljnijim uslovima izvoze i u države sa kojima Srbija nema već sklopljene sporazume koji regulišu trgovinske odnose. Mnoge zemlje su posle ulaska u STO višestruko uvećale svoj izvoz, što bi i Srbiji bio cilj u ostvarenju politike izvozno orjentisanog modela rasta.

Carine su jedan od važnijih instrumenata spoljnotrgovinske politike zemlje, tako da njihovo vezivanje u okvirima STO zaista doprinosi suženom prostoru za manevrisanje Srbiji u okviru spoljnotrgovinske politike, ali u isto vreme joj omogućava predvidljivost i manju turbulenciju, što je veoma značajno i privrednicima i potencijalnim investitorima.

S obzirom da je multilateralni trgovinski sistem u vidu Svetske trgovinske organizacije okupio zemlje koje ostvaruju većinu svetskog trgovinskog prometa, više se ni ne postavlja pitanje da li zemlja treba da bude članica STO. U poređenju sa 193 članice Ujedinjenih nacija, kao univerzalne međunarodne organizacije, Svetska trgovinska organizacija ne zaostaje mnogo sa ukupno 164 članice.²⁴ Čak samo na ovom primeru možemo shvatiti njenu obuhvatnost i značaj u svetskim okvirima. Ukoliko posmatramo evropski kontinent, jedine zemlje koje nisu članice STO su Belorusija, Bosna i Hercegovina, Srbija, Andora i Vatikan.

Sumirajući prethodno, Srbija treba da pristupi STO iz sledećih razloga:

1. Svetska trgovinska organizacija je jedini regulatorni okvir za međunarodnu trgovinu;

²³ Sanja Jelisavac Trošić, *Pregovori u okviru GATT i STO*, op. cit.

²⁴ United Nations, Growth in United Nations membership, 1945-present, <http://www.un.org/en/sections/member-states/growth-united-nations-membership-1945-present/index.html>; WTO, Members and Observers, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm,09/09/2017.

2. Svetska trgovinska organizacija ima efikasni mehanizam za rešavanje trgovinskih sporova;
3. Svetska trgovinska organizacija nudi svim državama članicama pod jednakim uslovima pristup tržištu od preko sedam milijardi ljudi koje obuhvata 98% svetske trgovine;
4. Svetska trgovinska organizacija ima transparentna, jasna, poznata i predvidljiva pravila i principe;
5. Zatvaranje Poglavlja 30 u pregovorima za pristupanje EU.

Pristupanje Srbije Svetskoj trgovinskoj organizaciji, na osnovu svega navedenog, bi u ovom momentu možda trebalo da ima i veći prioritet nego što je imalo do sada.

Zaključak

Srbija bi pristupanjem Svetskoj trgovinskoj organizaciji postala članica krovne globalne organizacije na polju međunarodne trgovine proizvodima, uslugama i intelektualnom svojinom. Srbija pregovara o pristupanju Svetskoj trgovinskoj organizaciji već 12 godina. Poslednjih nekoliko godina taj proces nema značajne pomake napred, niti su rešeni problemi zbog kojih je on i zaustavljen, pa se i dalje ne nazire kraj pregovora. U međuvremenu, prisutna je opasnost da se javi još zemalja koje žele da se uključe u ove pregovore, što bi samo otežalo i usporilo zaključenje pregovora i članstvo u STO. U interesu Srbije je da pristupi Svetskoj trgovinskoj organizaciji. Ukoliko postoji volja i spremnost za strateško usmerenje spoljne politike Srbije, pristupanje Srbije STO bi trebalo da bude jedan od prioriternih ciljeva. A nakon što se taj cilj ostvari, potrebno je postavljati nove ciljeve. Novi cilj, nakon uspešno okončanog pristupanja Srbije STO, bi bilo aktivno učešće Srbije na aktuelnim multilateralnim pregovorima u okviru Svetske trgovinske organizacije. Takođe, još jedan cilj bi trebalo da bude aktivno uključivanje u interesne grupe u okviru ove organizacije po pojedinim temama značajnim za privredu i trgovinu Srbije, počevši od grupe – nove članice STO. Srbija treba kao članica STO da aktivno učestvuje u kreiranju budućih multilateralnih pravila trgovanja. Stvaranje i usvajanje dugoročne strategije spoljne politike Srbije, sa javno proklamovanim ciljevima, treba da bude u funkciji popravljavanja spoljnopoličkog i ekonomskog položaja zemlje i na osnovu toga boljitka privrede i celog društva.

Bibliografija

- “Annual Report by the Director-General”, WT/ACC/28, World Trade Organization, Geneva, 2016.
- Edwards, Sebastian, “Trade orientation, distortions and growth in developing countries”, *Journal of Development Economics*, Vol. 39, No. 1, 1992, pp. 31–57.
- Hoda, Anwarul, *Tariff Negotiations and Renegotiations under the GATT and WTO: Procedures and Practices*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.
- Jelisavac Trošić, Sanja, “Challenges to Ensure that the Regulatory Framework Keeps Up with Changes in the Global Trade”, in: Branislav Đorđević, Taro Tsukimura, Ivona Lađevac (eds), *Social and Economic Problems and Challenges in the Contemporary World*, Doshisha University and Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2017, pp. 234–254.
- Jelisavac Trošić, Sanja, „Srbija na putu ka članstvu u Svetskoj trgovinskoj organizaciji”, u: Dragan Đukanović, Aleksandar Jazić, Miloš Jončić (urs), *Srbija u savremenom evropskom i regionalnom okruženju*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Hanns Seidel stiftung, Beograd, 2015, str. 213–221.
- Jelisavac Trošić, Sanja, *Pregovori u okviru GATT i STO*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2015.
- “Membership, alliances and bureaucracy”, World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org3_e.htm#join, 02/03/2017.
- “Members and Observers”, World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm, 09/09/2017.
- “Ministerial Council Decision”, WT/L/452, 14 May 2002, World Trade Organization.
- “Observer governments”, World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm#observer, 14/09/2017.
- Petrović, Dragan, Đukanović Dragan, *Stubovi spoljne politike Srbije: EU, Rusija, SAD i Kina*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2012.
- Republički zavod za statistiku, Republika Srbija.
- “Serbia”, World Trade Organization, https://www.wto.org/english/thewto_e/acc_e/a1_serbia_e.htm, 07/09/2017.
- Walker, David J., “Pursuing Global Free Trade: A Small Open Economy Perspective”, in: Patrick F. J. Macrory, Arthur E. Appleton, Michael G. Plummer (eds), *The World Trade Organization: Legal, economic and political analysis*, Springer, 2005.

Sanja JELISAVAC TROŠIĆ

**THE WORLD TRADE ORGANIZATION ACCESSION
AS ONE OF THE SERBIAN FOREIGN POLICY GOALS**

Abstract: Accession to the World Trade Organization (WTO), among other things, can be viewed as one of Serbia's foreign policy goals. Observed in this way, the successful completion of the accession process will bring easier market access to the all WTO member countries, but also fulfills one of the key conditions in the negotiations for Serbia's accession to the European Union (Chapter 30). Serbia is an import-dependent country and therefore has a high foreign trade deficit. Our country trades mostly with those countries with which has been signed some kind of trade agreement (EU, CEFTA, Russia, Turkey). That indicates that its entry into the WTO would be beneficial and would facilitate the establishment of trade flows with new partners. Accession would also be useful for an export-oriented model of economic growth. The World Trade Organization is the only global international organization dealing with trade rules between countries. The WTO is the result of multiannual international negotiations aimed at liberalizing international trade. Multilateral negotiations under the WTO umbrella offer the potential to maintain long-term growth, stimulate trade and investment and sustainable economic development. Serbia with its capacities, as a small country, is not in a position to independently create, develop and maintain economic relations with many countries in the world. Therefore, the WTO membership will enable domestic companies and businessmen to export under much more favorable conditions to countries with which Serbia has not yet concluded trade agreements. Serbia started accession to the WTO in 2005 but has not yet completed this process. Taking into account the results of Serbia so far in this process, as well as defining the remaining open issues and problems, we point to the many obstacles our country has encountered, but also on the ways in which the goal can be successfully achieved.

Keywords: Serbia, WTO, GATT, international trade, EU, liberalization.

AKTUELNO

UDK: 327(510:497.11)“20“
Bibliid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 1, str. 49–67

Pregledni rad
Primljen 22. januara 2018.
Odobren 12. marta 2018.
DOI:<https://doi.org/10.2298/MEDJP1801049D>

Odnosi Srbije i Kine na početku 21. veka

Duško DIMITRIJEVIĆ¹

Apstrakt: Aktuelni odnosi Srbije i Narodne Republike Kine uslovljeni su mnogobrojnim političkim, ekonomskim, pravnim i socijalnim faktorima. Pomenuti faktori ukazuju na postojanje asimetrije u mnogim aspektima koja, međutim, ne predstavlja smetnju da dve strane razvijaju dobre i prijateljske odnose utemeljene na kontinuitetu diplomatskih odnosa uspostavljenih još 2. januara 1955. godine, između tadašnje FNR Jugoslavije i NR Kine. Srbija kao država naslednica SFR Jugoslavije nastavlja da tretira Kinu kao jednog od najznačajnijih spoljnopolitičkih partnera što se manifestuje kroz spoljnopolitički kurs prema kojem je Kina jedan od osnovnih stubova spoljne politike Srbije pored Evropske unije, Rusije i SAD. Kina je ključni akter svetske politike i velika sila sa kojom Srbija treba da gradi odnose „sveobuhvatnog strateškog partnerstva“. Ne čudi otuda da je produbljivanje srpsko-kineskih odnosa na bilateralnom i na multilateralnom planu (naročito u okviru Ujedinjenih nacija, regionalnih međunarodnih organizacija i političkih foruma poput mehanizma „16+1“ između Kine i država Centralne i Istočne Evrope), doprinelo boljem strateškom pozicioniranju Srbije u savremenim međunarodnim odnosima.

Ključne reči: Srbija, Kina, spoljna politika, međunarodni odnosi, strateško pozicioniranje.

Faktori koji uslovljavaju i opredeljuju aktuelnu spoljnu politiku Srbije proizlaze i izvode se iz prošlog i savremenog razvitka zemlje. Istorijski razvoj Srbije pre i unutar Jugoslavije, a zatim i razvoj srpske državnosti nakon jugoslovenskog raspada imao je velikog uticaja na savremene odnose Srbije sa drugim državama. Značaj tog razvitka utoliko je veći što je Srbija i pored velikih teškoća uspeła da sačuva jezgro svoje teritorije i stanovništva, a većim delom i međunarodne odnose Jugoslavije

¹ Autor je naučni savetnik u Institutu za međunarodnu politiku i privredu, Beograd. Rad je realizovan u okviru naučnog projekta: „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (br. 179029). E-pošta: dimitrijevicd@diplomacy.bg.ac.rs

čije posledice proizvode dejstvo i danas. Savremeni odnosi Srbije sa Kinom tim pre zavređuju pažnju budući da ih determinišu politički faktori iz jugoslovensko-kineske prošlosti i socijalno-ekonomski uslovi koji proishode iz unutrašnjeg razvoja društveno-političkih sistema dve zemlje. Sagledavanjem navedenih činioaca i drugih značajnih spoljnopolitičkih determinanti bilo bi moguće utvrditi adekvatne principe i ciljeve srpske spoljne politike i u narednom periodu.²

Opšte spoljnopolitičke determinante odnosa Srbije i Kine

Odnosi Srbije i Kine uslovljeni su na početku 21. veka brojnim spoljnopolitičkim determinantama koje obuhvataju unutrašnje i spoljne varijable, te istorijske, pravne, ekonomske, geografske, kulturne i socijalne faktore koje opredeljuju međusobne veze i odnose. Analiza tih faktora predstavlja preduslov za utvrđivanje valjane činjenične podloge neophodne za definisanje spoljnopolitičkih prioriteta u odnosima sa Kinom.

Srbija je mala kontinentalna zemlja (ukupne površine 88.361 km²), smeštena većim delom u Jugoistočnoj Evropi, a manjim delom u Centralnoj Evropi (Panonskoj niziji). Srbija nema izlaz na more, ali je država sa važnom pozicijom na reci Dunav čijem slivu pripada i preko kojeg je povezana sa Crnim Severnim i Baltičkim morem preko kanala Rajna-Majna, te sa Atlantskim okeanom. Iako sa limitiranim ljudskim potencijalima (nešto više od sedam miliona stanovnika),³ i veoma ograničenim ekonomskim,⁴ i vojnim resursima,⁵ Srbija strateški predstavlja „vrata Balkana“ i

² Pod determinantama spoljne politike u doktrini se podrazumevaju svi oni faktori koji opredeljuju pravce i ciljeve njenog delovanja u međunarodnim odnosima. Bez obzira da li je reč o prirodnim ili društvenim, ekonomskim ili političkim, unutrašnjim ili spoljnim faktorima, objektivno, faktore predstavljaju određeni činioци koji su od uticaja za utvrđivanje osnovnih principa delovanja države u spoljnim odnosima sa svetom (Velibor Gavranov, Momir Stojković, *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1972, str. 237).

³ "World Population Prospects: the 2017 Revision", UN Department of Economic and Social Affairs, ESA /P/WP/248, 2017, https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf, p. 21.

⁴ Prema podacima MMF, srpski nominalni BDP u 2017. zvanično je procenjen na 37,7 milijardi dolara ili 5396 dolara po glavi stanovnika, dok je BDP pariteta kupovne moći iznosio 107,13 milijardi dolara ili 15.320 dolara po glavi stanovnika. Videti na: www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2017/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=31&pr.y=9&sy=2013&ey=2017&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=942&s=NGDPD%2CNGDPDPC%2CPPPDP%2CPPPDP%2CCLP&grp=0&a=,10/09/2017.

⁵ Prema javno objavljenim podacima, za vojne potrebe u Srbiji se izdvaja 1,4% BDP-a. Videti: <https://tangosix.rs/2016/15/12/budzet-pod-lupom-finansiranje-vojske-srbije-u-2017-godini-dolaze-li-bolji-dani/>, 11/09/2017.

„most“ između Zapada i Istoka. Jedan deo teritorije Srbije – Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija – stavljen je nakon eskalacije oružanih sukoba i vojne intervencije NATO-a 1999. godine pod upravu Ujedinjenih nacija, da bi i do danas ostao nerešeno unutrašnje pitanje sa međunarodnom dimenzijom.⁶ Sa druge strane pak, Kina predstavlja drugu po veličini državu na azijskom kontinentu, treću državu u svetu (ukupne površine 9.326.410 km²).⁷ Kao najmnogoljudnija zemlja na svetu, Kina ima 1,4 milijarde stanovnika, što čini jednu petinu ukupnog svetskog stanovništva i trećinu ukupnog stanovništva Azije.⁸ Kina je prema ekonomskim potencijalima druga zemlja u svetu sa progresivnim tempom rasta.⁹ Uz sve to, ukupnim vojnim potencijalima (uključujući i nuklearno naoružanje), Kina se svrstava u red regionalnih, a potencijalno i velikih vojnih sila.¹⁰ Prema društveno-političkom uređenju Kina je ostala više komunistička država nego što je postala socijalistička, s tim, što u pogledu ekonomskog uređenja Kina više inklinira kapitalističkom sistemu sa „kineskim karakteristikama“, koje joj omogućavaju širi pristup ka otvorenim tržištima (*socialist market economy*).¹¹

Između Srbije i Kine ne postoji simetrija ili proporcionalnost prema više navedenih parametara, te da Srbija realno ne bi mogla imati neki poseban značaj

⁶ Duško Dimitrijević, „Privremena uprava Ujedinjenih nacija na Kosovu i Metohiji i zaštita imovinskih prava“, *Teme*, knjiga XXXI, br. 3, 2007, str. 473–510; „Ujedinjene nacije i međunarodna uprava nad teritorijama“, *Pravni život*, tom IV, br. 12/2011, str. 179–194.

⁷ „Countries of the world ordered by land area“, <http://world.bymap.org/LandArea.html>, 10/09/2017.

⁸ Denis Šehić, Damir Šehić, Ivan Bertić, *Atlas Azije*, Monde Neuf, Politika, 2007, str. 78; „World Population Prospects: the 2017 Revision“, op. cit., p. 24.

⁹ Kina je druga po ekonomskoj snazi na osnovu nominalnog BDP, ima najveći paritet kupovne moći, a predstavlja i najveću državu izvoznicu, odnosno trgovinsku silu. Videti: „Report for Selected Countries and Subjects: China“, *World Economic Outlook, International Monetary Fund, April 2017*; Garry White, „China trade now bigger than US“, *Daily Telegraph*, 10 February 2013; Justin McCurry, „China overtakes Japan as world’s second-largest economy“, *The Guardian*, 14 February 2011. U 2017. godini, Kina je ostvarila rast od 6,9% oslanjajući se na osnaženi izvoz, uzlet industrijske proizvodnje i žilavo tržište nekretnina („Ubrzan rast kineske privrede“, *Politika*, 19. januar 2018, str. 2).

¹⁰ Prema ukupnim vojnim potencijalima među 133 države u svetu, Kina je svrstana na treće mesto. Videti: „2017 China Military Strength: Current military capabilities and available firepower for the nation of China“, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china. Kina poseduje najveći sastav redovne vojske, a prema budžetskim izdvajanjima svrstana je na drugo mesto. Videti: Sam Perlo-Freeman, „Deciphering China’s latest defence budget figures“, SIPRI, *March 2014*, <https://www.sipri.org/node/377>.

¹¹ Roger Darlington, „A Short Guide to the Chinese Political System“, www.rogerdarlington.me.uk/Chinesepoliticalsystem, 27/09/2017.

za Kinu. U svetskim razmerama Srbija bi se pre mogla svrstati u red tzv. mikro država negoli u regionalne sile, što ona zaista i jeste posmatrajući njen geografski položaj i politički značaj na Balkanu. Za Kinu Srbija ima posebnu važnost jer se nalazi na raskrsnici Jugoistočne Evrope, na važnim kopnenim i rečnim pravcima koji joj omogućavaju dobru komunikaciju u pravcu istok-zapad i sever-jug i nalazi se u neposrednom susedstvu Evropske unije za čije tržište je i sama zainteresovana. U takvoj situaciji, nije čudno što Kina pokazuje sve veći strateški interes za Srbiju posebno kao naslednicu jugoslovenske spoljne politike i zastupnika stanovišta o neutralnom odnosu prema vojno-političkim blokovima. Ta pozicija je dosta važna uzimajući u obzir negativan stav Kine prema politici sile u međunarodnim odnosima.

U nastojanju da produbi političke veze sa Kinom, Srbiji umnogome pomaže i kontinuitet diplomatskih odnosa koji su uspostavljeni još 2. januara 1955. godine između Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Narodne Republike Kine.¹² Sledeći dobre strane ranije međudržavne prakse, Srbija je iz sopstvenih državnih razloga nastavila da razvija bilateralne odnose sa Kinom, tretirajući Kinu za jednog od svojih glavnih međunarodnih partnera. Ovakva orijentacija potvrđena je i kroz aktuelni spoljnopolitički kurs Srbije definisan kroz osnovne spoljnopolitičke prioritete ili „stubove” u koje, pored odnosa sa Kinom, spadaju još i odnosi sa Evropskom unijom, SAD i Rusijom.¹³ Utvrdivši glavne spoljnopolitičke prioritete, Srbija je u stvari

¹² Prema rezultatima istraživanja Jovana Čavoškog, saradnika Instituta za noviju istoriju iz Beograda, a predočenih autoru ovog članka, nakon proglašenja NR Kine 1949. godine FNRJ je formalno prosledila telegram diplomatskim kanalima sa izjavom o njenom međunarodnom priznanju. Kina nije odgovorila budući da je želela da ostane po strani u političkom sporu SSSR i Jugoslavije. Ovakva situacija potrajala je sve do 1954. godine, kada su se okolnosti izmenile i kada je došlo do prvih kontakata ambasadora dveju zemalja u Moskvi. Kineski premijer i ministar spoljnih poslova Džou Enlaj u telegramu od 14. decembra 1954. godine izrazio je želju i spremnost Kine za uspostavljanjem diplomatskih odnosa sa Jugoslavijom. Koča Popović, državni sekretar za spoljne poslove FNRJ, odgovorio je pozitivno na ovaj telegram 2. januara 1955. godine. Preko kontakata oba ambasadora u Moskvi, dogovoreno je da se Kominike o uspostavljanju diplomatskih odnosa između dve zemlje objavi 10. januara 1955. godine. Nakon raspada SFRJ, Kina je nastavila da tretira SR Jugoslaviju kao njenog pravnog sledbenika, a potom Državnu zajednicu Srbija i Crna Gora, te Srbiju nakon secesije Crne Gore iz Državne zajednice 2006. godine. Mišljenja smo da međunarodnopravnom smislu za Srbiju ovakvo postupanje Kine može značiti jednostranu potvrdu priznanja državnopravnog kontinuiteta međunarodnopravnog subjektiviteta bivše Jugoslavije. U tom smislu upućujemo na podatke objavljene na zvaničnoj Internet strani kineskog Ministarstva spoljnih poslova: www.fmprc.gov.cn, 27/09/2017.

¹³ U javnosti se od 2008. do 2012. godine najviše spekulisalo o tome koji su spoljnopolitički prioriteti Srbije. Tvrdeći da je Kina „ekonomski džin budućnosti” i da je to postalo vidljivo tokom svetske ekonomske krize, tadašnji predsednik Boris Tadić uključio je Kinu u jedan od četiri stuba domaće spoljne politike (*Od četiri stuba spoljne politike do evroskih integracija: postoji li volja za strateško usmerenje spoljne politike Srbije?*, Isac Fond, Beograd, 2013, str. 17).

ukazala da Kina za nju predstavlja jednako važnog aktera međunarodnih odnosa sa kojim treba da gradi strateški važne veze i partnerstva.¹⁴ Generalno posmatrajući, ovakva spoljnopolitička orijentacija prožeta je voluntarističkom procenom ukupnih međunarodnih odnosa, kao i oportunističkim vrednovanjem Kine koja, kao globalni akter ne radi samo zarad sopstvene koristi, već i u zajedničkom interesu kao odgovoran igrač i vezivni faktor u rešavanju najznačajnijih međunarodnih pitanja. Budući da kao globalna sila Kina ne vodi računa samo o ličnim interesima i potrebama sadašnje generacije svetskog stanovništva, već i o interesima drugih zemalja i potrebama budućih generacija, saradnja sa njom predstavlja za Srbiju ostvarenje njenih najvažnijih spoljnopolitičkih ciljeva. U tom pogledu, bilo bi važno uočiti i da se Kina u međunarodnim odnosima zalaže za multilateralizam u kojem Ujedinjene nacije treba da imaju primarnu ulogu. Na vojnom planu Kina razvija defanzivnu doktrinu koja je orijentisana ka očuvanju nacionalnog suvereniteta i teritorijalnog integriteta, a time i međunarodnog mira i bezbednosti.¹⁵

U bilateralnim odnosima Kina insistira na poštovanju politike jedinstvene Kine (*One-China policy*) i Pet principa miroljubive koegzistencije (tzv. *Pancha Sila*), koje je svojevremeno proklamovao kineski premijer i ministar spoljnih poslova Džou Enlaj zajedno sa načelom „harmonije bez uniformnosti“ (*harmony without uniformity*), na osnovu kojih je Kina uspela da uspostavi iskrene i prijateljske odnose sa državama koje nisu prihvatale njeno ideološko-političko opredeljenje.¹⁶ Pet

¹⁴ Dok Srbija tretira Kinu kao veliku silu, Kina sebe vidi kao najveću zemlju u razvoju i respektabilnu regionalnu silu sa povećanim globalnim uticajem i „mekom moći“ u međunarodnim odnosima, uz naglašavanje posebnosti pristupa „odgovorne sile“ (*fu zeren de daguo*), koji poštuje suverenitet drugih zemalja, za razliku od zapadnih sila koje se mešaju u društvene sisteme drugih zemalja i u njihove unutrašnje i spoljne politike. Prema profesoru Hongđunu, kineska spoljna politika obuhvata pet osnovnih elemenata, i to: miran, nezavisan, naučno zasnovan, kooperativan i zajednički razvoj. Videti: Yu Hongjun, „Sincere Dialogue for Conductive Cooperation“, in: *The Changing World and China in Development*, papers from “The Contemporary World Multilateral Dialogue”, China Centre for Contemporary World Studies, China Foundation for Peace and Development, Beijing, 2013, p. 9. U novijim istraživanjima Kina se svrstava u „narastajuće ili potencijalne supersile“ (*emerging or potential superpower*). Videti: Barry Buzan, *The United States and the Great Powers*, Polity Press, Cambridge, 2004, p. 70.

¹⁵ Prema profesorki Mitrović, Kina „odbacuje teoriju prevaziđenosti suvereniteta u korist ljudskih prava i praksu na njima baziranu, smatra da se države razlikuju po veličini, istoriji, društvenim sistemima, kulturi, ideologijama, religijama, putevima razvoja, a da opet svi imaju pravo da uživaju opšta dobra kao što su mir i nacionalna bezbednost“ (Dragana Mitrović, „Modeli produbljivanja saradnje sa NR Kinom i zemljama Centralne i Istočne Azije“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008, str. 26).

¹⁶ “China’s Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence”, Ministry of Foreign Affairs, www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18053.shtml,

principa miroljubive kogzistencije podrazumevaju međusobno poštovanje teritorijalnog integriteta i suvereniteta, nenapadanje, nemešanje u unutrašnje poslove, poštovanje jednakosti i saradnje radi postizanja zajedničke koristi i poštovanje miroljubivog saživota.¹⁷ Na bazi tih principa, koji duboko prožimaju Povelju Ujedinjenih nacija i kineski ustav, Kina je uspostavila ili razvila diplomatske odnose sa preko 170 zemalja, uključujući tu i Srbiju.¹⁸ Prema njenom shvatanju, poštovanje ovih principa je preduslov za ostvarenje Milenijumskih ciljeva razvoja Ujedinjenih nacija kao temelja za pravedniji svet.¹⁹ Na tom putu, međutim, postoje i ogromna iskušenja i prepreke poput rivalstava sa drugim velikim silama (pre svega sa SAD),²⁰ potom unutrašnje tenzije (u vezi sa Tibetom i Tajvanom),²¹ regionalne

07/09/2017; "Peaceful coexistence a cornerstone of foreign policy", *China Daily*, 28 May 2014, www.chinadaily.com.cn/kindle/2014-05/28/content_17547189.htm, 07/09/2017. Ronald C. Keith, *"China from the Inside Out: Fitting the People's Republic into the World"*, Pluto Press, London, 2009, pp. 135 i dalje.

¹⁷ Duško Dimitrijević, "Principle of Good-Neighbourliness in International Law", in: Daisake Furuya, Ryoji Momose (eds), *Neighbour and Neighbourhood*, Research Institute for World Languages, Osaka University, Vol. 11, 2010, pp. 6–15.

¹⁸ "Foreign Relations of China", https://en.wikipedia.org/wiki/Foreign_relations_of_China, 30/12/2017.

¹⁹ Za rezultate postignute u ispunjavanju Milenijumskih ciljeva videti: "Report on China's Implementation of the Millennium Development Goals (2000–2015)", Ministry of Foreign Affairs of China, July 2015, <http://sydney.chineseconsulate.org/chn/zgxw/W020150724703851768451.pdf>.

²⁰ Sprovodeći politiku „obuzdavanja” Kine, SAD rade na intenziviranju teritorijalnih sporova Kine sa susedima u Istočnom i u Južnom kineskom moru gde iz geopolitičkih i geoekonomskih razloga ubrzano obnavljaju i uspostavljaju vojne saveze (npr. sa Filipinima i Vijetnamom). Najnovija bezbednosna strategija koju je proklamovao američki predsednik Donald Trump krajem 2017. godine ide u prilog „fundamentalnom političkom nadmetanju” između SAD i Kine koju svrstava u „revizionističke sile” (pored Rusije). Videti u: *National Security Strategy of the USA*, White House, Washington D.C., December 2017; Roncevert Ganan Almond, "Deciphering U.S. Foreign Policy in the Trump Era", *The Diplomat*, 18 January 2018, <https://thediplomat.com/2018/01/deciphering-u-s-foreign-policy-in-the-trump-era/>, 18/01/2018. Saradnjom sa Rusijom i drugim državama članicama Šangajske organizacije za saradnju, Evroazijske ekonomske zajednice i BRIKS-a, Kina održava ravnotežu snaga sa glavnim globalnim takmacem i utiče na uspostavljanje multipolarizma u međunarodnim odnosima. Videti: Timothy R. Heath, Kristen Gunness, Cortez A. Cooper, *The PLA and China's Rejuvenation: National Security and Military Strategies, Deterrence, Concepts, and Combat Capabilities*, RAND Corporation, 2016, https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1400/RR1402/RAND_RR1402.pdf, pp. 3–16. O najnovijem pravcu kineske spoljne i bezbednosne politike nakon održanog 19. Kongresa KP Kine videti: Michael D. Swaine, "The 19th Party Congress and Chinese Foreign Policy", Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/2017/10/16/19th-party-congress-and-chinese-foreign-policy-pub-73432>, 16/10/2017.

²¹ Tshering Chonzom Bhutia, "Tibet, Taiwan and China – A Complex Nexus", *The Diplomat*, 24 November 2015, <http://thediplomat.com/2015/11/tibet-taiwan-and-china-a-complex-nexus/>, 29/11/2017.

krize (npr. u Severnoj Koreji i Avganistanu), teritorijalni sporovi sa susednim državama (oko delimitacije granica u Južnom i Istočnom Kineskom moru, oko utvrđivanja kopnene granice sa Butanom i Indijom), kao i moderni asimetrični bezbednosni izazovi koje Kina pokušava da predupredi mirnim sredstvima i sa visoko postavljenim standardima strateškog menadžmenta.²²

Mogući pravci razvoja srpsko-kineskih odnosa

S obzirom na izmenjene geopolitičke okolnosti u svetu postoji realna potreba Srbije za novim pozicioniranjem u međunarodnim odnosima. U tom smislu, i sprovođenje aktuelnih spoljnopolitičkih prioriteta među koje spada i saradnja sa Kinom, podrazumeva ponovno preispitivanje međunarodnog okruženja i mogućnosti ostvarenja vitalnih nacionalnih interesa. Polazeći od pretpostavke da srpsko-kineski odnosi treba da doprinesu bržoj političkoj konsolidaciji, ekonomskom razvoju i socijalnom napretku bilo bi neophodno utvrditi i neke specifične spoljnopolitičke determinante koji uslovljavaju pravac njihovog daljeg kretanja.

Političke i međunarodnopravne determinante

Vitalni interes Srbije u međunarodnim odnosima predstavlja očuvanje mira, ustavnog poretka, teritorijalnog integriteta i suvereniteta i to korišćenjem svih međunarodnopravno dopuštenih sredstava. Delujući u tom pravcu, Srbija je proglasila vojnu neutralnost što je, *per se*, ne sprečava da saraduje sa Kinom na spoljnopolitičkom planu.²³ Ovo tim pre jer se obe zemlje zalažu za ostvarenje osnovnih ciljeva i principa sadržanih u Povelji Ujedinjenih nacija, a pre svega onih koji se odnose na očuvanje mira i bezbednosti. Srbija daje otvorenu podršku politici jedinstvene Kine, a sa druge strane Kina odbija da sledi planove zapadnih sila za redizajniranje Srbije i traži održavanje stabilnosti postojećeg poretka tako što kao stalna članica Saveta bezbednosti UN insistira na očuvanju teritorijalnog integriteta

²² Jian Yang, "China Security Challenges: Priorities and Policy Implications", *Asia Pacific Countries' Security Outlook and Its Implications for the Defense Sector*, Joint Research Series No. 5, National Institute for Defense Studies (NIDS), Tokyo, 2010, pp. 141–159; Frans-Paul van der Putten, Chu Shulong (eds), *China, Europe and International Security: Interests, Roles, and Prospects*, Routledge, London & New York, 2011, pp. 218 i dalje.

²³ „Rezolucija Narodne skupštine Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije”, tačka 6, *Službeni glasnik RS*, br. 125/07.

Srbije i ne prihvata jednostrano proklamovanu secesiju Kosova i Metohije. Kina izražava privrženost doslovnoj primeni Rezolucije br. 1244 Saveta bezbednosti UN, a svoj uticaj u ovom organu svetske organizacije koristi i da bi stvorila solidnu poziciju Srbiji u pregovorima o političkom statusu južne srpske pokrajine.²⁴ Iz pragmatiskih razloga, Kina insistira na mirnom rešavanju spora i postizanju kompromisnog rešenja koje bi garantovalo jednaka prava svim narodima koji žive na Kosovu i Metohiji. Na pomenuti način, Kina ostaje dosledna u poštovanju međunarodnog prava i opštih principa i ciljeva proklamovanih u Povelji Ujedinjenih nacija.

Ekonomске determinante

U poslednje dve decenije, u vremenu tranzicije i transformacije planske ekonomije u slobodnu tržišnu ekonomiju, Srbija je gotovo izgubila primarni sektor industrije, pa su strane direktne investicije značajan instrument oživljavanja ekonomije jer poboljšavaju njenu strukturu i konkurentske kvalitete, omogućavaju lakši pristup međunarodnim tržištima i služe za poboljšanje platnog bilansa. S obzirom da vidi Kinu kao najvažnijeg spoljnotrgovinskog i finansijskog partnera u Aziji, Srbija ozbiljno računa da joj Kina pomogne u postizanju strateških ekonomskih interesa. Nedostatak finansijskih sredstava potrebnih za njihovu realizaciju omogućava Kini da investira sopstvena finansijska sredstva pod povoljnim uslovima koristeći otvorenost srpskog tržišta i dobre međusobne odnose koje prožimaju uzajamno poverenje i zajednička korist. Uzimajući u obzir da Srbija ima ogromnu potrebu za reindustrijalizacijom i ekonomskim razvojem, kineske strane investicije mogle bi biti od primarne važnosti. No, ekonomske odnose naše zemlje sa Kinom karakteriše međusobna asimetričnost po svim ekonomskim parametrima.²⁵ Međutim, to ne znači da ne postoje mogućnosti za njihov dalji rast i razvoj. Na takav

²⁴ Aleksis Trud, *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007, str. 165.

²⁵ Prema podacima Narodne banke Srbije, u periodu od 2005. do 2013. godine, ukupni novčani neto priliv iz Kine iznosio je 20 miliona evra ("Statistics", National Bank of Serbia, 2015, www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html, 29/09/2015). Prema zvaničnim podacima Republičkog zavoda za statistiku, Kina je u ukupnoj robnoj razmeni bila na 5. mestu, dok je u pogledu uvoza zauzela 4. mesto. Izvoz Srbije u Kinu u 2014. godini iznosio je 14,1 miliona dolara, dok je u 2015. godini iznosio 20,2 miliona dolara (sa samo 0,1% i 0,2% ukupnog izvoza Srbije). Srbija je uvezla robu iz Kine u 2014. i 2015. godini u iznosu od po oko 1,5 milijarde dolara (računajući sa 7,6% i 8,5% ukupnog uvoza Srbije). Videti: Serbian Statistical Office, 2015, <http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/>. Prema zvaničnim pokazateljima Privredne komore Srbije, u prva četiri meseca 2016. godine došlo je do povećanja bilateralne trgovine za 2,9% u odnosu na isti period prošle godine. Izvoz je porastao za 22%, dok je uvoz porastao za 2,7%. Od januara do novembra 2016. godine, vrednost uvoza iz Kine u Srbiji iznosi oko 1,48 milijardi dolara (www.pks.rs/MSaradnja.aspx?id=73&p=1&pp=2&).

zaključak navodi stav Kine po kojem Srbija za nju predstavlja jednog od ključnih partnera u regionu jugoistočne Evrope, kao i aktivnog činioca na putu povezivanja sa Evropskom unijom čije zajedničko tržište visoke kupovne moći može biti idealan prostor za njene investicije i plasman njenih proizvoda. Stoga Kina podržava aspiracije Srbije za punopravno članstvo u EU i podstiče njenu ekonomsku tranziciju ka otvorenim tržištima. Dobri politički odnosi daju mogućnost Srbiji da razvija sa Kinom i dobre ekonomske odnose u različitim vidovima i oblastima.

Trenutno, ekonomska saradnja po svom obimu, vrednosti i strukturi čini nažalost mali deo ekonomske razmene sa svetom u obe zemlje.²⁶ Pomenuto stanje, pre svega uslovljava kineska ekonomska strategija čija je konstanta rastuća ekspanzija izvoza, pribavljanje energetske i rudnih resursa za potrebe održanja ekonomskog rasta, globalno ekonomsko pozicioniranje i značajna logistička i finansijska podrška državnih banaka kompanijama koje posluju u inostranstvu.²⁷ Jasno je otuda da ekonomska saradnja sa Kinom predstavlja i veliki ekonomski izazov za Srbiju. Međutim, dve zemlje imaju jasnu volju da poboljšaju ekonomske odnose, što se najbolje očituje kroz kineske investicije u srpski infrastrukturni, energetski i ICT sektor.²⁸ Dosadašnja ekonomska saradnja Srbije sa Kinom predstavlja dokaz uspešnog vođenja spoljne politike obe zemlje, ali ako Srbija želi da poveća uticaj i značaj u ekonomskim odnosima sa Kinom moraće da u perspektivi svoje poslovanje zasnuje na poboljšanju industrijskih kapaciteta kroz različite vrste ulaganja u industriju i infrastrukturu. Srbija bi trebalo da se šire uključi u međunarodnu proizvodnju putem „globalnih lanaca vrednosti“ (*global value chains*), koji proizlaze iz vlasničkih oblika stranih ulaganja i iz tzv. nevlasničkih investicija (*non-equity investments*), koje omogućavaju proporcionalno učešće u stranom izvozu, što znači,

²⁶ Blagoje Babić, „New Silk Road – China’s New deal”, in: Dimitrijević Duško (ed.), *Danube and the New Silk Road*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2016, pp. 62–63.

²⁷ Kina razvija ovaj model ekonomske saradnje i sa zemljama Centralne i Istočne Evrope (CEEC) preko kojih teži da se penetrira na tržišta EU. Kina odobrava povoljne kredite preko državnih banaka za velike infrastrukturne projekte koje većinski realizuju kineske kompanije. Za date kredite, lokalne vlade izdaju odgovarajuće garancije. Kina osniva i izvozne platforme u perifernim članicama EU radi daljeg plasiranja svojih proizvoda i usluga na zajedničko tržište. Ona nerado odobrava direktne strane investicije u proizvodne sektore, a kad to čini, onda redovno vrši akviziciju i preuzimanje.

²⁸ Primera radi, u oblasti infrastrukture Kina je preko *China Road and Bridge Corporation* (CRBC) izgradila most Zemun–Borča (Pupinov most), dok u oblasti energetike preko *China National Machinery and Equipment Import & Export Corporation* (CMEC) učestvuje u izgradnji novog bloka TE „Kostolac B” i proširenju kopa Drmno. Takođe, posredstvom *China Environmental Energy Holdings* (CEE) i *Shenzhen Energy Group* (SEC), u konzorcijumu sa preduzećem „Elektroprivreda Srbije”, Kina učestvuje u izgradnji Bloka 3 TE „Nikola Tesla B”. U oblasti ICT sektora, Kina preko *Huawei Technologies* učestvuje u modernizaciji Integrisanog sistema telekomunikacija „Železnica Srbije”.

da bi u predstojećem periodu Srbija učešćem u globalnim lancima vrednosti predvođenim kineskim kompanijama mogla da ostvari progresivni ekonomski rast i razvoj i time da unapredi ekonomske odnose sa inostranstvom.²⁹ Naravno, efikasne i profitabilne kineske investicije u Srbiji pretpostavljaju pravnu sigurnost. U tom smislu, važno je da Srbija ima moderan Zakon o stranim ulaganjima kojim garantuje jednak pravni položaj domaćih i stranih investitora, odnosno slobodu investiranja, nacionalni tretman, pravnu sigurnost i mogućnost prenosa profita u inostranstvo.³⁰ Ove garancije za kineske investitore stvaraju dobru investicionu klimu potrebnu za privlačenje stranih direktnih investicija.³¹

Analiza potencijalnih koristi od ekonomske saradnje sa Kinom uključuje pored gore navedenih pitanja i ispitivanje komparativnih prednosti koje Srbija ima, a koje mogu doprineti poboljšanju strukture i obima kineskih direktnih investicija. Spisak ovih pokazatelja *inter alia*, obuhvata: 1) jasan spoljnopolitički cilj (ulazak u EU i Svetsku trgovinsku organizaciju); 2) relativnu makroekonomska stabilnost; 3) visoko kvalifikovanu i jeftinu radnu snagu koju zbog progresivnog rasta nadnica u Kini i nedostatka kvalifikovane radne snage u perspektivi mogu da uposle kineske kompanije; 4) regionalno konkurentan finansijski rizik; 5) restrukturiran i privatizovan bankarski sektor; 6) ubrzan razvoj tržišta kapitala; 7) razvijenu telekomunikacionu infrastrukturu; 8) liberalizovan sistem tarifa; 9) ubrzan razvoj privatnog sektora; 10) značajan nivo ostvarenih podsticajnih fiskalnih, regulatornih i finansijskih mera; 11) usvojenu nacionalnu Strategiju za podsticanje i razvoj stranih ulaganja; 12) „više-manje” usklađen pravni okvir za strane investicije sa evropskim i međunarodnim standardima; i 13) potpunu viznu liberalizaciju. Značajna blizina evropskih tržišta i očekivano poboljšanje saobraćajne infrastrukture takođe mogu predstavljati komparativne prednosti za buduće kineske investitore posebno u oblasti poljoprivrede i automobilske industrije.³² S obzirom da makroekonomski disbalans Srbije utiče na dinamiku i strukturu priliva stranih direktnih investicija, struktura srpskog izvoza u Kinu mogla bi biti transformisana u skladu sa strukturom akumuliranih sredstva iz ovih izvora. Ako bi kojim slučajem

²⁹ Jelena Kozomara, “Serbia in international production through global value chain”, in: Pero Petrović (ed.), *Possibilities and perspectives for foreign direct investments in the Republic of Serbia*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2014, p. 109.

³⁰ „Zakon o stranim ulaganjima”, *Službeni glasnik RS*, br. 107/14.

³¹ Primer uspešne kineske direktne investicije u Srbiji predstavlja ulaganje kompanije *Hesteel Group Company Limited* (HBIS) koja je u maju 2016. godine preuzela Železaru Smederevo za 46 miliona evra, uz obavezu budućeg investiranja u vrednosti od najmanje 300 miliona evra i zadržavanje svih zaposlenih.

³² „Kinezi ulažu u mesnu industriju”, *Večernje novosti*, 21. avgust 2015, www.novosti.rs/vesti/naslovna/ekonomija/aktuelno.239.html:563532-Kinezi-,10/09/2017.

podsticanjem novih kineskih ulaganja (uključujući preuzimanja i akvizicije), ovaj fond bio uvećan, to bi mogao da bude dobar znak za postepenu reindustrijalizaciju srpskog realnog sektora, a samim tim i za promovisanje *win-win* kooperacije koja, kao „zajednička zaloga”, može da dovede do bržeg učvršćivanja srpsko-kineskih ekonomskih odnosa i do efikasnijeg sprovođenja ciljeva kineske razvojne strategije Novog puta svile.³³ Upravo o ovoj strategiji, kao posebnoj spoljnopolitičkoj determinanti srpsko-kineskih odnosa biće više reči u narednom delu članka.

Strategija „Novog puta svile”: posebna spoljnopolitička determinanta srpsko-kineskih odnosa

Dobri politički i ekonomski odnosi Srbije i Kine doveli su do uspostavljanja strateškog partnerstva u avgustu 2009. (prilikom posete tadašnjeg predsednika Srbije Borisa Tadića Kini), koje je, takođe u avgustu 2013. a potom i junu 2016. godine, prošireno u „sveobuhvatno strateško partnerstvo” kroz zajedničku izjavu srpskog i kineskog predsednika, Tomislava Nikolića i Sji Đinpinga. Kinesko-srpsko strateško partnerstvo kao tradicionalno prijateljstvo dve zemlje doprinelo je zaključenju niza sporazuma o izvođenju zajedničkih projekata u oblasti energetike, saobraćaja, poljoprivrede, telekomunikacija, finansija, naučne i kulturne razmene.³⁴

Značaj uspostavljanja strateškog partnerstva između Srbije i Kine imao je pozitivne efekte na optimizaciju spoljnopolitičke pozicije Srbije u međunarodnim odnosima i na učvršćivanje njenog rejtinga u okviru mehanizma „16 + 1”, koji je ustanovljen u svrhu ojačavanja saradnje između Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope, te sprovođenja ciljeva kineske razvojne strategije Novog puta svile (*New Silk Road*) i njenih inicijativa Ekonomskog pojasa puta svile (*Silk Road Economic Belt*) i Pomorskog puta svile za 21. vek (*21st Century Maritime Silk Road*). Pomenute inicijative, kolokvijalno nazvane „Jedan pojas, jedan put” (*One Belt, One Road – OBOR*), promovisao je 2013. godine predsednik Đinping u okviru realizacije Politike mirnog razvoja (*Policy of Peaceful Development*).³⁵ Inicijative imaju strateški značaj

³³ Duško Dimitrijević, „Chinese Investment in Serbia-joint Pledge for the Future of the New Silk Road”, *Baltic Journal of European Studies*, Vol. 7, No. 1(22), 2017, pp. 64–83.

³⁴ „Kina i Srbija: strateško partnerstvo i još 21 sporazum”, *Tanjug*, 18. Jun 2016, www.tanjug.rs/full-view.aspx?item=270618&izb=252463&v=252463, 29/09/2017.

³⁵ Politikom mirnog razvoja Kina nastoji da bude kooperativna kako bi održala *win-win* situaciju i stabilno spoljno okruženje. Videti: Zoran Petrović Piroćanac, „The World and a Chinese Non-

za kinesku spoljnu politiku jer predstavljaju dalekosežne vizije unapređenja saradnje Kine sa zemljama Azije, Evrope i Afrike. Obe su iz praktičnih razloga objedinjene u strategiji Novog puta svile kako bi bile realizovane do 2025. godine.³⁶

Za razliku od spoljnopolitičkih strategija drugih velikih sila koje su uglavnom zasnovane na podeli interesnih sfera ili proširenju sfera uticaja, kineska strategija uz ekonomsku politiku „Otvorenih vrata” (*Open Door Policy*), koju Kina sprovodi u kontinuitetu više od tri decenije, treba da doprinese preuzimanju većih obaveza i odgovornosti u vezi liderske pozicije u novom svetskom ekonomskom poretku.³⁷ Na planiranu lidersku poziciju Kine u međunarodnim ekonomskim odnosima upućuje i strateški dokument Nacionalne komisije za razvoj i reformu kineskih Ministarstava spoljnih poslova i trgovine od 28. marta 2015. godine pod nazivom „Vizija i akcije o zajedničkoj izgradnji Ekonomskog pojasa puta svile i Pomorskog puta svile za 21 vek”.³⁸ Prema ovom dokumentu, kineska strategija Novog puta svile fokusirana je pre svega na unapređenje privredne, finansijske, kulturne, naučne i tehnološke saradnje sa zemljama Azije, Afrike i Evrope radi ostvarenja opšteg napretka, regionalne bezbednosti (naročito u Centralnoj Aziji), te postizanja unutrašnje političke stabilnosti i ekonomskog prosperiteta (najpre u Sindangu kao ključnom regionu na Ekonomskom pojasu puta svile i Fuđijanu od kojeg polazi Pomorski put svile za 21. vek).

Novo geoekonomsko pozicioniranje Kine, ne može da se shvati bez determinacije geostrateških faktora koji će usloviti realizaciju planiranih ciljeva. Novi put svile se pruža duž kopnenih i pomorskih pravaca, pa tako kopneni pravac

alignment Strategy of Governance and Development-Brief Survey”, in: *Global Trends and China in the Coming Decade*, China Centre for Contemporary World Studies, China Foundation for Peace and Development, China Energy Fund Committee, 2003, pp. 86–98.

³⁶ Pepe Escobar, “The 21st century belongs to China: Why the new Silk Road threatens to end America’s economic dominance”, 2015, www.salon.com/2015/02/24/the_21st_century_belongs_to_china_why_the_new_silk_road_threatens_to_end_americas_economic_dominance_partner/, 24/10/2017.

³⁷ Duško Dimitrijević, Nikola Jakanović, “China’s ‘New Silk Road’ Development Strategy”, *The Review of International Affairs*, No. 1161, 2016, pp. 21–44.

³⁸ “Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road”, National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People’s Republic of China, Beijing, 28 March 2015, http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html. Naknadno je u oktobru 2015. usvojen još jedan značajan dokument. Videti: “Action Plan for Harmonisation of Standards Along the Belt and Road (2015–2017)”, National Development and Reform Commission, 22 October 2015, <http://china-trade-research.hktdc.com/business-ews/article/One-Belt-One-Road/Action-Plan-for-Harmonisation-of-Standards-Along-the-Belt-and-Road-2015-2017/obor/en/1/1X000000/1X0A443L.htm>, 01/10/2017.

Ekonomskog pojasa Novog puta svile počinje od Sijana, da bi se preko Landžoua u provinciji Gansu, Urumčija i Korgasa u provinciji Sindžang nastavio ka jugozapadu kroz područje Centralne Azije i Bliskog Istoka sve do severnog Irana, a potom u pravcu zapada preko teritorija Iraka, Sirije da bi prolaskom ispod Bosforskog moreuza u Turskoj nastavio dalje železnicom „Marmarej” krećući se preko teritorija Bugarske, Rumunije i Češke, završavajući u nemačkoj luci Duizburg odakle dalje skreće ka Roterdamu da bi konačno otud nastavio pravcem prema jugu ka Italiji gde se u Veneciji sastaje sa Pomorskim putem svile za 21. vek. Morski pravac Novog puta svile kreće se od Čuandžoua u provinciji Fuđijan, Guangdžoa u provinciji Guangdong, Bejhaja u provinciji Guangsia i Haikua u provinciji Hainan, u smeru ka Malajskom prolazu, da bi potom od Kuala Lumpura nastavio ka Kalkuti krećući se duž Indijskog okeana u južnom pravcu prema Nairobiju odakle dalje skreće na pravac prema Rogu Afrike, a potom se nastavlja na Crveno more i Mediteran, zastajući u Atini pre nego što se sa spoji sa Ekonomskim pojasom Novog puta svile u Veneciji.³⁹ Kroz mrežu infrastrukturnih projekata (koridora Kina–Mongolija–Rusija, Kina–Centralna Azija–Zapadna Azija, Kina–Inodkinesko poluostrvo, novi Evroazijski kopneni most, Kina–Pakistan i Bangladeš–Kina–Indija–Mjanmar), Kina teži da produbi veze sa susednim zemljama i da zajedno sa njima izgradi subregionalnu mrežu unutar Azije, te da istu poveže sa infrastrukturnim mrežama drugih kontinentalnih subregiona gradeći na taj način najduži ekonomski kopneni koridor na svetu (*World Land-Bridge*), koji prema sadašnjem planu obuhvata preko 60 zemalja na različitim kontinentima.⁴⁰

Strategija Novog puta svile teži da ubrza revitalizaciju velikog dela sveta koji pokriva široko područje, sa više od 4,4 milijarde ljudi sa proizvodnim kapacitetima od 21 trilion američkih dolara (što je skoro jedna trećina svetskog BDP-a).⁴¹ Realizacija strategije Novog puta svile i inicijative „Jedan pojas, jedan put” treba da doprinese povezivanju u postojeće razvojne inicijative regionalnih organizacija poput Šangajske organizacije za saradnju, Evroazijske ekonomske zajednice, Zajednice jugoistočnih azijskih zemalja (ASEAN), Organizacije za azijsko-pacifičku ekonomsku

³⁹ Shannon Tiezzi, “China’s ‘New Silk Road’ Vision Revealed”, *The Diplomat*, 9 May 2014, <http://thediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed/>; Jasminka Simić, „Ekonomski pojas Novog puta svile: kineski prodor na zapad ili odgovor na azijske izazove”, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, br. 2–3, 2015, str. 197–198.

⁴⁰ “The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the Peoples Republic of China (2016–2020)”, Compilation and Translation Bureau, Central Committee of Communist Party of China, Beijing, 2016, p. 210.

⁴¹ Aleksandar Janković, “New Silk Road – New growth engine”, *The Review of International Affairs*, No. 1161, 2016, p. 6.

saradnju (APEC), Azijsko-evropskog dijaloga (ASEM), BRIKS-a.⁴² Ispunjenje strateških ciljeva Novog puta svile značice i povezivanje država učesnica u aktivnostima međunarodnih i regionalnih finansijskih institucija i to, pre svega, u aktivnostima Azijske infrastrukturne investicione Banke (AIIB) i Nove razvojne banke (NDB), koje predstavljaju pandam transatlantskom sistemu monetarne ekonomije koju sprovode Svetska banka, Međunarodni monetarni fond i Azijska banka za razvoj (ADB).⁴³

Važno je otud uočiti da strategija Novog puta svile ne negira primenu postojećih struktura i razvijanje potpuno novih mehanizama saradnje između zemalja učesnica, kao što pokazuje i formiranje mehanizma „16 + 1” između zemalja Centralne i Istočne Evrope i Kine, a u kojem Srbija ima značajnu ulogu i mesto. Ova saradnja treba da se odvija unutar strategije Novog puta svile, a prema kineskoj političkoj doktrini ona obuhvata tri moguća scenarija. Prvi scenario podrazumeva „razvoj po fazama”, koji konkretno znači realizaciju strategije na regionalnom nivou, a potom razvoj saradnje sa zemljama Centralne i Istočne Evrope. Drugi scenario podrazumeva „razvoj koridora” kojim se naglašava značaj izgradnje koridora kroz Centralnu Aziju kao ključnom za izgradnju Ekonomskog pojasa puta svile. Konačno, treći scenario predviđa „ravnomerni razvoj između Istoka i Zapada”, odnosno između područja Azije i Evrope, u čijoj realizaciji zemlje Centralne i Istočne Evrope igraju važnu ulogu, posebno kao prethodnica kineskoj investicionoj i trgovinskoj ekspanziji na tržištu Evropske unije.⁴⁴ Sa aspekta zvaničnog kineskog spoljnopolitičkog diskursa, saradnja u okviru mehanizma „16 + 1” važan je činilac za jačanje partnerstva Kine sa Evropskom unijom. Naglašavanje ovog činioca u kontekstu unapređenja srpsko-kineskih odnosa podrazumeva sveobuhvatnu harmonizaciju kinesko-evropskog strateškog partnerstva,⁴⁵ kao i ispunjenje ciljeva iz Agende o saradnji 2020 (*China–EU 2020 Strategic Agenda for Cooperation*).⁴⁶

⁴² Ibid., p. 8.

⁴³ Navedene međunarodne finansijske institucije nastale su upravo kao reakcija na nefunkcionalnost postojećih institucija koje su u novom ekonomskom okruženju izazvanog svetskom ekonomskom krizom izgubile legitimitet. Videti: H. Zepp-LaRouche, “The New Silk Road Leads to the Future of Mankind!”, *The New Silk Road becomes the World Land-Bridge*, EIR News Service Inc., Washington, 2015, pp. 3 etc.

⁴⁴ Liu Zuokui, “The Role of Central and Eastern Europe in the Building of Silk Road Economic Belt”, China Institute of International Studies, 2014, <http://16plus1-thinktank.com/1/20160111/1096.html>, 05/06/2017.

⁴⁵ Vredno je pomenuti da je Kina u 2015. godini prihvatila određene obaveze prema EU, kao što je doprinos od 350 milijardi evra Investicionom planu za Evropu i obaveze iz Memoranduma o razumevanju o platformi za povezivanje EU sa Kinom, a sve u cilju promovisanja saradnje u oblastima kao što su izgradnja infrastrukture, proizvodnja opreme, tehnologija i utvrđivanje standarda.

⁴⁶ Dragan Pavličević, “China’s New Silk Road Takes Shape in Central and Eastern Europe”, *China Brief*, Vol. XV, Issue 1, 2015, p. 12.

Umesto zaključka

Sprovođenje aktuelnih spoljnopolitičkih prioriteta Srbije, među koje spada i saradnja sa Kinom, podrazumeva ponovno preispitivanje međunarodnog okruženja i mogućnosti ostvarenja vitalnih nacionalnih interesa. Polazeći od pretpostavke da srpsko-kineski odnosi treba da doprinesu bržoj političkoj konsolidaciji, ekonomskom razvoju i socijalnom napretku, analizirali smo neke od ključnih spoljnopolitičkih determinanti srpsko-kineskih odnosa koje mogu biti od značaja za formulisanje principa i ciljeva buduće politike Srbije prema svetu. Srbija kao država naslednica Jugoslavije treba da održava kontinuitet tradicionalno dobrih odnosa sa Kinom, ali i da ih stalno unapređuje u pravcu ostvarivanja ciljeva „sveobuhvatnog strateškog partnerstva”. Uprkos postojanju višestране asimetrije između Srbije i Kine, ne postoje neki posebni ograničavajući faktori koji bi onemogućavali razvoj ovih odnosa. Ovo tim pre, jer se Srbija i Kina nalaze na liniji podudarnosti ostvarivanja nacionalnih interesa definisanih u spoljnopolitičkoj doktrini i međunarodnoj praksi. Srbija ne treba da menja kurs spoljne politike i prioritete prema kojima je Kina jedan od osnovnih stubova njene spoljne politike.

Literatura

- “Action Plan for Harmonisation of Standards Along the Belt and Road (2015–2017)”, National Development and Reform Commission, 22 October 2015, <http://china-trade-research.hktdc.com/business-ews/article/One-Belt-One-Road/Action-Plan-for-Harmonisation-of-Standards-Along-the-Belt-and-Road-2015-2017/obor/en/1/1X000000/1X0A443L.htm>.
- Almond, R. G., “Deciphering U.S. Foreign Policy in the Trump Era”, *The Diplomat*, 18 January 2018, <https://thediplomat.com/2018/01/deciphering-u-s-foreign-policy-in-the-trump-era/>, 18/01/2018.
- Babić, Blagoje, “New Silk Road – China’s New Deal”, in: Dimitrijević Duško (ed.), *Danube and the New Silk Road*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2016.
- Bhutia, T. C., “Tibet, Taiwan and China: A Complex Nexus”, *The Diplomat*, 24 November 2015, <http://thediplomat.com/2015/11/tibet-taiwan-and-china-a-complex-nexus/>.
- Buzan, B., *The United States and the Great Powers*, Polity Press, Cambridge, 2004.

- “China’s Initiation of the Five Principles of Peaceful Co-Existence”, Ministry of Foreign Affairs of China, www.fmprc.gov.cn/mfa_eng/ziliao_665539/3602_665543/3604_665547/t18053.shtml, 07/09/2017.
- “Kina i Srbija - strateško partnerstvo i još 21 sporazum”, Tanjug, 18. Jun 2016, Internet: <http://www.tanjug.rs/full-view.aspx?item=270618&izb=252463&v=252463>, 29.09.2016.
- Darlington, R., “A Short Guide to the Chinese Political System”, www.rogerdarlington.me.uk/Chinesepoliticalsystem, 27/09/2017.
- Dimitrijević, D., „Ujedinjene nacije i međunarodna uprava nad teritorijama“, *Pravni život*, 2011, br. 12/2011, tom IV.
- Dimitrijević, D., “Chinese Investment in Serbia-joint Pledge for the Future of the New Silk Road“, *Baltic Journal of European Studies*, Vol. 7, No. 1(22), 2017.
- Dimitrijević, D., “Principle of Good-Neighbourliness in International Law”, in: Daisake Furuya, Ryoji Momose (eds), *Neighbour and Neighbourhood*, Research Institute for World Languages, Osaka University, Vol. 11, 2010.
- Dimitrijević, D., „Privremena uprava Ujedinjenih nacija na Kosovu i Metohiji i zaštita imovinskih prava“, *Teme*, knjiga XXXI, br. 3, 2007.
- Dimitrijević, D., Jokanović, N., “China’s ‘New Silk Road’ Development Strategy“, *The Review of International Affairs*, No. 1161, 2016.
- Gavranov, V., Stojković, M., *Međunarodni odnosi i spoljna politika Jugoslavije*, Savremena administracija, Beograd, 1972.
- Heath, R., Gunness, K., Cooper, C.A., “The PLA and China’s Rejuvenation: National Security and Military Strategies, Deterrence, Concepts, and Combat Capabilities“, RAND Corporation, Santa Monica, 2016
- Hongjun, Yu., “Sincere Dialogue for Conductive Cooperation“, in: *The Changing World and China in Development*, Papers from: “The Contemporary World Multilateral Dialogue“, China Centre for Contemporary World Studies, China Foundation for Peace and Development, Beijing, 2013.
- Janković, A., ‘New Silk Road – New growth engine’, *Review of International Affairs*, 1161/2016.
- Simić, Jasminka, „Ekonomski pojas Novog puta svile: kineski prodor na zapad ili odgovor na azijske izazove“, *Međunarodni problemi*, Vol. LXVII, br. 2–3.
- Keith, R.,C., “China from the Inside Out: Fitting the People’s Republic into the World“, Pluto Press, London. 2009.
- Kozomara, J., “Serbia in international production through global value chain“, in: Pero Petrović (ed.), *Possibilities and perspectives for foreign direct investments*

- in the Republic of Serbia*, Institute of International Politics and Economics, Belgrade, 2014.
- “2017 China Military Strength: Current military capabilities and available firepower for the nation of China”, https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.asp?country_id=china.
- McCurry, J., “China overtakes Japan as world’s second-largest economy”, *The Guardian*, 14 February 2011.
- Mitrović, D., „Modeli produbljanja saradnje sa NR Kinom i zemljama Centralne i Istočne Azije“, u: Edita Stojić-Karanović i Slobodan Janković (urs), *Elementi strategije spoljne politike Srbije*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2008. National Bank of Serbia, *Statistics*, 2015, www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html, 29.09.2015.
- Od četiri stuba spoljne politike do evroskih integracija - postoji li volja za strateško usmerenje spoljne politike Srbije?* Isac Fond, Beograd, 2013.
- Pavličević, D., “China’s New Silk Road Takes Shape in Central and Eastern Europe”, *China Brief*, 2015, Volume XV, Issue 1.
- Perlo-Freeman, Sam, “Deciphering China’s latest defence budget figures”, SIPRI, *March 2014*, <https://www.sipri.org/node/377>.
- Petrović Piroćanac, Z., “The World and a Chinese Non-alignment Strategy of Governance and Development-Brief Survey”, In: *Global Trends and China in the Coming Decade*, Papers from: “Contemporary World Multilateral Dialogue 2013, China Centre for Contemporary World Studies, China Foundation for Peace and Development, China Energy Fund Committee.
- “Peaceful coexistence a cornerstone of foreign policy“, *China Daily*, 28.05.2014, Internet: www.chinadaily.com.cn/kindle/2014-05/28/content_17547189.htm, 7.09.2017.
- Putten, Frans-Paul, Shulong, C. (edit.), *China, Europe and International Security: Interests, Roles, and Prospects*, Routledge, London-New York, 2011.
- “Report for Selected Countries and Subjects: China”, *World Economic Outlook, International Monetary Fund. April 2017*.
- “Report on China’s Implementation of the Millennium Development Goals (2000–2015)”, Ministry of Foreign Affairs PR of China, July, 2015.
- „Rezolucija Narodne skupštine Srbije o zaštiti suvereniteta, teritorijalnog integriteta i ustavnog poretka Republike Srbije“, *Službeni glasnik RS*, br. 125/07.

- Swaine, M.D., "The 19th Party Congress and Chinese Foreign Policy", Carnegie Endowment for International Peace, <http://carnegieendowment.org/2017/10/16/19th-party-congress-and-chinese-foreign-policy-pub-73432>, 16.10.2017.
- Šehić, D., Šehić, D., Bertić, I., *Atlas Azije*, Monde Neuf, Politika 2007.
- "The 13th Five-Year Plan for Economic and Social Development of the Peoples Republic of China (2016-2020)", Compilation and Translation Bureau, Central Committee of Communist Party of China, Beijing, 2016.
- Tiezzi, S., "China's 'New Silk Road' Vision Revealed", *The Diplomat*, 9 May 2014, <http://thediplomat.com/2014/05/chinas-new-silk-road-vision-revealed/>, 08.03.2016.
- Trud, Aleksis, *Geopolitika Srbije*, Službeni glasnik, Beograd, 2007.
- "Vision and Actions on Jointly Building Silk Road Economic Belt and 21st-Century Maritime Silk Road", National Development and Reform Commission, Ministry of Foreign Affairs and Ministry of Commerce of the People's Republic of China, Beijing, 28 March 2015, Internet: http://en.ndrc.gov.cn/newsrelease/201503/t20150330_669367.html . 08.03.2016.
- "World Population Prospects: the 2017 Revision", UN Department of Economic and Social Affairs, ESA/P/WP/248, 2017, https://esa.un.org/unpd/wpp/publications/Files/WPP2017_KeyFindings.pdf.
- Yang, J., "China Security Challenges: Priorities and Policy Implications", *Asia Pacific Countries' Security Outlook and Its Implications for the Defense Sector*, Joint Research Series no. 5, National Institute for Defense Studies (NIDS), Tokyo, 2010.
- Zepp-LaRouche, H., "The New Silk Road Leads to the Future of Mankind!", In: *The New Silk Road becomes the World Land-Bridge*, EIR News Service Inc., Washington, 2015.
- Zuokui, L., "The Role of Central and Eastern Europe in the Building of Silk Road Economic Belt", China Institute of International Studies, 2014, <http://16plus1-thinktank.com/1/20160111/1096.html>, 05.06.2016.
- „Zakon o stranim ulaganjima”, *Službeni glasnik RS*, br. 107/14.

Duško DIMITRIJEVIĆ

**THE RELATIONS OF SERBIA AND THE PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA
AT THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURY**

Abstract: The current relations of the Republic of Serbia with the People's Republic of China (hereinafter: Serbia and China) are conditioned by many political, economic, legal and social factors. The mentioned factors point to the existence of asymmetry in many aspects which, however, is not an issue that implies that the two parties can not develop good and friendly relations. In the historical and international legal sense, the relations of the two countries are characterized by the continuity of diplomatic relations established on January 2, 1955, between the then Federal People's Republic Yugoslavia and the People's Republic of China. Serbia as the successor state of SFR Yugoslavia continues to treat China as one of its most important partners in international relations, which is manifested through the foreign policy course, according to which China is one of the main "pillars" of Serbia's foreign policy alongside the European Union, Russia and the United States. The mere reference to the main "pillars" in Serbia's foreign policy orientation indicates that China is a key player in world politics and a great power with which Serbia needs to build relations of a "comprehensive strategic partnership". It is not surprising, therefore, that the deepening of the Serbian-Chinese relations on a bilateral and multilateral level (especially within the UN, regional international organizations and political forums such as the 16 + 1 mechanism between China and the countries of Central and Eastern Europe) contributed to better strategic positioning of Serbia in modern international relations.

Key words: Serbia, China, foreign policy, international relations, strategic positioning.

TEORIJSKE RASPRAVE

UDK: 321.01:327
Bibliid: 0025-8555, 70(2018)
Vol. LXX, br. 1, str. 71–95

Pregledni rad
Primljen 21. jula 2017.
Odobren 16. oktobra 2017.
DOI:<https://doi.org/10.2298/MEDJP1801071L>

Različita shvatanja moći države kao ključnog pojma realističkog teorijskog pristupa

Milan LIPOVAC¹

Apstrakt: Pojam moći države se u nauci o međunarodnim odnosima ozbiljnije proučava već skoro sedam decenija. Autor daje pregled određenja moći države iz perspektive realističkog teorijskog pristupa, ali i predstavnika drugih teorijskih pristupa koji su se bavili ovim pojmom. Naglasak je stavljen na tri preovlađujuća shvatanja moći: moć shvaćena kao kontrola nad resursima, moć shvaćena kao kontrola nad akterima i moć shvaćena kao kontrola nad događajima, odnosno ishodima. Teorijska diskusija dopunjena je prednostima i nedostacima svakog od ovih shvatanja moći države, a sa ciljem njihove sistematizacije i eventualne pomoći pri odabiru adekvatnog određenja moći u sprovođenju konkretnih istraživanja. Autor zaključuje na to da pojam moći države prevazilazi okvire realističkog teorijskog pristupa i predstavlja jedan od ključnih pojmova (po nekim autorima i ključni pojam) u proučavanju međunarodnih odnosa, kao i da svako od predstavljenih shvatanja moći ima svoje mesto u teorijsko-pojmovnom aparatu nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti.

Ključne reči: realizam, država, moć, kontrola resursa, kontrola aktera, kontrola događaja i ishoda.

Danas moć jednako kao i pre 60 do 70 godina, kada je počela utemeljena rasprava o ovom pojmu unutar nauke o međunarodnim odnosima, predstavlja ključni koncept za razumevanje odnosa između država. Cela realistička paradigma utemeljena je na pojmu moći države, međutim značaj ovog pojma se svakako ne završava u okvirima ovog teorijskog pristupa. Zato je u vezi sa ovom tvrdnjom

¹ Autor je docent na Fakultetu bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

E-pošta: milanlipovac@gmail.com

potrebno napraviti dve dodatne dopune. Prvo, pristup, odnosno stanovišta, pretpostavke i zaključci koji su razvijeni unutar realizma, iako utemeljeni u odnosima moći između država, nisu samo to. Realizam, samo u pogledu teorijske mreže pojmova koju koristi, podrazumeva daleko više od toga. Realisti pored pojmova koji su imanentni ovoj teorijskoj postavci (npr. nacionalni interesi, anarhija, hegemonija, ravnoteža moći, polarnost, bezbednosna dilema, obrasci prijateljstva i neprijateljstva itd), primenjuju i širi set pojmova koji su primarno razvijani u okvirima drugih teorijskih pristupa (npr. saradnja, relativni i apsolutni dobici, identitet, amalgamirane i pluralističke zajednice). Drugo, premda imanentan realizmu, pojam moć države prevazilazi okvire ovog teorijskog pristupa. Primena pojma moći države u proučavanju predmeta nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti ne implicira automatski i pripadnost realističkoj školi mišljenja. Moć države se kao analitički pojam primenjuje u gotovo svim teorijskim okvirima dveju naučnih disciplina: liberalizmu, socijalnom konstruktivizmu, kritičkim teorijama itd.

Uvažavajući ove specifičnosti centralnog pojma, u radu će svakako biti napravljen pregled stanovišta prvih teoretičara moći države poput Roberta Dala, Herolda Lasvela, Abrahama Kaplana, Kalevija Holstija, Rudolfa Rumela, ali sa posebnim naglaskom na stanovišta najpoznatijih predstavnika realističkog teorijskog pristupa poput Hansa Morgentaua, Rejmona Arona, Keneta Volca i Džona Miršajmera. Teorijska diskusija će biti dopunjena i stanovištima drugih relevantnih teoretičara poput Karla Dojča, Džefrija Harta, Erika Gertckog, Dejvida Boldvina, Džozefa Naja i drugih.

Moć države i realistički teorijski pristup

Već je istaknuto da se pojam moć države u nauci o međunarodnim odnosima tematizuje skoro od nastanka same discipline i da je još tada istican njegov prvorazredni značaj. Čak i danas, kada je nauka o međunarodnim odnosima i kada su studije bezbednosti daleko razvijenije, nego u periodu kada je pojam moći države tek uspostavljan, gotovo da postoji konsenzus oko toga da moć države predstavlja jedan od temeljnih pojmova. Pojedini realisti ga čak smatraju i najznačajnijim pojmom. Tako je, na primer, utemeljivač klasičnog realizma Hans Morgentau isticao da pojam moći predstavlja „teorijsko jezgro međunarodne politike”, a kompletnu međunarodnu politiku predstavljao kao „borbu za moć” (*struggle for power*).²

² Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.

Pojedini teoretičari takođe u želji da istaknu značaj ovog pojma često citiraju britanskog filozofa Bertranda Rasela (Bertrand Russell) koji je smatrao da je moć osnovni pojam u društvenim naukama na isti način kao što je energija osnovni pojam u fizici.

Eksplanatorni potencijal pojma moći države moguće je sagledati i kroz različite odnose koje države i drugi relevantni akteri za istraživačko polje međunarodnih odnosa i studija bezbednosti mogu uspostavljati.³ Klaus Knorr (Klaus E. Knorr) je smatrao da se odnosi između država (ali i drugih relevantnih aktera, *prim. aut*) najgrublje mogu svrstati u tri kategorije odnosa: sukob i saradnja, kao dve krajnje tačke istog spektra, i indiferentnost, kao potpuno odsustvo zavisnosti između dve države.⁴

U smislu sukoba kao mogućeg odnosa između država, moć predstavlja ključnu karakteristiku, što pojam moći države čini plodnim analitičkim alatom, jer omogućava proučavanje okolnosti koje su dovele do izbijanja sukoba; primenom pojma moći moguće je objasniti tok, odnosno pravac razvoja sukoba, i uz određene rezerve predvideti njegov ishod. Na ovaj način moguće je argumentovati značaj koji pojam ima u proučavanju sukoba između država, odnosno drugih bezbednosnih aktera.

Nasuprot tome, moć države može biti veoma koristan analitički pojam i u proučavanju saradnje između država, jer u slučajevima velikog dispariteta moći slabija država ne tako retko nema potpunu slobodu da samostalno uređuje način, obim i tip saradnje sa moćnijim „partnerom”. I konačno, postoje autori koji smatraju da pojam moći ima značajan eksplanatorni potencijal čak i u slučajevima kada dva države ne uspostavljaju nikakve odnose. Naravno, u tim slučajevima moć ne predstavlja konstituens takvog odnosa, nego upravo suprotno – takav odnos ili

³ Jezikom Kopenhaške škole studija bezbednosti ovi akteri se označavaju kao „jedinice” (*units*), odnosno pojmom koji obuhvata države i kvazidržave, nepriznate države, delove država koji teže secesiji/separatizmu, kao i druge političke entitete koji ne ispunjavaju sve kriterijume državnosti, ali predstavljaju relevantne aktere u nauci o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti i gde je jedno od glavnih svojstava to što ovi akteri mogu koristiti moć ili se prema njima može primenjivati moć. Primena pojma moći i njegov sazajni potencijal, čak i u okviru realističkog teorijskog pristupa, prevazilazi državu kao dominantan oblik političkog organizovanja društva, jer pojam moći može biti korišćen u analizi odnosa države i drugih jedinica, kao i drugih jedinica međusobno. Još širi pojam od pojma jedinice bio bi pojam akteri, kojim bi se mogli obuhvatiti bezbednosni entiteti svih nivoa bezbednosne analize (globalne, regionalne, nacionalne, socijalne i ljudske bezbednosti). Zbog terminološke usaglašenosti autora čija će stanovišta biti predstavljena, u nastavku će biti korišćen opšteprihvaćen naziv centralnog pojma „moć države”, bez obzira što je taj pojam primenjiv i u proučavanju odnosa između jedinica, odnosno aktera koji prevazilaze države kako entitete.

⁴ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, Lexington Books, Heath, 1970, p. 3.

preciznije nepostojanje odnosa utiče na kapacitete, odnosno resurse koji su pretpostavka moći. Tako su, na primer, Dankan Snidal (Duncan Snidal) i Robert Pael (Robert Powell) u odvojenim radovima istakli da dve države koje se isključuju iz međusobne saradnje slabe obe strane, odnosno umanjuju kapacitete obe države i to u odnosu na treće države.⁵ Nešto slično pojmu izmakle dobiti u ekonomiji. U svakom slučaju saglasnost u pogledu značaja pojma moć u odnosima između država postoji, kakvi god bili ti odnosi.

Takođe u pogledu isticanja značaja pojma moć države, po mnogima „najveći živi realista” Džon Miršajmer (John J. Mearsheimer) smatra, da „uzroci rata i mira uglavnom zavise od ravnoteže snaga”.⁶ Međutim, iako moć predstavlja jedan od ključnih pojmova u proučavanju međunarodne bezbednosti, a kojim su se teoretičari bavili daleko pre konstituisanja nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti, pored značaja koji ovaj pojam ima, saglasnost još jedino postoji u pogledu njegove kompleksnosti i neodređenosti. Na kompleksnost pojma moći ukazivao je još Karl Dojč (Karl Deutsch) ističući kako je:

(...) jasno da moć nije jedna stvar već više. Ili još bolje, moć je jedan znak ili simbol koji mi dovodimo u vezu sa mnogo različitih izvora, odnosa i mogućnosti.⁷

Kao logična posledica ove kompleksnosti nameće se neodređenost pojma moći, pa je, na primer, utemeljivač realističkog pristupa u proučavanju međunarodne bezbednosti Hans Morgentau (Hans J. Morgenthau) isticao da je „koncept (političke) moći jedan od najvećih i najkontroverznijih problema/pojmova u političkim naukama”.⁸ Utemeljivač neorealizma Kenet Volc (Kenneth N. Waltz) deli ovo uverenje i naglašava da njegovo „adekvatno određenje ostaje pitanje

⁵ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, op. cit; Duncan Snidal, “International cooperation among relative gains maximizers”, *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 4, 1991, pp. 387–402; Duncan Snidal, “Relative gains and the pattern of international cooperation”, *American Political Science Review*, Vol. 85, No. 3, 1991, pp. 701–726.

⁶ John J. Mearsheimer, “The False Promise of International Institutions”, *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1994–1995, p. 13. Pojam ravnoteže moći (*balance of power*), koji se kod nas najčešće pogrešno prevodi kao „ravnoteža snaga”, predstavlja jedan od ključnih pojmova kojim su se objašnjavali odnosi supersila u periodu Hladnog rata, ali i uopšte međunarodna bezbednost. Bez obzira na pogrešan, ovaj pojam ne bi trebalo dovoditi u vezu sa pojmom snage države, nego sa pojmom moći države.

⁷ Karl W. Deutsch, *The analysis of international relations*, Prentice-Hall, New Jersey, 1978, p. 45. Navedeno prema: Radoslav Stojanović, *Sila i moć u međunarodnim odnosima*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 34.

⁸ Hans Morgenthau, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, op. cit., p. 27.

kontroverze”.⁹ Dok recimo Robert Gilpin (Robert Gilpin) moć smatra čak „jednim od najproblematičnijih pojmova u oblasti međunarodnih odnosa”.¹⁰

Nasuprot ovome, najveće neslaganje među teoretičarima tiče se važnosti koja se pojmu moći pridaje kada je reč o međunarodnoj, odnosno nacionalnoj bezbednosti. Zato odgovori na pitanja da li moć predstavlja opredeljujući faktor u pogledu objašnjenja ponašanja aktera, odnosno država koje tragaju za svojom bezbednošću i/ili da li je moć presudna za određivanje načina na koji će države ostvarivati svoje nacionalne interese, mogu predstavljati dobar kriterijum za određivanje sa velikom pouzdanošću načelnog odnosa autora (koji daje odgovore na ova pitanja) prema realističkom teorijskom pristupu. Predstavnici realističke škole mišljenja smatraju da su odgovori na ova pitanja određeni odnosima moći između aktera, odnosno država. Dok, recimo liberalisti, socijalni konstruktivisti ili pak predstavnici kritičke škole, iako uvažavaju značaj pojma moć države, prioritet najčešće daju nekim drugim pojmovima, poput saradnje, ideja (socijalnih konstrukcija) ili pak emancipacije.

Određenje moći države

Brojni autori ističu kako moć ne predstavlja samo centralni pojam u međunarodnoj politici, međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, nego u društvenim naukama uopšte. Stoga o pojmu moći postoje brojne filozofske, sociološke i druge postavke najopštijih društvenih nauka, međutim već je rečeno da je naglasak ovog rada na određenjima moći koji su imanentni teorijskim okvirima nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti. Ovakav način tematizacije moći počinje sa klasičnim realistima, i to u prvom redu sa Hansom Morgentauom i Rejmonom Aronom (Raymond Aron).

Morgentau uzroke „realpolitičkog” u međunarodnoj bezbednosti pronalazi na individualnom planu, ističući da su agresija i konflikt posledice „nepromenjive ljudske prirode”.¹¹ Ljudi nepromenjivu prirodu konsekventno prenose na sve entitete koje stvaraju, gde je država najvažniji oblik političkog organizovanja i za realiste najvažniji akter međunarodnih odnosa. Morgentau suštinu moći vidi u

⁹ Kenneth N. Waltz, “Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics”, in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 333.

¹⁰ Robert Gilpin, *War and change in world politics*, Cambridge University Press, New York, 1981, p. 13.

¹¹ Ibid.

psihološkom odnosu onoga (one države) ko tu moć vrši i onoga (one države) nad kime se ta moć vrši.¹² Ovakav psihološki odnos on objašnjava „voljom za moć”, a koja je opet posledica nepromenjive ljudske prirode, pa su zato za Morgentaua centralni pojmovi u proučavanju odnosa između država, pored nacionalnog interesa, i moć i borba za očuvanje moći.

Aron smatra da je cilj države u odnosima sa drugim državama nametanje svoje volje i pobjeda ne samo pobjede radi. U tom smislu, Aron razlikuje moć, silu i potencijal; moć određuje kao sposobnost nametanja volje, silu kao ukupnost materijalnih resursa trenutno na raspolaganju u slučaju pribegavanja nasilju, a potencijal kao sposobnost proširene upotrebe sile u zavisnosti od vremena, prostora i snage protivnika.¹³ Aron navodi primer kako je Japan 1941. godine imao veću silu, ali su SAD posedovale veći potencijal koji im je omogućio da stvore veću silu već nakon nekoliko godina rata. Prema Aronu, cilj realističke spoljne politike može da bude i moć (sama po sebi), a koja se ostvaruje tako što ta država nastoji da poveća sopstvene resurse, ali i da „smanji raspoložive ili potencijalne resurse svog neprijatelja, i da poveća resurse saveznika, kao i da pridobije nesvrstane i neutralne”.¹⁴

Mada Morgentau i Aron nisu prvi teoretičari koji su na ovakav način odredili pojam moći, njihova stanovišta svakako mogu da posluže kao dobar uvod u teorijsku diskusiju o stanovištima drugih relevantnih teoretičara, a koja se uslovno mogu svrstati u tri grupe shvatanja: shvatanje moći kao kontrole nad resursima, shvatanje moći kao kontrole nad akterima/državama i shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima.

Shvatanje moći kao kontrole nad resursima

Shvatanje moći kao kontrole nad resursima predstavlja sigurno najpoznatiji i najčešće korišćeni pristup pojmu moći, bar kada je reč o proučavanju odnosa između država. Jer kako to Georg Švarcenberger (Georg Schwarzenberger) smatra, moć predstavlja „sposobnost pojedinca, grupe ili države da nametne svoju volju drugome, oslanjajući se pri tom na efikasnost sredstava sile u slučaju nepokoravanja”.¹⁵ Dok

¹² Ibid., p. 29.

¹³ Više o ovome u: Srđan Slović, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014, str. 87–112.

¹⁴ Raymond Aron, *Les Etudes politiques*, Gallimard, Paris, 1972, p. 286. Navedeno prema: Srđan Slović, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, op. cit., str. 94.

¹⁵ Georg Schwarzenberger, *Power Politics: A Study of International Society*, Stevens/FA Praeger, London, 1951, p. 14.

recimo Volc ističe da se „najvažniji događaji u međunarodnoj politici objašnjavaju razlikama u sposobnostima/kapacitetima država, (a ne ekonomskim snagama koje deluju unutar država i izvan njih)”.¹⁶ Dakle, za zastupnike ovakvog shvatanja određeni resursi (njihova količina i kvalitet), odnosno kontrola nad tim resursima predstavljaju referentni okvir za analizu moći države. Centralna ideja, a ujedno i prednost ovakvog shvatanja u odnosu na druga dva, ogleda se u tvrdnji da kontrola nad resursima može da se pretvori u kontrolu nad akterima i/ili događajima/ishodima, ukoliko to želi država koja kontroliše te resurse.

Druga važna karakteristika ovog pristupa, a koju ističe Erik Gertcki (Erik Gartzke), jeste da moć predstavlja osnovu za „utvrđivanje preferencija države” (*determining state preferences*), a što „opredeljujuće utiče na to da iste države pod različitim okolnostima međusobno sarađuju ili se suprotstavljaju jedna drugoj”.¹⁷ Iako je zastupnik relacionog shvatanja moći, Gertcki smatra da odnosi moći između država na predstavljaju *per se* uzrok sukoba, odnosno rata. Kao ključnog pokretača bezbednosne dinamike ističe „promenu odnosa relativne moći”, odnosno „ono šta država zna ili ne zna” o sebi ili drugoj državi može dovesti do međusobnog nadmetanja u resursima kojima raspolažu.¹⁸ Zato ovo stanovište Gertcki unapređuje Grikovim (Joseph M. Grieco) pojmom relativnih dobitaka, naglašavajući da državama u međusobnom odnosu nije (samo) važan pozitivan ishod, odnosno korist, nego je važnije da ta korist/dobit bude veća nego kod drugih država.¹⁹ To praktično znači da države mogu „profitirati” i ukoliko ostvaruju štetu, odnosno gubitke u međusobnom odnosu, ali pod uslovom da je šteta/gubici veća po drugu stranu. Utoliko nije važno koliko jedna država dobija, nego je važno da protivnik te države dobija manje i obrnuto, nije važno da li država gubi, nego da njen protivnik gubi više.

Sledeća (treća) važna karakteristika je mogućnost kakvog-takvog merenja, odnosno upoređivanja moći različitih država. Moć shvaćena kao kontrola nad resursima podrazumeva različite resurse, a koji mogu biti objektivni i merljivi (poput veličine teritorije, broja stanovnika, bruto društvenog proizvoda i sl). Rudolf Rumel (Rudolph J. Rummel) tako ističe da ovi indikatori omogućavaju rangiranje svih

¹⁶ Kenneth N. Waltz, “Globalization and American power”, *The National Interest*, Vol. 59, Spring 2000, p. 52.

¹⁷ Erik Gartzke, “The relevance of power in international relations”, *Christopher H. Browne: Center for International Politics*, 2009, p. 1.

¹⁸ *Ibid.*, p. 4.

¹⁹ Joseph M. Grieco, “Realist theory and the problem of international cooperation: Analysis with an amended prisoner’s dilemma model.” *The Journal of Politics* Vol. 50. No. 3, 1988, pp. 600-624. i Joseph M. Grieco, *Cooperation among nations: Europe, America, and non-tariff barriers to trade*. Cornell University Press, 1990.

država na konzistentan i jedinstven način.²⁰ Na ovom tragu, a na bazi određenih indikatora moći teoretičari prave razliku između supersila, velikih sila, regionalnih sila i malih država.²¹

Četvrta važna karakteristika ovakvog shvatanja moći proističe iz ideja koje su nezavisno jedan od drugog razvili Rudolf Rumel (Rudolph J. Rummel) i Johan Galtung (Johan Galtung). Dvojica autora su smatrala da postoji veza između velikih razlika u vrednostima pojedinih indikatora sa jedne i ponašanja aktera, odnosno država sa druge strane. Države sa visokim vrednostima pojedinih i niskim vrednostima drugih indikatora, imaju tendenciju nasilnog ponašanja prema drugim državama.²² Na primer, veliki broj stanovnika i visok bruto društveni proizvod, a mala teritorija države ili velika industrijska proizvodnja, a mala količina privrednih bogatstava na kojoj se bazira ta industrijska proizvodnja mogu predstavljati razlog za sprovođenje agresije prema drugim državama, a što u dosadašnjoj istoriji nije bio redak slučaj.

Miršajmer smatra da moć „ne predstavlja ništa više od određenih dobara ili materijalnih bogatstava koje država ima na raspolaganju”.²³ Majkl Barnet (Michael Barnett) i Rejmond Dival (Raymond Duvall) moć određuju kao „proizvodnju, kroz i putem društvenih odnosa, efekata koji oblikuju sposobnosti aktera da kontrolišu sopstvenu sudbinu”.²⁴ Vredno pomena je i stanovište Džozefa Naja (Joseph S. Nye) koji pravi razliku između tvrde, meke i pametne moći. Pretpostavka tvrde moći su klasični, prvenstveno vojni resursi, i ova moć se ostvaruje pritiskom ili ucenom. Nasuprot tome je meka moć koja predstavlja sposobnost da „jedna država pridobije druge države za svoje ciljeve i to se naziva kooptivna moć (*co-optive power*) ili meka moć (*soft power*) i u suprotnosti je sa tvrdom ili komandnom moći, a koja se koristi kako bi se drugima naređivalo.²⁵ Meka moć je sposobnost države da utiče na druge

²⁰ Rudolph J. Rummel, *The Dimensions of Nations*, Sage, Beverly Hills, 1972.

²¹ Pojedini teoretičari koriste i nazive „globalna sila”, velika, srednja i mala sila, kako bi napravili razliku između država u odnosu na moć, odnosno resurse kojima raspolažu.

²² Johan Galtung, “East-West Interaction Patterns”, *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 2, 1966, pp. 146–176; Rudolph J. Rummel, *A Status-Field Theory of International Relations*, Research Report No. 50, Dimensionality of Nations Project, University of Hawaii, 1971.

²³ Džon Miršajmer, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, Beograd, 2009, str. 89.

²⁴ Michael Barnett and Raymond Duvall, “Power in international politics”, *International Organization*, Vol. 59, No. 1, 2005, p. 45.

²⁵ Joseph S. Nye, “Soft power”, *Foreign policy*, Vol. 80, Fall 1990, pp. 153–171; Joseph S. Nye, “The Changing Nature of World Power”, *Political Science Quarterly*, Vol. 105, No. 2, 1990, pp. 177–192; i najvažnija referenca iz tog perioda: Joseph S. Nye, *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.

kako bi došla do željenih ishoda, ne prinudom ili potplaćivanjem nego preko atrakcije, odnosno privlačnosti. Meka moć jedne države počiva na njenim „resursima u oblasti kulture, na njenim vrednosti i politici koju vodi, dok strategija pametne moći kombinuje resurse tvrde i meke moći”.²⁶ U svakom slučaju svaki od ovih oblika moći i prema Naju podrazumeva određene resurse.

Ipak među teoretičarima postoje velike razlike u pogledu toga koja to materijalna dobra ili koje to sposobnosti kojim država raspolaže ili u dogledno vreme može raspolagati zaista predstavljaju moć. Pojedini teoretičari poput Džefrija Harta (Jeffrey Hart) predlažu razmatranje i „neopipljivih” (nematerijalnih) indikatora poput strukture (organizacije) vojnih snaga, leaderskih sposobnosti i spremnost da se upotrebi sila kada je to neophodno.²⁷ Neusaglašenost predstavlja samo jedan od nedostataka ovakvog shvatanja pojma moći države. Tako na primer Rumel nedostatke i kritike stanovišta po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima svodi na sledeće:

- nije jasno koje resurse bi trebalo uzeti u obzir prilikom opšteg upoređivanja moći, jer različiti tipovi sukoba zahtevaju različite tipove resursa koji utiču na ishod tih konflikata;
- neki resursi poput „spremnosti za upotrebu sile” se vrlo teško ili gotovo nikako ne mogu izmeriti;
- razmatranje resursa moći države isključuje uticaj nedržavnih aktera, a u vezi sa ishodom konflikta;
- nije jasno kako će se država, sa svojom moći nositi sa međuzavisnošću država, koalicijama/savezima ili kolektivnom akcijom;
- nije izvesno da će država uvek moći da koriste resurse koji su inače pod njenom kontrolom;
- rasprava o moći kao kontroli nad resursima je praktično svođenje na raspravu o resursima kao potencijalu za određene spoljne ili bezbednosne politike, ali bez ulaženja u to ko, kako i protiv koga koristi te resurse /sredstva.²⁸

²⁶ Joseph S. Nye, “Public diplomacy and soft power”, *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, March 2008, p. 94. Opšta je pretpostavka da države koje su istovremeno i slabe države (a takve su sve zapadnobalkanske države) teško da mogu imati bilo kakvu meku, a još manje pametnu moć kojom bi dolazile do željenih ishoda u interakciji sa drugim državama. Zato će u ovom istraživanju akcenat primarno biti stavljen na upotrebu ovog analitičkog koncepta u njegovom klasičnom određenju, ili jezikom Džozefa Najua na tvrdu moć države.

²⁷ Jeffrey Hart, “Three approaches to the measurement of power in international relations”, *International Organization*, Vol. 30, No. 2, 1976, pp. 289–305.

²⁸ Rudolph J. Rummel, *The Dimensions of Nations*, op. cit., p. 290.

Nabrojanim nedostacima mogu se dodati i kritike pojedinih autora koji su se konkretnije bavili mogućnostima za merenje moći, kao na primer Dejvid Singer (David J. Singer) i Melvin Smol (Melvin Small) koji su, u vezi sa međuzavisnošću država a prvenstveno u pogledu savezništava, isticali da se ulazak u kolektivne sisteme odbrane (i ne samo odbrane) može činiti kao dobar način da se uveća moć države. Ali su, takođe, isticali i da moć alijanse ne predstavlja prost zbir moći država koje je čine, nego da je ta moć manja.²⁹ Utisak je da bi ovoj jednačini o kojoj su govorili Singer i Smol trebalo dodati još jednu nepoznatu. Brojni primeri nas upućuju na zaključak da iz članstva u savezima (prvenstveno odbrambenim) ne izvlače sve države članice jednaku korist. Više je nego evidentno da na primer SAD imaju daleko više koristi od članstva u NATO-u od recimo Islanda ili Luksemburga.³⁰

Kada je reč o kritikama stanovišta po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima, Dejvid Boldvin (David A. Baldwin) ističe da ono što predstavlja sredstvo moći ili aktivu moći (*power asset*) u jednoj situaciji, ne mora predstavljati to isto i u drugoj situaciji.³¹ Boldvin moć ne shvata kao apsolutnu kategoriju, nego relativni potencijal koji u zavisnosti od svog karaktera i prirode može omogućiti lakše i brže ostvarivanje ciljeva u pojedinim oblastima (npr. politika, ekonomija, odbrana i sl.). A što bi u vezi sa članstvom u vojnim savezima na primeru Grčke i Makedonije moglo da znači sledeće, Grčka članstvom u NATO-u nije samo ojačala ofanzivne vojne kapacitete, a kojima bi mogla ostvarivati nacionalne interese u Makedoniji i regionu, nego može i uslovljavati i/ili zaustaviti uključivanje Makedonije u taj vojni savez, što u krajnjoj liniji i radi zahtevima za promenom naziva ove bivše jugoslovenske republike. Na ovaj način Grčka članstvo u NATO-u može koristiti i kao sredstvo spoljne politike prema Makedoniji.

Na tragu ovog nedostatka u pogledu višeznačnosti uticaja određenih resursa ili čak nemogućnosti utvrđivanja ko, kako i koje resurse koristi u odnosima prema drugim akterima, odnosno državama, Robert Kiohejn (Robert O. Keohane) i Stefano Gucini (Stefano Guzzini) ističu da ovakvo stanovište predviđanje ili generalizaciju

²⁹ David J. Singer and Melvin Small, "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815–1945", in: D. J. Singer (ed.), *Quantitative International Politics*, Free Press, New York, 1968, p. 249.

³⁰ Nakon terorističkih napada od septembra 2001. godine po prvi i jedini put do sada su članice NATO postupile po članu 5 Vašingtonskog sporazuma. Međutim, korist od članstva u ovakvom savezu nije samo mogućnost za aktiviranje sistema kolektivne odbrane, nego i u namenskoj industriji, ekonomiji i sl. Pitanje od čega ta korist zavisi i iz čega se sve sastoji, svakako može predstavljati predmet posebne analize.

³¹ David A. Baldwin, "Power and International Relations", in: W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, Sage, London, 2013, p. 277.

čini gotovo nemogućim.³² U tom smislu verovatno ne bi trebalo pre naglašavati saznanji doprinos niti jednog teorijskog pojma u međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, nego njegov potencijal sagledavati kroz prizmu pojmovne mreže koju autori kreiraju u proučavanju konkretnih istraživačkih problema.³³

Shvatanje moći kao kontrole nad akterima

Pored navedenog materijalnog shvatanja moći, odnosno shvatanja moći kao kontrole nad resursima koji su manje ili više objektivni i zbog toga merljivi, u međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti postoji i drugo veoma rasprostranjeno stanovište koje se označava kao relaciono shvatanje moći. Ovo shvatanje je javlja u dve varijacije gde prvu predstavlja shvatanje moći kao kontrole nad akterima. U okviru ovog stanovišta Robert Dal (Robert Dahl) „moć određuje kao sposobnost A da B uradi nešto što inače ne bi uradio“.³⁴ Dalovo određenje predstavlja najčešće korišćeno u okviru relacionog pristupa i kako to primećuje Boldvin, do danas ovo određenje moći nije naročito unapređivano.³⁵

U okviru relacionog pristupa, Herold Lasvel (Harold D. Lasswell) i Abraham Kaplan (Abraham Kaplan) su nekoliko godina pre Dala razvili šire određenje, po kojem moć predstavlja (stvarni ili potencijalni) odnos u kojem delovanje aktera A bar delimično dovodi do promena u ponašanju aktera B, s tim da je „ponašanje aktera B“ u ovom slučaju najšire shvaćeno, pa može podrazumevati i uverenja, stavove, sklonosti, mišljenje, očekivanja, emocije i/ili predispozicije da se ponašaju na određen način.³⁶ Prema predstavnicima ovog pristupa moć je aktuelni ili pretpostavljeni odnos između dva aktera, odnosno dve države, a ne samo pitanje posedovanja nekog dobra, odnosno resursa. Akter, odnosno država ima moć

³² Robert O. Keohane, “Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond”, in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 158–203; Stefano Guzzini, “The use and misuse of power analysis in international theory”, Ronen Palan (ed.), *Global Political Economy: Contemporary Theories*, Routledge, London & New York, 2000, pp. 53–66.

³³ Više o ovome u: Milan Lipovac, *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*, doktorska disertacija, 28. novembar 2016, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.

³⁴ Robert A. Dahl, “The Concept of Power”, *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 2, No. 3, 1957, p. 202.

³⁵ David A. Baldwin, *Key Concepts in the New Global Economy*, Edward Elgar Publishing, 2012.

³⁶ Harold D. Lasswell & Abraham Kaplan, *Power and Society: A Framework for Political Inquiry*, Yale University Press, New Haven, 1950. Navedeno prema: David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., pp. 274–275.

ukoliko uspeva da utiče na odluke i ponašanje drugog aktera. Prema ovom shvatanju moć je fenomen koji se uvek uspostavlja i meri u odnosu na druge države, odnosno svi kapaciteti kojima država raspolaže postaju moć tek kada se pretpostave ili suprotstave drugoj državi. Tako da i ovako shvaćen pojam moći ističe nejednakost država na međunarodnom planu, koje se (kao i u slučaju različitih resursa kojima raspolažu) svrstavaju u supersile, velike sile, regionalne sile i male države.

Kritike koje se mogu uputiti Lesvilovom i Kaplanovom, kao i Dalovom shvatanju moći u okviru relacionog pristupa se mogu svesti na sledeće:

- 1) kritiku koja bi se odnosila na nepostojanje ograničenja u pogledu ponašanja aktera B. Lasvel i Kaplan, te Dal delovanje A određuju kao uticaj na verovatnoću promene ponašanja B, što implicira potvrdu moći ukoliko se B drukčije ponaša pod uticajem A. Međutim nedostatak ovakvog određenja moći je što promene koje konsekvantno nastaju u ponašanju B nisu ograničene samo na one alternative koje su prihvatljive za A. Ili jednostavnije rečeno, A može naterati B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, ali to nešto ne mora odgovarati A;
- 2) u vezi sa prethodnim, B takođe može pod uticajem A uraditi nešto što ne odgovara ni A ni B.

Imajući u vidu navedene kritike ovakvog određenja, daleko operacionalnijim i adekvatnijim čini se još jedno klasično određenje moći, koje je dao Kalevi Holsti (Kalevi J. Holsti) još šezdesetih godina prošlog veka. Holsti pod potvrdom moći podrazumeva odnos kada „A preuzima akt ili akte prema B, tako da B sladi pravac ponašanja koji je u skladu sa željama A”.³⁷ Međutim i ovakvom određenju moguće je uputiti veći broj kritika, a koje se jednako odnose i na Lesvelovo i Kaplanovo, te Dalovo i Holstijevo određenje moći i gde se ključne kritike mogu svesti na sledeće:

- A može naterati B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, ali to nešto može samo u pojedinim segmentima odgovarati A, odnosno postoji mogućnost da B uradi samo nešto od onoga što mu A nameće. Na primer, Srbija može prihvatiti učešće u Briselskom dijalogu na zahtev Evropske unije, ali ne mora popuštati pred zahtevima prištinskih vlasti;
- u slučaju postojanja više zahteva, A može naterati B da menja ponašanje (politiku) samo po pojedinim zahtevima i to u potpunosti, ali ne i u vezi sa preostalim zahtevima. Na primer, Srbija može ispunjavati zahteve Evropske unije u pogledu ekonomskih standarda i vladavine prava, ali ne i po pitanju spoljne politike, konkretno oko uvođenja ekonomskih sankcija Rusiji ili, još drastičnije, oko priznanja nezavisnosti Kosova i Metohije;

³⁷ Kalevi J. Holsti, “The Concept of Power in the Study of International Relations”, *Background*, Vol. 7, No. 4, 1964, p. 180.

- moć se može ispoljavati kao prinuda, ali i ne mora, odnosno moć može predstavljati pretnju, ali i ubeđivanje. Ukoliko određeni akter B promeni svoje ponašanje ne pod pritiskom ili pretnjom sile, nego uvažavajući argumente A i sagledavajući ishode svog ponašanja na „novi način”, i zbog toga odluči da nešto uradi drugačije, a na obostranu korist i A i B, onda imamo sasvim novu situaciju koju Knorr objašnjava uvođenjem novog pojma koji naziva „uticaj koji nije moć” (*nonpower influence*), a kako bi ga jasno razlikovao od moći.³⁸ Ukoliko novo ponašanje predstavlja izraz volje aktera B, a koje može biti drukčije u odnosu na volju i/ili cilj koje je B imao pre nego što je država A izvršila uticaj i ubeđivanje, onda ne možemo govoriti o moći. Ipak ukoliko akter/država B u istoj situaciji nakon ubeđivanja ili uticaja A, uradi nešto protivno svojoj volji i/ili cilju, onda postoje osnovi da govorimo o jednoj posebnoj vrsti moći – mekoj moći;
- slučaj kada A ima moć u odnosu na B, ali po konkretnom pitanju ne želi da prisili B da uradi nešto što B inače ne bi uradio, predstavlja primer u kojem ne možemo dokazati da odnos moći postoji. Ovakav slučaj nalaže uvođenje i drugih teorijskih pojmova u analizu, poput na primer volje ili (nacionalnog) interesa, a što dodatno komplikuje razmatranje i merenje, odnosno potvrđivanje moći;
- B takođe može promeniti svoje ponašanje, tako što anticipira promenu ponašanja A, a bez da je država A izvršila bilo kakav uticaj i proveravala ili primenila svoju moć u odnosu na B. Najbolji primer za to je bezbednosna dilema gde oba aktera iz straha od uvećanja moći drugog kreću u trku u naoružavanju, a koju ni SSSR niti SAD nisu želele i koja je bila ključna karakteristika čitavog Hladnog rata;
- imajući u vidu da stvarnost nije toliko jednostavna i da se ponašanje jednog aktera, odnosno države ne može svesti samo na „za ili protiv zahteva koje postavlja moćnija država” svi su izgledi da se eksplanatorni potencijal ovakvog shvatanja moći završava na nivou ograničavanja opsega mogućih ponašanja B, a pod uticajem A i u vezi sa onim što mu A nameće;
- i na kraju, u pogledu kritike relacionog shvatanja moći potrebno je napraviti korak unazad u teorijskom smislu i postaviti pitanje: kako zaista znati šta A želi ili ne želi u odnosu na B, a što je pretpostavka razumevanja i dokazivanja moći A u odnosu na B, ukoliko takav odnos moći zaista postoji.

Uvažavajući nabrojane kritike i teorijska nastojanja da se one prevaziđu, relacioni pristup moći svakako ostaje važno stanovište koje omogućava analizu ovog centralnog pojma, ako ne u međunarodnim odnosima uopšte, onda bar u okviru realističkog pristupa. U pogledu pokušaja empirijskog proučavanja moći u okviru

³⁸ Klaus E. Knorr, *Military Power and Potential*, op. cit.

relacionog pristupa, vredno pomena je stanovište koje je razvio Dejvid Boldvin, a koji razlikuje pet najznačajnijih dimenzija moći:

- 1) Obuhvat – odnosi se na aspekt ponašanja aktera (države) B pod uticajem aktera (države) A. To znači da moć aktera A može da varira, odnosno da može biti veća ili manja u zavisnosti od konkretnog pitanja. Na primer, Japan može imati jači uticaj na Severnu Koreju u pogledu ekonomije, nego u vojnoj dimenziji;
- 2) Domen – odnosi se na broj, odnosno niz drugih aktera (država) na koje akter (država) A vrši uticaj. Drugim rečima, pitanje je koliko je B, odnosno koliko je aktera B na koje akter A vrši uticaj. Na primer, regionalne sile imaju veliki uticaj na region kojem pripadaju, ali mogu imati manji ili nikakav uticaj u drugim delovima sveta. Današnji domen ruskog uticaja je daleko manji nego nekada SSSR-a;
- 3) Veličina – odnosi na verovatnoću da je ponašanje aktera B jeste ili bi moglo biti izazvano od strane aktera A.³⁹ Ova dimenzija takođe može biti označena i kao „pouzdanost” uticaja aktera A. Država koja u trgovinskim odnosima ima manje od 30% za ostvarivanje svojih ciljeva je manje moćna od one države koja ima 90%;
- 4) Troškovi – uspostavljanje odnosa između aktera A i B podrazumeva i određene troškove po oba aktera koji su svakako relevantni u proceni međusobnog uticaja.⁴⁰ Ovakva vrsta analize pokreće i niz pitanja da li je skupo ili jeftino za A da utiče na B, odnosno da li je skupo ili jeftino da se B povinuje zahtevima A. Pojedini teoretičari čak smatraju da više moći ima akter/država koja uz manje troškove ostvaruje svoj uticaj u odnosu na drugog aktera/državu.⁴¹ Ako A može da natera B da učini nešto što je skupo za B, neki smatraju da je to pokazatelj veće moći nego kada A natera B da učini nešto što je jeftino za B. Čak i kada A nije u stanju da nametne B ispunjenje svojih zahteva, A može biti u stanju da nametne određene troškove B zbog nepoštovanja.⁴²
- 5) Sredstva – Boldvin, kao predstavnik škole mišljenja po kojoj moć predstavlja relacioni odnos, pravi klasifikaciju sredstava koja se mogu koristiti u odnosima

³⁹ Robert A. Dahl, “The concept of power”, op. cit. Bukvalan prevod reči „veličina” bi bio „težina” (*weight*), ali je utisak da „veličina” na adekvatniji način oslikava ono što Boldvin podrazumeva pod ovom dimenzijom moći.

⁴⁰ David A. Baldwin, *Paradoxes of Power*, Basil Blackwell, New York, 1989.

⁴¹ John C. Harsanyi, “Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games”, *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 7, No. 1, 1962, pp. 67–80.

⁴² Više o ovome u: John C. Harsanyi, “Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games”, op. cit; Thomas C. Schelling, *Choice and Consequences: Perspectives of an Errant Economist*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 1984, pp. 268–290; David A. Baldwin, *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, 1985.

(moći) između država.⁴³ On razlikuje simbolička, ekonomska, vojna i diplomatska sredstva:

- pod simboličkim sredstvima podrazumeva ono što Tomas Risse (Thomas Risse) označava kako „komunikativna akcija” (*communicative action*), a što se odnosi i na kritičke diskurse, propagandu, kritikovanje normi, pružanje informacija i slično;⁴⁴
- ekonomska sredstva se mogu stavljati u funkciju odnosa moći tako što se povećava ili smanjuje količina robe ili usluga, a koje su potrebne drugim državama;
- vojna sredstva se po Boldvinu mogu koristiti i kao sredstvo kojim se pretilo, ali i kao sredstvo koje se zaista primenjuje, a o čemu postoje brojni primeri u međunarodnoj istoriji;
- dok diplomatska sredstva podrazumeva međunarodnu praksu širokog spektra od predstavljanja do pregovaranja.

Predstavnici relacionog pristupa takođe smatraju da je moć pre multidimenzionalan nego monolitan i jednodimenzionalan pojam, što ostavlja mogućnost za uvećanje moći u jednoj dimenziji, a smanjenje u drugoj dimenziji bez promena u odnosima koji su uspostavljeni između dva aktera, odnosno države.⁴⁵ Kao i da moć u jednoj dimenziji ili oblasti nije prenosiva na moć u drugoj oblasti, odnosno da država koja je moćna u vojnoj dimenziji tu svoju moć može koristiti samo kako bi uticala na druge aktere da menjaju svoje ponašanje u vezi sa vojnim pitanjima, a nikako u oblasti politike ili ekonomije i obrnuto.⁴⁶ Ova Boldvinova tvrdnja je više nego sporna imajući u vidu da i u novijoj istoriji postoji veliki broj primera u kojima je neka supersila ili velika sila vršila različite ekonomske pritiske kako bi promenila ponašanje drugih država po određenim političkim pitanjima. Ekonomske sankcije prema Saveznoj Republici Jugoslaviji predstavljaju samo jedan takav primer. U prilog ovoj tvrdnji, predstavnik shvatanja moći kako kontrole nad događajima ili ishodima, Džefri Hart čak ističe da ekonomske sankcije predstavljaju najbolji način za ostvarivanje političkih ciljeva.⁴⁷

⁴³ David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., pp. 275–276.

⁴⁴ Thomas Risse, “‘Let’s argue!’: Communicative Action in World Politics”, *International Organization*, Vol. 54, No. 1, 2000, p. 33.

⁴⁵ David A. Baldwin, “Power and International Relations”, op. cit., p. 275.

⁴⁶ David A. Baldwin, “Power and social exchange”, *American Political Science Review*, Vol. 72, No. 4, 1978, pp. 1229–1242.

⁴⁷ Jeffrey Hart, “Three approaches to the measurement of power in international relations”, op. cit., p. 293.

Shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima

Kako Džefri Hart ističe, ovakvo shvatanje moći prvi je razvio Džejms Koleman (James S. Coleman) u knjizi *The Mathematics of Collective Action*.⁴⁸ Koleman je smatrao da je shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima zasnovano je na teoriji racionalnog izbora, gde razlozi kontrolisanja/upravljanja resursima ili drugim akterima proizlaze iz želje za ostvarivanjem određenih ishoda. Iako nije isključena mogućnost da akter, odnosno država koja ima moć, odnosno kontrolu nad događajima i ishodima, kontroliše i druge države ili resurse kao vrednost *per se*, ta vrsta kontrole može se smatrati samo sporednom sposobnošću u odnosu na kontrolu nad događajima i ishodima. Zato je centralna ideja shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima da kada jedan akter ima potpuno kontrolu nad svim događajima i svim ishodima, on uopšte nema potrebu da kontroliše druge aktere ili resurse. Umesto da pravi direktnu vezu između akcija/napora koje akteri preduzimaju i ishoda, Koleman je uočava međuzavisnost, odnosno vezu između napora i događaja i vezu između događaja i ishoda.⁴⁹ Zato je jedna od prednosti ovakvog pristupa i u sužavanju istraživačkog fokusa na one događaje za čije ishode je zainteresovan akter.

Razrađujući Kolemanovo stanovište kao polaznu ideju, Hart ishode određuje kao društvena stanja koja predstavljaju rezultat individualne ili kolektivne akcije i koji su međusobno isključivi. Dok željene ishode ili ciljeve određuje kao ishode koji proizvode i/ili uvećavaju korist po aktera/državu, a gde korist zavisi od mogućih ishoda koje akter koji ima moć najviše priželjkuje.⁵⁰ Akteri, odnosno države nemaju kapacitete da se bave svim događajima, nego samo onim događajima koji su iz određenog razloga značajni za tu državu. Imajući to u vidu, jedna od pretpostavki koja je razvijena u okviru ovog stanovišta je da akteri (države) uglavnom nastoje da kontrolišu (upravljaju) događaje koji su međusobno uslovljeni, odnosno da upravljaju onim događajima koji su u uzajamnoj/posledičnoj vezi. Zato kontrola nad događajima u proučavanju međunarodne, odnosno nacionalne bezbednosti prema Hartu, može biti jednaka kontroli nad „zajedničkim konsekventnim/posledičnim događajima”.⁵¹ Hart kao verovatno najpoznatiji predstavnik ovog shvatanja moći ističe i tri glavne prednosti ovog pristupa:

- 1) ovaj pristup omogućava analizu koja ima i deskriptivnu i normativnu prednost u odnosu na druga dva pristupa;

⁴⁸ Ibid., p. 298.

⁴⁹ Ibid.

⁵⁰ Ibid.

⁵¹ Ibid., p. 297.

- 2) opštiji je i od relacionog pristupa i od pristupa po kojem moć predstavlja kontrolu nad resursima. Obuhvata više faktora, a ne isključuje značaj niti direktnog uticaja na aktera, niti umanjuje značaj resursa kojima akter, odnosno država raspolaže, ali je u krajnjem ključno ono šta se zaista dešava „na terenu”;
- 3) jedino se u okviru ovog pristupa naglašava međuzavisnost događaja, odnosno ističe se kako postoji konsekventna veza između događaja za koje je zainteresovan određeni akter, odnosno država.⁵²

Prednostima ovakvog shvatanja moći, a koje navodi Hart mogu se dodati još najmanje četiri. Prvo, uslovno se može reći da su shvatanja moći kao kontrola nad resursima i kao kontrola nad akterima, stanovišta instrumentalnog karaktera. Odnosno u oba slučaja se posredno utiče (preko resursa ili preko aktera) na ono što akter, odnosno država koja ima moć želi da ostvari. Nasuprot tome, u okviru shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima akcenat je direktno stavljen na ključno pitanje, a to je ono što akter (država) koja ima moć zaista i želi, odnosno na ishod koji prižaljkuje. Druga važna prednost ovog pristupa je uvažavanje međuzavisnosti koja postoji između država. Dakle, određeni željeni ishod ne mora zavisiti samo od odnosa dve države ili od posedovanja konkretnih resursa, nego najčešće nastaju kao posledica delovanja i međusobnog uticaja više različitih država, a koje mogu biti zainteresovane za različite ishode. Na prednost u vezi sa međuzavisnošću država, prirodno se naslanja sledeća, treća prednost, po kojoj se iz analize, a na osnovu ovog stanovišta ne isključuje mogućnost uplitanja drugih država, niti se isključuje kolektivna akcija kao način ostvarenja željenog ishoda. I četvrta, važna prednost je što potvrda moći u okviru ovog pristupa ne podrazumeva kontrolu svih događaja, nego samo onih događaja za čije je ishode zainteresovan taj akter, odnosno država.⁵³ U okviru shvatanja moći kao kontrole nad resursima očekivano je da potvrda moći podrazumeva kontrolu nad što više resursa u odnosu na druge aktere, odnosno države (u vezi sa relativnim dobicima). Takođe i u relacionom pristupu poželjna je kontrola nad što više aktera, jer se, između ostalog, ta moć i potvrđuje u odnosu na druge aktere, odnosno države. Nasuprot ovim stanovištima, akter, odnosno država potvrđuje svoju moć ukoliko kontroliše samo one događaje i ishode koji su za tu državu važni.

U pogledu kritika ovom pristupu moguće je izneti sledeći argumentaciju. Na tragu ideje o potvrdi moći, a u vezi sa kontrolom samo onih događaja i ishoda koji su značajni za konkretnog aktera, odnosno državu, ostaje nejasno po kom

⁵² Ibid., p. 303.

⁵³ Prednost ovog shvatanja u pogledu sužavanja istraživačkog fokusa na samo one događaje za koje je zainteresovana država je već istaknuto, ali je iz potrebe za sistematičnim pregledom ponovljena u ovom delu.

kriterijumu odrediti koji su događaji i ishodi značajni za državu, a koji nisu. Jedan od načina razrešenja ove dileme moglo bi biti već predloženo uvođenje drugih teorijskih pojmova u analizu, a prvenstveno pojma nacionalni interes. Ukoliko je jedini kriterijum potvrde moći države ostvarivanje povoljnog ishoda u događajima koji su za tu državu važni, kako sa sigurnošću znati da do takvog (željenog ishoda) nije došlo slučajno ili spletom okolnosti na koje ta država nije uticala. Na dvadesetom zasjedanju Generalne skupštine UNESCO-a novembra 2015. godine u Parizu jedna od tački dnevnog reda bilo je i glasanje o članstvu Kosova i Metohije u ovoj organizaciji. Članstvo bi sigurno ubrzalo prijem Prištine i u druge međunarodne organizacije, a što bi moglo da se protumači i kao *de jure* međunarodno priznanje. Ipak to se nije dogodilo, jer je za takvu odluku nije glasala dvotrećinska većina od broja prisutnih (prisustvovalo 142 države članice), odnosno za su glasale 92 države, protiv 50, a 29 država je bilo uzdržano.⁵⁴ Ovakav ishod glasanja je u beogradskim medijima i od strane srpskih političara predstavljen kao „velika diplomatska pobeda”, dok postoje i uveravanja da Srbija nije preduzimala gotovo nikakvu diplomatsku aktivnost i da je ovakav ishod posledica spleta okolnosti jer je Kosovu nedostajalo samo tri glasa za članstvo u UNESCO-a, kao i da 9 država među kojima SAD, Izrael i Gvineja Bisao, a koje bi najverovatnije glasale za, nisu imale pravo glasa zbog neplaćenih članarina.

Određeni ishod može želeti više aktera, pa se samo po sebi postavlja logično pitanje čija bi potvrda moći bio takav ishod koji nezavisno jedna od druge priželjkuje više država. I na osnovu čega pripisati zasluge za konkretan ishod? Ovaj problem je posebno izražen u slučajevima kada države deluju kroz međunarodne organizacije. Određeni željeni ishod može biti dugoročno štetan po državu (na primer kada su SAD raskinule trgovinski sporazum sa Venecuelom i Ekvadorom zbog njihovog članstva u OPEK, one su samo kratkoročno ostvarile željeni ishod (kažnjavanje Venecuele i Ekvadora), ali ovakav ishod je dugoročno doveo do povećanja cene nafte i štetno uticalo na SAD i njenu ekonomiju. U vezi sa navedenim primerom, moguće je istaći još jedan nedostatak, a to je pitanje održivosti određenog željenog ishoda. Naime, jednostranim raskidanjem trgovinskog sporazuma sa Venecuelom i Ekvadorom od strane SAD, pored ekonomskih posledica po sve strane, usledio je i pritisak vlada ostalih latinoameričkih zemalja pa su SAD suspendovale odluku o raskidanju sporazuma

⁵⁴ Tom prilikom nijedna zapadnobalkanskih država (neračunajući Srbiju) nije glasala protiv, dok su Rumunija, Bosna i Hercegovina i Grčka bile uzdržane, a sve druge države iz našeg šireg okruženja su glasale za prijem Kosova u UNESCO (Austrija, Italija, Slovenija, Hrvatska, Bugarska, Albanija, Mađarska, Crna Gora, Makedonija i Turska). Jedine evropske države koje su glasale protiv prijema su bile Belorusija, Kipar, Moldavija, Rusija, Slovačka i Španija.

sa Venecuelom i Ekvadorom. Tako da bar na ovom primeru SAD nisu imale potpunu kontrolu nad događajem i u potpunosti kontrolisale željeni ishod.

Pored toga, postavlja se pitanje po koju cenu treba kontrolisati određeni događaj i ostvariti određeni ishod. Velika sila ili supersila može istovremeno biti zainteresovana za ishode u više različitih događaja. Zato je potrebna prioritizacija tih događaja, a koja može zavisiti i od trenutnih okolnosti i na osnovu kojih se države opredeljuju za konkretne događaje i ishode. Te okolnosti mogu dovesti do toga da se određeni događaj ne kontroliše zbog drugih prioriteta, tako da bi bio pogrešan zaključak da ta država nije zainteresovana za taj događaj i/ili da po tom konkretnom događaju trajno ne može da uspostavi moć. Pre će biti da je ovakav odnos prema događaju posledica samo trenutnih okolnosti. Do ovakve situacije može dovesti i sama država ukoliko je zainteresovana, odnosno ukoliko želi da kontroliše veliki broj događaja. Najbolji primer je nacistička Nemačka u periodu Drugog svetskog rata, koja kada je otvorila veliki broj frontova (događaja) više nije mogla da ostvaruje željene ishode. Na kraju, zanemaruje se mogućnost „trenutne saglasnosti” drugih država. Na primer, druge države se mogu „složiti” sa određenim ishodom za koji nisu previše zainteresovane, međutim ukoliko se okolnosti značajno promene pa te druge države (sa istim odnosima moći) sada žele drukčiji ishod, mogu i da izazovu državu kojoj je na osnovu inicijalnih pretpostavki pogrešno pripisan atribut moći.

Zaključak: različita shvatanja moći države i odabir adekvatnog pristupa

Ono što teoretičari ističu kao nedostatak stanovišta po kojem se moć shvata kao resurs upravo predstavlja glavni razlog zbog čega se ovo shvatanje moći čini primerenijim u proučavanju odnosa između država istog nivoa moći, odnosno proučavanju međusobnih odnosa malih država ili međusobnih odnosa sila (regionalnih, velikih ili supersile) koje proveravaju ili potvrđuju moć na regionalnom ili globalnom nivou. Jer kritika po kojoj kontrola nad određenim resursima ne podrazumeva izvesnost u pogledu ostvarivanja cilja ili nametanja svoje volje drugom akteru/država, kao da je primerenija odnosima između država koje raspolažu ujednačenom količinom resursa. Čini se da je očekivano da države čiji su resursi u ravnoteži nastoje da uvećaju količinu resursa nad kojima imaju kontrolu, a kako bi stvorile disbalans, odnosno disproporciju u količini kontrolisanih resursa u odnosu na drugu državu i kako bi ta disproporcija mogla predstavljati osnov za nametanje sopstvenih interesa i gde bi ostvarivanje tih interesa moglo predstavljati potvrdu odnosa moći.

Nasuprot tome, velika disproporcija u resursima kojima raspolažu na primer SAD kao supersila i bilo koja mala država Azije, Afrike, pa čak i Evrope, kao da ne predstavlja dovoljnu potvrdu da moć postoji. Jer bi u suprotnom to upućivalo na zaključak da svaka država ima moć nad svakom drugom državom koja ima kontrolu nad manjom količinom resursa. Zato se daleko primerenijom čini pretpostavka da taj ogroman disparitet moći u pogledu kontrole nad resursima može činiti više nego realnu osnovu za nametanje određenog interesa supersile, a protivno volji male države, pa čak i više malih država.

U vezi sa pretpostavkom da moć kao kontrola nad resursima predstavlja dobar analitički okvir za proučavanje odnosa između država sa ujednačenim resursima, potrebno je napraviti određeno pojašnjenje i ogradu. Ovakva pretpostavka je, kao što je već rečeno, u najvećoj meri vezana samo za slučajeve međusobnih odnosa malih država. Dok je vezano za slučajeve odnosa između sila potrebno istaći dodatne pretpostavke. Naime, čini se da se u slučaju međusobnih odnosa supersila određeni nivo ravnoteže u količini kontrolisanih resursa podrazumeva, jer bez te ravnoteže ne bi bile supersile. I druga dodatna pretpostavka u veza sa međusobnim odnosima supersila bi mogla da se odnosi na to da ta količina resursa, odnosno moći kojom raspolažu, u njihovim međusobnim odnosima prvenstveno utiče na ponašanje druge supersile. Najbolji primer za to je način na koji je okončana Kubanska raketna kriza 1962. godine gde su i jedna i druga supersila procenile da bi direktan konflikt, imajući u vidu međusobne (vojne) kapacitete, podrazumevao nemerljivo veće gubitke nego potencijalnu korsit po bilo koju stranu.

Druga važna karakteristika shvatanja moći kao kontrole nad resursima proističe iz njene miltidimenzionalnosti, pa se različiti resursi mogu drukčije ispoljavati u različitim poljima ili dimenzijama odnosa koje su države uspostavile. Ovu tezu je moguće objasniti na primeru intervjuja koji je hrvatski premijer Milanović dao RTS-u, a gde je rekao da „Hrvatska može zaustaviti put Srbije ka Evropskoj uniji, ali da Hrvatska to ne želi”.⁵⁵ Međutim, ovde bi trebalo imati u vidu i stanovište koje razvija Boldvin i koje je već istaknuto u radu, a gde „ono što predstavlja sredstvo moći ili aktivu moći u jednoj situaciji, ne mora predstavljati i u drugoj”.⁵⁶ Tako i članstvo u Evropskoj uniji može predstavljati veliku prednost u odnosu na države koje nisu članice, ali su neznatni izgledi da će male države pojedinačno voditi glavnu reč u kontekstu jedinstvene politike Evropske unije, nego da će i one svoju politiku prilagođavati najmoćnijim državama članicama.

⁵⁵ Intervju Zorana Milanovića za RTS, 25. septembar 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=SyAGWmjVGQ8>, 20/07/2017.

⁵⁶ David A. Baldwin, *Key Concepts in the New Global Economy*, op. cit., p. 277.

Imajući u vidu sve navedene prednosti i nedostatke shvatanja moći kao kontrole nad resursima, shvatanja moći kao kontrole nad akterima i shvatanja moći kao kontrole nad događajima i ishodima, stiže se utisak da svaki od ovih pristupa ima značaj u proučavanju predmeta nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti, kao i da svako od ovih shvatanja može omogućiti poseban uvid u proučavanju konkretnih fenomena.

Tako na primer, relacioni koncept moći, odnosno moć shvaćena kao kontrola nad akterima može imati veći eksplanatorni potencijal u proučavanju odnosa između velikih i malih, odnosno između supersile i velikih sila sa jedne i malih država sa druge strane. Ovo je ujedno i verovatno najčešća pretpostavka u nauci o međunarodnim odnosima, odnosno studijama bezbednosti, da veliki vrše pritisak na male države i da ponekad opredeljujuće utiču na njihovo ponašanje.

Proučavanje odnosa između malih ili jednakih država gde ni jedna ne može drugoj nametnuti nacionalni interes ili određeno ponašanje, zahteva i neko drukčije shvatanje moći kao ključnog analitičkog pojma. U tom smislu stanovište po kojem moć predstavlja resurs može imati veći eksplanatorni potencijal u proučavanju odnosa između malih ili jednakih država, odnosno u proučavanju nacionalnih bezbednosti malih država u odnosu na druge male države. Nasuprot tome, shvatanje moći kao kontrole nad događajima i ishodima može predstavljati dobar okvir za analizu odnosa moći između malih država. Ukoliko prihvatimo prethodnu pretpostavku, a koja je centralna ideja ako ne kompletne nauke o međunarodnim odnosima i studija bezbednosti, onda bar realističkog pristupa, da se države u međunarodnoj, odnosno nacionalnoj bezbednosti prvenstveno rukovode svojim interesom i da je taj interes često suprotstavljen interesima drugih država, onda postojanje suprotstavljenih interesa malih država, odnosno postojanje željenih ishoda koji su različiti, pa čak i međusobno isključivi, ne dokazuje ništa više od toga. Dakle, postojanje suprotstavljenih interesa, odnosno željenih ishoda koji su međusobno isključivi, a u vezi sa događajima koji su značajni za više država, nisu dovoljni za faktičko uspostavljanje moći, odnosno nametanje određenog ishoda. Postojanje međusobno suprotstavljenih željenih ishoda je samo pretpostavka uspostavljanja odnosa moći, a da bi se takav odnos zaista i uspostavio svi su izgledi da je neophodna ili kontrola nad akterima (državama) ili nad većom količinom resursa. Male države gotovo nikad nemaju kapacitet/moć da kontrolišu druge male države i zbog minimalnih razlika u resursima kojima raspolažu male države ne mogu drugim malim državama nametati željene ishode. Ukoliko bi razlika u resursima bila veća onda bi postojali i veći izgledi za ostvarivanje određenog interesa, odnosno postizanje željenog ishoda.

U svakom slučaju, pojam moć države prevazilazi okvire realističkog teorijskog pristupa, a svako od predstavljenih shvatanja moći ima svoje mesto u teorijsko-

pojmovnom aparatu nauke o međunarodnim odnosima i studijama bezbednosti. Konačan odabir određenja moći koji je će biti korišćen kao analitička alatka u konkretnom istraživanju predstavljaće odluku koju istraživač donosi na osnovu pripadnosti određenoj školi mišljenja i prvenstveno na osnovu predmeta i cilja istraživanja.

Bibliografija

- Baldwin, David A., *Economic Statecraft*, Princeton University Press, Princeton, 1985.
- Baldwin, David A., *Key Concepts in the New Global Economy*, Edward Elgar Publishing, 2012.
- Baldwin, David A., "Power and International Relations", in: W. Carlsnaes, T. Risse & B. A. Simmons (eds), *Handbook of International Relations*, Sage, London, 2013, pp. 273–297.
- Baldwin, David A., "Power and social exchange", *American Political Science Review*, Vol. 72, No. 4, 1978, pp. 1229–1242.
- Baldwin, David A., *Paradoxes of Power*, Basil Blackwell, New York, 1989.
- Barnett, Michael and Duvall, Raymond, "Power in international politics", *International Organization*, Vol. 59, No. 1, 2005, pp. 39–75.
- Dahl, Robert A., "The Concept of Power", *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 2, No. 3, 1957, pp. 201–215.
- Gartzke, Erik, "The relevance of power in international relations", *Christopher H. Browne: Center for International Politics*, 2009, pp. 1–41.
- Galtung, Johan, "East-West Interaction Patterns", *Journal of Peace Research*, Vol. 3, No. 2, 1966, pp. 146–176.
- Gilpin, Robert, *War and change in world politics*, Cambridge University Press, New York, 1981.
- Grieco, Joseph M., "Realist theory and the problem of international cooperation: Analysis with an amended prisoner's dilemma model", *The Journal of Politics*, Vol. 50, No. 3, 1988, pp. 600–624.
- Grieco, Joseph M., *Cooperation among nations: Europe, America, and non-tariff barriers to trade*, Cornell University Press, 1990.
- Guzzini, Stefano, "The use and misuse of power analysis in international theory", Ronen Palan (ed.), *Global Political Economy: Contemporary Theories*, Routledge, London & New York, 2000, pp. 53–66.

- Harsanyi, John C., "Measurement of social power, opportunity costs, and the theory of two-person bargaining games", *Systems Research and Behavioral Science*, Vol. 7, No. 1, 1962, pp. 67–80.
- Hart, Jeffrey, "Three approaches to the measurement of power in international relations", *International Organization*, Vol. 30, No. 2, 1976, pp. 289–305.
- Holsti, Kalevi J., "The Concept of Power in the Study of International Relations", *Background*, Vol. 7, No. 4, 1964, pp. 179–194.
- Kenneth N. Waltz, "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", in: Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and Its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, p. 333.
- Keohane, Robert O., "Theory of World Politics: Structural Realism and Beyond", in Robert O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 158–203.
- Knorr, Klaus E., *Military Power and Potential*, Lexington Books, Heath, 1970.
- Lipovac, Milan, *Nacionalna bezbednost Republike Srbije u regionalnom bezbednosnom potkompleksu Zapadni Balkan*, doktorska disertacija, 28. novembar 2016, Fakultet bezbednosti Univerziteta u Beogradu.
- Mearsheimer, John J., "The False Promise of International Institutions", *International Security*, Vol. 19, No. 3, 1994–1995, pp. 5–49.
- Miršajmer, Džon, *Tragedija politike velikih sila*, Udruženje za studije SAD u Srbiji i Čigoja štampa, Beograd, 2009.
- Morgenthau, Hans, *Politics Among Nations: The struggle for power and peace*, Alfred A. Knopf, New York, 1948.
- Nye, Joseph S., "Public diplomacy and soft power", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Vol. 616, No. 1, March 2008, pp. 94–109.
- Nye, Joseph S., "Soft power", *Foreign policy*, Vol. 80, Fall 1990, pp. 153–171.
- Nye, Joseph S., "The Changing Nature of World Power", *Political Science Quarterly*, Vol. 105, No. 2, 1990, pp. 177–192.
- Nye, Joseph S., *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power*, Basic Books, New York, 1990.
- Risse, Thomas, "'Let's argue!': Communicative Action in World Politics", *International Organization*, Vol. 54, No. 1, 2000, pp. 1–39.
- Rummel, Rudolph J., *A Status-Field Theory of International Relations*, Research Report No. 50, Dimensionality of Nations Project, University of Hawaii, 1971.
- Rummel, Rudolph J., *The Dimensions of Nations*, Sage, Beverly Hills, 1972.

- Schelling, Thomas C., *Choice and Consequences: Perspectives of an Errant Economist*, Harvard University Press, Cambridge (MA), 1984.
- Schwarzenberger, Georg, *Power Politics: A Study of International Society*, Stevens/FA Praeger, London, 1951.
- Singer, David J. and Small, Melvin, "Alliance Aggregation and the Onset of War, 1815–1945", in: D. J. Singer (ed.), *Quantitative International Politics*, Free Press, New York, 1968, pp. 247–286.
- Slović, Srđan, „Teorijski pristupi Rejmona Arona i Hansa Morgentaua”, u: Milan Lipovac i Dragan Živojinović (urs), *Međunarodna bezbednost: teorijski pristupi*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2014, str. 87–112.
- Snidal, Duncan, "International cooperation among relative gains maximizers", *International Studies Quarterly*, Vol. 35, No. 4, 1991, pp. 387–402.
- Snidal, Duncan, "Relative gains and the pattern of international cooperation", *American Political Science Review*, Vol. 85, No. 3, 1991, pp. 701–726.
- Stojanović, Radoslav, *Sila i moć u međunarodnim odnosima*, Radnička štampa, Beograd, 1982.
- Waltz, Kenneth N., "Globalization and American power", *The National Interest*, Vol. 59, Spring 2000, pp. 46–56.
- Waltz, Kenneth N., "Reflections on Theory of International Politics: A Response to My Critics", in: R. O. Keohane (ed.), *Neorealism and its Critics*, Columbia University Press, New York, 1986, pp. 322–345.

Milan LIPOVAC

**DIFFERENT UNDERSTANDING OF STATE POWER AS A KEY NOTION
WITHIN THE REALIST THEORETICAL APPROACH**

Abstract: The concept of power is not a new phenomenon, so the intellectual origin of this concept can also be found among the ancient philosophers. However, the reconsideration of this concept within the International relations and Security studies started 60-70 years ago. The representatives of the realistic theoretical approach were mostly those who dealt with the concept of power of the state, as well as representatives of other theoretical approaches (e.g. liberalism, social constructivism, critical theories, feminist approaches, etc.). But, despite the great interest in this concept, consensus exists only on two key issues related to power of the state. First, in the terms of importance everyone agrees that the power of the state is one of the key concepts, and second, in the terms of complexity. Therefore, no one should be surprised by the pluralism of viewpoints regarding the concept. Those viewpoints could be reduced on three prevailing comprehensions of power of the state: power as control over resources, power as control over actors and power as control over events and outcomes. All these prevailing comprehensions have its own advantages and disadvantages. The aim of this paper was to present the views of relevant scholars (through the theoretical discussion not only by the realists), and to offer an adequate overview of the advantages and disadvantages of each of these comprehensions. Such a review of literature could certainly be useful for researchers in the case of selecting an adequate comprehension of power of the state for their particular specific research. The researcher should make this kind of decision based on a particular school of thought that he/she prefers, his/her personal affinities, but primarily based on the object and purpose of his/her research. The conclusion of the paper could be reduced to the notion that the concept of power of the state is far beyond the scope of realistic theoretical approach, and that it represents a key concept (and according to some scholars it is the most important concept in the IR), as well as that each of these prevailing comprehensions of power of the state has its own place in the theoretical conceptual apparatus of International relations and Security studies.

Keywords: Realism, state, power, resource control, actor control, event and outcome control.

PRIKAZI

SAD i Rusija: vreme „resetovanja”

Vladimir Trapara, VREME „RESETOVANJA” – ODNOSI RUSIJE I SJEDINJENIH DRŽAVA U PERIODU OD 2009. DO 2012. GODINE, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, 2017, 413 str.

Dugogodišnji ministar spoljnih poslova Ruske Federacije Sergej Lavrov i tadašnja novopostavljena američka državna sekretarka Hilari Klinton, sastali su se 6. marta 2009. godine u Ženevi. Bio je to njihov prvi zvanični susret koji je obeležio jedan nesvakidašnji i simbolikom ispunjen diplomatski potez dvoje državnika. Oni su zajedno pritisli *reset* dugme (crveno dugme na žutoj podlozi koje podseća na ono za odobrenje nuklearnog napada) – namenski izrađen poklon Klintonove ruskom kolegi kojim se izražava namera Vašingtona da otpočine novu eru u rusko-američkim odnosima. Ovo je bio početak tzv. resetovanja odnosa dve hladnoratovske supersile koje će obuhvatiti vremenski period od 2009. do 2012. godine.

„Resetovanje” kao najozbiljniji pokušaj približavanja SAD i Rusije u vremenu nakon Hladnog rata, predmet je monografije dr Vladimira Trapare koja se 2017. godine pojavila u izdanju Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda. Suština „resetovanja” (kao izvorne ideje i inicijative tadašnjeg novoizabranog američkog predsednika Obame i njegovih najbližih saradnika) ogleda se u shvatanju da je saradnja između dveju država u određenim oblastima moguća i poželjna, te da je od obostranog interesa. SAD su naročito bile zainteresovane za saradnju sa Rusijom u vezi sa intervencijom u Avganistanu, borbom protiv terorizma, pitanjima nuklearnog razoružanja i neproliferacije. S druge strane, činjenica da je približavanje stavova rezultiralo saradnjom ne može da prenebregne jednu drugu, takođe važnu činjenicu – da postoje otvorena pitanja oko kojih dve države teško mogu da nađu zajednički jezik. Reč je o npr. ruskom priznanju otopljenih gruzijskih republika i, uopšteno uzev, ruskoj politici prema susednim istočnoevropskim državama. Sve američke administracije od kraja Hladnog rata na ovamo vide interes u odricanju Rusiji prava da učestvuje u konstituisanju evropskog bezbednosnog poretka na temeljima prihvatljivim svim akterima.

Autor nam u predgovoru skreće pažnju na jednu značajnu činjenicu. Za razliku od ruskih i američkih izvora u kojima je on uobičajen, u našoj naučnoj zajednici i publicistici izraz „resetovanje” i, još važnije, suština odnosa dveju sila u ovom periodu uglavnom su ignorisani. Rečima samog autora, jedan od ciljeva njegove monografije je da skrene pažnju javnosti u Srbiji na to da je „resetovanje” postojalo i da je njegovo proučavanje od izuzetnog značaja za celokupne posthladnoratovske rusko-američke odnose kao i njihov budući razvoj.

„Resetovanje” se u knjizi analizira u svetlu činjenice da se ono javilo kao relativno kratka epizoda koja odudara od čitave savremene istorije odnosa Rusije i SAD. Rusko-američki odnosi neposredno pre resetovanja su bili loši zbog rusko-gruzijskog rata (2008), da bi se nakon njega još više pogoršali kada je izbila spoljnopolitička kriza u Ukrajini (2013) i prerasla u građanski rat (2014). Proučavanje ove teme uslovalo je otvaranje velikog broja gorućih pitanja u okviru nauke o međunarodnim odnosima koja od okončanja Hladnog rata pa do danas nesmanjenim žarom zaokupljaju pažnju istraživača. Na ovom mestu skrećemo pažnju na najmanje dva takva pitanja: zašto se svaki pokušaj približavanja Rusije i Sjedinjenih Država u posthladnoratovskom periodu završio neuspehom; i, koji bi to uslovi trebalo da budu ispunjeni da bi u budućnosti približavanje dve zemlje odista moglo da uspe. Odgovori na ova pitanja su nesumnjivo od vitalnog značaja za razumevanje kompleksnih odnosa dve sile, ali i u širem smislu anarhične i nestabilne prirode međunarodnog sistema.

Rezultati teorijski utemeljenog i primerima potkrepljenog istraživanja predstavljeni u monografiji *Vreme „resetovanja” – odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine* zapravo su epilog višegodišnjeg rada dr Vladimira Trapare na doktorskoj disertaciji. Autor je odličan poznavalac teorija međunarodnih odnosa, pa ne iznenađuje činjenica da se opredelio za teorijsku sintezu različitih škola mišljenja i koncipiranje sopstvenog analitičkog okvira. Takav pristup mu je omogućio da razvije sofisticiraniji teorijski model i prevaziđe nedostatke koji bi potencijalno proizašli iz prevelike apstraktnosti *mainstream* teorijskih postavki u međunarodnim odnosima. Model spoljnopolitičkog ponašanja država izvodi se sintezom teorije ravnoteže interesa i performativne teorije. Reč je o teorijskom eklektizmu budući da dve pomenute teorije pripadaju suprotstavljenim taborima u nauci o međunarodnim odnosima – realizmu (neoklasičnom) i idealizmu. I pored toga, moguće je tvrditi da obema ovim teorijama nedostaje ono „nešto” kako bi objašnjenja koja nude bila upotrebljivija – teoriji ravnoteže interesa uticaj identiteta na oblikovanje interesa, a performativnoj teoriji kategorije interesa i moći – pa je zbog toga autor pribegao formiranju nove varijable – „identitet/interes”.¹ Upravo trajna inkompatibilnost

¹ Autor smatra da „(...) identitet/interes obuhvata obrasce mišljenja i ponašanja trajnijeg karaktera specifične za jednu državu, koji sadrže osnovne vrednosti koje ona usvaja i način na koji ona vidi sebe, svoje mesto u svetu i sam svetski poredak, a izraz dobijaju u zadovoljstvu ili nezadovoljstvu postojećim stanjem” (str. 85). Izvođenje „identiteta/interesa” SAD je osobito interesantno. Kao imaginarna zajednica (ne postoji etnička grupa „Amerikanaca” koja je osnovala državu), za SAD je od izuzetne važnosti da se razgraniči u odnosu na „druge” prema kriterijumu privrženosti vrednosti individualizma i na njoj zasnovanim ustanovama i principima. Prema autoru, SAD ne vide drugu mogućnost da opstanu u današnjem svetu nego da ga vode, i to na način da ga integrišu saglasno sopstvenim vrednostima.

„identiteta/interesa” Rusije i Sjedinjenih Država ima za posledicu nemogućnost dosezanja njihovog stvarnog, tj. održivog približavanja. Takođe, u ovom delu autor nudi model za merenje moći država pomoću koga dolazi do zaključka da u današnjem međunarodnom sistemu postoje samo tri velike sile – SAD, Kina i Rusija, od kojih su jedino SAD pol moći, dok su druge dve „samo” obične velike sile, te se današnji sistem još uvek može smatrati unipolarnim. Međutim, autor kao možda i ključno obeležje savremenog „identiteta/interesa” Rusije izdvaja njeno istrajavanje da joj bude priznat status nezavisne velike sile koja ravnopravno sa drugima učestvuje u kolektivnom upravljanju multicentričnim svetom. Nisu li uostalom upravo na tim principima sazdane Ujedinjene nacije i njenim glavnim organima Generalna skupština i Savetu bezbednosti date nadležnosti u domenu očuvanja međunarodnog mira i bezbednosti? Opet, dominantno američko (a u širem smislu i zapadno) viđenje ruske spoljne politike insistira na diskursu o ruskom narušavanju suvereniteta suseda zarad očuvanja sfere uticaja iz sovjetskog doba. Naposletku, autor svodno primećuje da i Rusija i SAD doživljavaju sebe kao „nezamenljive nacije” u svetskoj politici. Već dugi niz godina ostaje otvoreno pitanje u nauci o međunarodnim odnosima zbog čega ove dve sile ne uspevaju da nađu zajednički jezik, bez obzira na promene međunarodnih prilika (koje su nekada bile i korenite, odnosno sistemskog karaktera). Ozbiljno istraživanje „resetovanja” nesumnjivo doprinosi rasvetljavanju određenih aspekata napetog odnosa dve države.

Kako bi period „resetovanja” postavio u kontekst, kako zbivanja na međunarodnom planu, tako i toka bilateralnih odnosa Rusije i SAD po okončanju Hladnog rata, Vladimir Trapara dužnu pažnju posvećuje događajima koji su mu prethodili (pored ostalog, prethodnim pokušajima približavanja i rusko-gruzijskom sukobu), kao i onima koji su usledili nakon definitivnog kraha „resetovanja” (i u određenoj meri na takav ishod uticali). Pre svega se ovde misli: prvo, na smenu vlasti u vrhu Ruske Federacije (na najvažnijoj političkoj funkciji – predsedničkoj, Medvedev je zamenio Putin); potom krizu u Ukrajini nakon koje su odnosi dve sile dotakli najnižu tačku još od Hladnog rata; i, naposletku sukobe na Bliskom istoku i krizu u Siriji.² Na taj način, zaokružena je slika događaja od značaja za „resetovanje” u vidu hronologije najvažnijih međunarodnih potresa tokom relevantnog perioda.

U centralnom delu monografije izdvojene su tri oblasti kao indikativne za ispitivanje uspeha približavanja: evropski bezbednosni režim, kontrola naoružanja i razoružanje i odnos prema „vrućim” i „zamrznutim” sukobima. Svaka od ovih oblasti moguće saradnje je detaljno analizirana, a događanja na međunarodnom

² Značajno je istaći da autor smatra da je upravo činjenica da su se na vodećim državnim funkcijama u SAD i Rusiji našli upravo Medvedev i Obama, kao i odustajanje Obame od planova njegovog prethodnika o protivraketoj odbrani u Evropi, doprineli dostignućima „resetovanja”.

planu od značaja za period „resetovanja“ (2009–2012) razmatrana prema hronološkom sledu. Kao najveći uspesi, odnosno postignuća „resetovanja“ izdvajaju se sklapanje novog nuklearnog sporazuma o razoružanju (Novi START), saradnja oko Avganistana (unapređenje mehanizma snabdevanja američkih trupa preko ruske teritorije) i borba protiv terorizma, dogovor oko pooštavanja sankcija Iranu, učlanjenje Rusije u Svetsku trgovinsku organizaciju, dok se neuspehom smatra izostanak dogovora o evropskoj bezbednosnoj arhitekturi. Sporna su ostala i pitanja zaključenja evropskog bezbednosnog sporazuma, proširenja NATO na istok i status OEBS-a (Rusija smatra da je najveći nedostatak ove bezbednosne organizacije koja odlučuje konsenzusom, taj što njene odluke nisu pravno obavezujuće). Ocena je autora da se jedan od razloga neuspeha „resetovanja“ krije u činjenici da ga jača strana koja ga je i inicirala – SAD, nikada nije doživljavala kao strateški, već samo pragmatični cilj. Dalje, izdvaja se vredna uporedna analiza Strategije nacionalne bezbednosti SAD iz 2010. godine i ruski pandan tog dokumenta usvojen godinu dana ranije. Uprkos tome što je „resetovanje“ tih godina bilo u punom jeku, u najvažnijim spoljnopolitičkim strategijama se očitavaju indikatori inkompatibilnih „identiteta/interesa“, kao glavne kočnice suštinskog progresa približavanja.

Autor nije propustio da se osvrne na odnos Rusije i NATO-a. Gledano iz perspektive Rusije istrajavanje (i proširenje) Severnoatlantskog saveza po okončanju Hladnog rata može imati samo dve svrhe – ili odbranu od Rusije ili ofanzivu protiv nje. Imajući napred navedeno u vidu, preporuka autora za prevazilaženje bezbednosne podele u Evropi sastoji se: ili, u ukidanju svih vojnih saveza na evroatlantskom-evroazijskom prostoru; ili, u opstanku NATO-a, ali uz njegov povratak na ulogu odbrane država „Zapada“ i odricanje od proširenja na istok i u međuvremenu preuzetih globalnih (uglavnom ofanzivnih) uloga.

Monografija dr Vladimira Trapare predstavlja vredan naučnoistraživački pogled na konfliktne posthladnoratovske rusko-američke odnose. Analiza perioda njihovog „resetovanja“ predstavlja odličnu osnovu za dalju razradu teorijskog koncepta približavanja država (pre svega velikih sila) u nestabilnom okruženju savremenih međunarodnih odnosa. U njoj su izneti stavovi koji predstavljaju dobro polazište za debatu o ulozi i doprinosu velikih sila (SAD, Rusije, Kine) i njihovih međusobnih odnosa (raz)gradnji međunarodnog pravnog poretka nadređenog anarhiji međudržavnih odnosa.

Sam autor u predgovoru govori o grananju interesovanja i istraživačkih tema, koje je, da se zaključiti, proisteklo iz obimnosti i složenosti, ali i naučne inspirativnosti materije koju je obrađivao. Bilo bi ne samo zanimljivo, već i naučno opravdano i nadasve korisno u budućnosti čitati o ruskim intervencijama. Posebno, pošto se naša naučna i akademska zajednica obilato bavila intervencijama SAD u Iraku i Avganistanu, i na neki način zapostavila dinamičan postsovjetski prostor.

Na kraju sažetog predavljanja osnovne argumentacije iznete u monografiji *Vreme „resetovanja” – odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine*, želimo da još jednom naglasimo njenu vrednost za studente i članove naučne zajednice upućene na studiranje i proučavanje međunarodnih odnosa i bezbednosti u 21. veku. Takođe, topla preporuka za knjigu ide i široj čitalačkoj publici zainteresovanoj za produbljeno razumevanje i promišljanje o tokovima svetske politike.

Dragana DABIĆ

UPUTSTVO ZA AUTORE

AUTORI SU DUŽNI DA SE U PRIPREMI RUKOPISA PRIDRŽAVAJU SLEDEĆIH UPUTSTAVA:

1. Rukopisi na srpskom ili engleskom jeziku treba da budu obima 6000–8000 reči (uzeto bez liste referenci) u *Word*-u (.doc i .docx). Obim prikaza knjiga može da bude 800–1500 reči.

2. Autorske priloge treba pisati latiničnim pismom, fontom *Times New Roman* veličine 12, sa paginacijom u donjem desnom uglu.

3. Naslov treba što vernije da opiše sadržaj članka i poželjno je korišćenje reči prikladnih za indeksiranje i pretraživanje. Naslov pisati velikim slovima, zadebljano (*bold*), veličina slova 14. Ispod naslova teksta stoji ime i prezime autora članka *Italic*-u.

4. U napomeni koja u vidu fusnote stoji uz ime i prezime, autor navodi naziv institucije u kojoj je zaposlen, njeno sedište i svoju elektronsku adresu. U ovoj fusnoti autor može da ukaže čitaocima da pojedini pogledi izneti u članku odražavaju njegov lični stav, a ne institucije u kojoj je zaposlen.

5. Ispod naslova stoji apstrakt na srpskom jeziku obima 150–200 reči, koji treba da pruži kratak informativan prikaz članka predstavljanjem osnovnih hipoteza, cilja, metoda i rezultata istraživanja i to tako da se može koristiti prilikom indeksiranja u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka. Ispod apstrakta autor prilaže najviše 10 ključnih reči na srpskom jeziku koje najbolje opisuju sadržaj članka. Podsećamo da je dobar izbor ključnih reči preduslov za ispravno indeksiranje rada u referentnim periodičnim publikacijama i bazama podataka.

6. Osnovni tekst i prateće fusnote treba da budu poravnati u skladu sa opcijom *justify*, dok podnaslovi treba da budu napisani izborom opcije *center*.

7. Podnaslovi se pišu velikim slovima, dok se pod-podnaslovi pišu malim slovima u *italic*-u; u oba slučaja veličina slova je 12.

8. Početni red u svakom pasusu nikako ne uvlačiti.

9. Latinske, starogrčke i druge ne-engleske reči i izrazi u tekstu navode se u *italic*-u (npr. *status quo*, *a priori*, *de facto*, *acquis communautaire* itd).

10. U tekstu moraju biti data puna imena, nikako inicijali. Strano ime i prezime treba pisati u srpskoj transkripciji, s tim što se prilikom prvog pominjanja u tekstu mora u zagradi navesti kako glase u originalu. Imena i prezimena koja potiču iz naroda koji ne koriste latinično pismo treba navesti u latinizovanoj transkripciji (npr. kineska, japanska ili arapska imena i prezimena).

11. U tekstu koristiti samo sledeći oblik navodnika — „i”. Kada se unutar ovih znakova navoda nalaze i dodatni, unutrašnji navodnici treba to učiniti na sledeći način: 'i'.

12. Fusnote je neophodno pisati na dnu strane (opcija *Footnote*), a oznake za fusnote stavljati isključivo na kraju rečenice.

13. Podatke o citiranoj bibliografskoj jedinici treba u fusnotama navesti u skladu sa sledećim pravilima:

a) Monografije

Puno ime i prezime autora, naslov monografije (u *italic-u*), naziv izdavača, mesto izdavanja, godina izdanja, str. ukoliko se navodi jedna ili više strana izvora na srpskom jeziku, odnosno p. ukoliko se citira jedna strana izvora na engleskom ili pp. ukoliko se citira više stranica.

Ukoliko se navodi više stranica koristi se srednja crta bez razmaka pre i posle (npr. str. 123–245; pp. 22–50).

Primeri:

Džon Rols, *Pravo naroda*, Alexandria Press i Nova srpska politička misao, Beograd, 2003, str. 107.

John Gillingham, *European Integration 1950–2003*, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, pp. 221–256.

b) Članci u zbornicima radova

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv zbornika radova (u *italic-u*), izdavač, mesto izdanja, godina izdanja, str. (ili pp.) od–do. Kada se navodi zbornik radova na srpskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza imena priređivača se u zagradama stavlja (ur.) ili (prir.), a kada ima više urednika stavlja se (urs), bez tačke. Kada se navodi zbornik radova na engleskom jeziku koji je priredila jedna osoba, iza njenog imena se stavlja (ed.), a kada ima više urednika stavlja se (eds), bez tačke.

Primeri:

Zlatko Isaković, „Međunarodni položaj Makedonije”, u: Momir Stojković (ur.), *Savremeni procesi i odnosi na Balkanu*, Institut za međunarodnu politiku i privredu i Centar za međunarodne studije Fakulteta političkih nauka, Beograd, 1997, str. 123–124.

Michael Herman, "Ethics and Intelligence After September 2001", in: Len V. Scott and Peter D. Jackson (eds), *Understanding Intelligence in the Twenty-First Century: Journeys in Shadows*, Routledge, London and New York, 2004, p. 180.

c) Članci u naučnim časopisima

Puno ime i prezime autora, naslov teksta (pod znacima navoda), naziv časopisa (u *Italic-u*), broj toma, broj izdanja, str. (ili pp.) od–do. Brojevi stranica se odvajaju srednjom crticom (–), bez razmaka.

Primeri:

Boris Krivokapić, "Etničke manjine u Finskoj", *Međunarodni problemi*, vol. L, br. 3–4, 1998, str. 489.

Liesbet Hooghe, "Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission", *British Journal of Political Science*, Vol. 29, No. 2, April 1999, pp. 55–76.

d) Članci u dnevnim novinama i časopisima

Navesti ime autora (ili inicijale ukoliko su samo oni navedeni), naslov članka pod znacima navoda, ime novine ili časopisa (u *italic-u*), datum arapskim brojevima, broj strane.

Primer:

John Gapper, "Investor votes should count", *The Financial Times*, 17 April 2006, p. 9.

e) Navođenje dokumenata

Navesti naziv dokumenta (pod znacima navoda), član, tačku ili stav na koji se autor poziva, časopis ili službeno glasilo u kome je dokument objavljen (u *italic-u*), broj toma, broj izdanja, mesto i godinu izdanja.

Primeri:

"Resolution 1244 (1999)", Security Council of the United Nations, 10 June 1999.

"Single European Act", Articles 118A and 118B, 130A-130E, in: *Community Social Policy*, Current Status 1 January 1996, European Commission, Brussels, Luxembourg, January 1996, pp. 2–4.

„Statut Autonomne Pokrajine Vojvodine”, *Službeni list APV*, br. 17/91, Novi Sad, 18. jun 1991, str. 12.

f) Navođenje izvora sa Interneta

Za izvor pronađen na Internetu treba navesti tačan datum kada mu je autor pristupio, pošto se adrese sadržaja povremeno menjaju.

Primeri:

“The role of the Ombudsman in future Europe and the mandates of Ombudsmen in future Europe”, speech by the European Ombudsman, Nikiforos Diamandouros, to the 9th Round Table meeting of European Ombudspersons and the Council of Europe Commissioner for Human Rights, 31 March 2005, Copenhagen, www.ombudsman.europa.eu/speeches/en/2005-03-31.htm, 01/01/2015.

Guri Rosén, “Secrecy versus Accountability: Parliamentary Scrutiny of EU Security and Defence Policy”, *ARENA Working Paper*, No. 1/2014, February 2014, Centre for European Studies, University of Oslo, www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2014/wp1-14.pdf, 24/12/2014, p. 3.

Kristof Clerix, “Ilkka Salmi, the EU’s spymaster”, *Mondial Nieuws*, online edition, 4 March 2014, www.mo.be/en/interview/ilkka-salmi-eu-s-007, 20/05/2014.

g) Ponavljanje ranije navedenih izvora

Kada se pozivamo na izvor koji je već ranije navođen u tekstu posle drugih izvora, obavezno treba staviti ime i prezime autora, naslov izvora, zatim op. cit. i na kraju broj strane na koju se referira. Kada se ponovo navodi izvor naveden u prethodnoj fusnoti, koristi se *ibid.* – uz naznaku broja strane ukoliko je novi navod iz tog izvora.

Primeri:

Liesbet Hooghe, “Images of Europe: Orientations to European Integration among Senior Officials of the Commission”, op. cit., p. 58.

Ibid., p. 59.

14. Članak može sadržati tabele i druge priloge (poput geografskih karata, grafikona, i sl.) s tim što je neophodno da se navede njihov broj i potpun naslov (npr. *Tabela br. 1: Pregled etničke strukture Kosova i Metohije od 1945. do 2005. godine* ili *Prilog br. 3: Karta naselja sa srpskim kulturnim spomenicima na Kosovu i Metohiji*). Ukoliko je prilog preuzet od nekog drugog autora ili iz nekog dokumenta neophodno je ispod njega navesti izvor.

15. Na kraju članka autor daje spisak korišćene literature, a bibliografske jedinice navodi prema prethodno predstavljenim pravilima za citiranje izvora, s tim što se prvo navodi prezime pa ime autora. Redosled bibliografskih jedinica na spisku literature se utvrđuje prema prvom slovu prezimena autora ili naslova dokumenta.

16. Nakon spiska korišćene bibliografije autor daje rezime na engleskom jeziku obima oko 300 reči i ključne reči. Molimo autore da obrate pažnju na pravopis i stil engleskog

jezika jer se tekstovi sa rezimeima pisanim na engleskom ispod akademskog jezičkog standarda neće prosleđivati na recenziranje.

POSEBNE OBAVEZE AUTORA RUKOPISA

17. Autori garantuju da priloženi rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje u drugoj publikaciji. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u *Međunarodnim problemima*, rukopis neće bez saglasnosti Instituta kao vlasnika autorskih prava biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku.

18. Autori garantuju da prava trećih lica neće biti povređena i da izdavač neće snositi nikakvu odgovornost ako se pojave bilo kakvi zahtevi za naknadu štete. Autori snose svu odgovornost za sadržaj priloženih rukopisa i moraju da pribave dozvolu za objavljivanje podataka od svih strana uključenih u istraživanje. Autori koji žele da u rad uključe slike ili delove teksta koji su već negde objavljeni dužni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava i da prilikom podnošenja rada dostave dokaze da je takva saglasnost data. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

19. Autori garantuju da su sve osobe koje su značajno doprinele sadržaju rukopisa navedene kao autori. Autori se moraju pridržavati etičkih standarda o naučnoistraživačkom radu, a rukopis ne sme da sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i da krši prava drugih.

20. U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da odmah o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

21. Upozoravamo autore da se za svaki rukopis proverava da li je plagijat, odnosno da li sadrži:

- doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- kopiranje jednačina, slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava za njihovo korišćenje.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu *Međunarodni problemi* plagijat od autora će se zahtevati da upute pisano izvinjenje autorima izvornog rada.

Rukopisi za koje se ustanovi da sadrže plagirane delove biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Rukopisi koji nisu usaglašeni sa smernicama sadržanim u Uputstvu za autore neće biti razmatrani niti uzeti u postupak recenziranja.

Rukopise slati na elektronsku adresu: srdjan@diplomacy.bg.ac.rs.

Uređivački odbor

UREĐIVAČKA POLITIKA

Međunarodni problemi su najstariji naučni časopis na Balkanu posvećen međunarodnim odnosima. Prvi broj je objavljen u aprilu 1949. godine, samo godinu dana nakon osnivanja njegovog izdavača – Instituta za međunarodnu politiku i privredu iz Beograda.

Uređivačka politika prati osnovne istraživačke oblasti Instituta – političke, bezbednosne, ekonomske i pravne aspekte međunarodnih odnosa, sa posebnim težištem na razmatranju kontroverznih pitanja savremene teorije i prakse međunarodnih odnosa. *Međunarodni problemi* objavljuju neobjavljene originalne naučne radove, pregledne radove i prikaze knjiga i naučnih skupova. Radovi moraju biti napisani na srpskom ili engleskom jeziku, sa apstraktima i rezimeima.

Časopis izlazi četiri puta godišnje i kategorisan je kod resornog ministarstva kao vrhunski časopis nacionalnog značaja (M51). Zahvaljujući naučnoj objektivnosti i stečenom ugledu, čitalačka publika obuhvata brojne naučne institute, univerzitete, biblioteke, te domaća i strana diplomatska predstavništva u zemlji i inostranstvu.

OBAVEZE IZDAVAČKOG SAVETA, UREDNIKA I UREĐIVAČKOG ODBORA

Izdavački savet je savetodavno telo koje aktivno doprinosi razvoju časopisa. Zadaci i dužnosti članova Saveta su: podrška razvoju časopisa, promocija časopisa, podsticanje stručnjaka u naučnom istraživanju političkih, bezbednosnih, ekonomskih i pravnih aspekata međunarodnih odnosa da se uključe u rad časopisa kao autori i/ili recenzenti, pisanje uvodnika, recenzija i komentara o radovima.

Glavni i odgovorni urednik *Međunarodnih problema* donosi konačnu odluku o tome koji će se rukopisi objaviti. Prilikom donošenja odluke glavni i odgovorni urednik rukovodi se uređivačkom politikom vodeći računa o zakonskim propisima koji se odnose na klevetu, kršenja autorskih prava i plagiranje.

Glavni i odgovorni urednik i njegov zamenik zadržavaju diskreciono pravo da primljene rukopise procene i odbiju bez recenziranja, ukoliko utvrde da ne odgovaraju sadržinskim i

formalnim standardima pisanja naučnoistraživačkog rada i tematskim zahtevima uređivačke politike. Radovi koji ne zadovoljavaju tehničke standarde propisane Uputstvom za autore, čak i u slučaju da je sadržaj korektan, biće vraćeni autorima na usklađivanje. U redovnim okolnostima, redakcija obaveštava autora o tome da li je prihvatila tekst i pokrenula postupak recenziranja u roku od sedam dana od datuma prijema rukopisa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da budu u bilo kakvom sukobu interesa u vezi sa rukopisima koje razmatraju. Iz postupka izbora recenzenata i odlučivanja o sudbini rukopisa isključuju se članovi Uređivačkog odbora kod kojih postoji sukob interesa. Ako takav sukob interesa postoji, o izboru recenzenata i sudbini rukopisa odlučuje glavni i odgovorni urednik. Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i članovi Uređivačkog odbora su dužni da blagovremeno prijave postojanje sukoba interesa.

Glavni i odgovorni urednik, njegov zamenik i Uređivački odbor dužni su da sud o rukopisu donesu na osnovu njegovog sadržaja, bez rasnih, polnih/rodnih, verskih, etničkih ili političkih predrasuda.

Urednici i članovi Uređivačkog odbora ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznete u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju da se koriste za sticanje lične koristi.

Urednici i članovi redakcije dužni su da preuzmu sve razumne mere kako bi identitet recenzenata ostao nepoznat autorima pre, tokom i nakon postupka recenzije i kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima.

OBAVEZE AUTORA

Autori garantuju da rukopis predstavlja njihov originalan doprinos, da nije objavljen ranije i da se ne razmatra za objavljivanje na drugom mestu. Istovremeno predavanje istog rukopisa u više časopisa predstavlja kršenje etičkih standarda. Takav rukopis se momentalno isključuje iz daljeg razmatranja. Autori takođe garantuju da nakon objavljivanja u časopisu *Međunarodni problemi* rukopis neće biti objavljen u drugoj publikaciji na bilo kom jeziku bez saglasnosti nosioca autorskih prava.

U slučaju da je poslati rukopis rezultat naučnoistraživačkog projekta ili da je, u prethodnoj verziji, bio izložen na skupu u vidu usmenog saopštenja (pod istim ili sličnim naslovom), detaljniji podaci o projektu, konferenciji i slično, navode se u fusnoti na samom početku teksta. Rad koji je već objavljen u nekom časopisu ne može biti preštampan u *Međunarodnim problemima*.

Autori su dužni da se pridržavaju etičkih standarda koji se odnose na naučnoistraživački rad. Autori garantuju da rukopis ne sadrži neosnovane ili nezakonite tvrdnje i ne krši prava drugih. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

Nakon prihvatanja rukopisa, a pre objavljivanja, autori uplaćuju na račun izdavača kotizaciju u iznosu od 3000 dinara (25 EUR za uplate iz inostranstva).

Sadržaj rada

Rad treba da sadrži dovoljno detalja i referenci kako bi se recenzentima, a potom i čitaocima omogućilo da provere tvrdnje koje su u njemu iznesene. Namerno iznošenje netačnih tvrdnji predstavlja kršenje etičkih standarda. Prikazi skupova i knjiga moraju da budu precizni i objektivni.

Autori snose svu odgovornost za sadržaj predatih rukopisa i dužni su da, ako je to potrebno, pre njihovog objavljivanja pribave saglasnost svih lica ili institucija koje su neposredno učestvovala u istraživanju koje je u rukopisu predstavljeno.

Autori koji žele da u rad uključe ilustracije, tabele ili druge materijale koji su već negde objavljeni obavezni su da za to pribave saglasnost nosilaca autorskih prava. Materijal za koji takvi dokazi nisu dostavljeni smatraće se originalnim delom autora.

Autorstvo

Autori su dužni da kao autore navedu samo ona lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa, odnosno dužni su da sva lica koja su značajno doprinela sadržaju rukopisa navedu kao autore. Ako su u bitnim aspektima istraživačkog projekta i pripreme rukopisa učestvovala i druga lica koja nisu autori, njihov doprinos treba pomenuti u napomeni ili zahvalnici.

Navođenje izvora

Autori su dužni da ispravno citiraju izvore koji su bitno uticali na sadržaj istraživanja i rukopisa. Informacije koje su dobili u privatnom razgovoru ili korespondenciji sa trećim licima, prilikom recenziranja prijave projekata ili rukopisa i slično, ne smeju se koristiti bez izričite pisane dozvole izvora.

Plagijarizam

Plagiranje, odnosno preuzimanje tuđih ideja, reči ili drugih oblika kreativnog izraza i predstavljanje kao svojih, predstavlja grubo kršenje naučne i izdavačke etike. Plagiranje

može da uključuje i kršenje autorskih prava, što je zakonom kažnjivo. Plagijat obuhvata sledeće:

- Doslovno ili gotovo doslovno preuzimanje ili smišljeno parafraziranje (u cilju prikrivanja plagijata) delova tekstova drugih autora bez jasnog ukazivanja na izvor ili obeležavanje kopiranih fragmenata (na primer, korišćenjem navodnika);
- Kopiranje slika ili tabela iz tuđih radova bez pravilnog navođenja izvora i/ili bez dozvole autora ili nosilaca autorskih prava.

Rukopisi kod kojih postoje jasne indicije da se radi o plagijatu biće automatski odbijeni i autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Ako se ustanovi da je rad koji je objavljen u časopisu plagijat, isti će biti povučen u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*, a autorima će biti trajno zabranjeno da objavljuju u časopisu.

Sukob interesa

Autori su dužni da u radu ukažu na finansijske ili bilo koje druge sukobe interesa koji bi mogli da utiču na iznesene rezultate i interpretacije.

Greške u objavljenim radovima

U slučaju da autori otkriju važnu grešku u svom radu nakon njegovog objavljivanja, dužni su da momentalno o tome obaveste urednika ili izdavača i da sa njima sarađuju kako bi se rad povukao ili ispravio.

Predavanjem rukopisa redakciji *Međunarodnih problema* autori se obavezuju na poštovanje navedenih obaveza.

OBAVEZE RECENZENATA

Recenzenti su dužni da stručno, argumentovano, nepristrasno i u zadatim rokovima dostave uredniku ocenu naučne vrednosti rukopisa.

Recenzenti evaluiraju radove u odnosu na usklađenost teme rada sa profilom časopisa, relevantnost istraživane oblasti i primenjenih metoda, originalnost i naučnu relevantnost podataka iznesenih u rukopisu, stil naučnog izlaganja i opremljenost teksta naučnim aparatom.

Recenzent koji ima osnovane sumnje ili saznanja o kršenju etičkih standarda od strane autora dužan je da o tome obavesti urednika. Recenzent treba da prepozna važne

objavljene radove koje autori nisu citirali. On treba da upozori urednika i na bitne sličnosti i podudarnosti između rukopisa koji se razmatra i bilo kojeg drugog objavljenog rada ili rukopisa koji je u postupku recenzije u nekom drugom časopisu, ako o tome ima lična saznanja. Ako ima saznanja da je isti rukopis razmatra u više časopisa u isto vreme, recenzent je dužan da o tome obavesti urednika.

Recenzent ne sme da bude u sukobu interesa sa autorima ili finansijerom istraživanja. Ukoliko postoji sukob interesa, recenzent je dužan da o tome momentalno obavesti urednika.

Recenzent koji sebe smatra nekompetentnim za temu ili oblast kojom se rukopis bavi dužan je da o tome obavesti urednika.

Recenzija mora biti objektivna. Sud recenzenata mora biti jasan i potkrepljen argumentima.

Rukopisi koji su poslani recenzentu smatraju se poverljivim dokumentima. Recenzenti ne smeju da koriste neobjavljen materijal iz predatih rukopisa za svoja istraživanja bez izričite pisane dozvole autora, a informacije i ideje iznesene u predatim rukopisima moraju se čuvati kao poverljive i ne smeju se koristiti za sticanje lične koristi.

POSTUPAK RECENZIJE

Primljeni radovi podležu recenziji. Cilj recenzije je da glavnom i odgovornom uredniku pomogne u donošenju odluke o tome da li rad treba prihvatiti ili odbiti i da kroz proces komunikacije sa autorima poboljša kvalitet rukopisa.

Recenzije su dvostruko anonimne – identitet autora je nepoznat recenzentima i obrnuto. Identitet recenzenata ostaje nepoznat autorima i obrnuto pre, tokom i nakon postupka recenzije. Urednici garantuju da će pre slanja rukopisa na recenziju iz njega biti uklonjeni lični podaci autora (pre svega, ime i afilijacija) i da će se preduzeti sve razumne mere kako bi identitet autora ostao nepoznat recenzentima. Tokom čitavog procesa, recenzenti deluju nezavisno jedni od drugih. Recenzentima nije poznat identitet drugih recenzenata. Ako odluke recenzenata nisu iste, urednici mogu da traže mišljenje drugih recenzenata.

Rok za okončanje postupka recenziranja je 30 dana od datuma kada recenzenti prime rukopis.

Izbor recenzenata spada u diskreciona prava glavnog i odgovornog urednika i njegovog zamenika. Recenzenti moraju da raspolažu relevantnim znanjima u vezi sa oblašću kojom se rukopis bavi i ne smeju biti iz iste institucije kao autor, niti to smeju biti autori koji su u skorije vreme objavljivali publikacije zajedno (kao koautori) sa bilo kojim od autora podnesenog rada.

Urednici šalju podneti rukopis sa obrascem recenzije dvojici recenzenata koji su stručnjaci za naučnu oblast kojom se rad bavi. Obrazac recenzije sadrži niz pitanja na koja treba odgovoriti, a koja recenzentima ukazuju koji su to aspekti koje treba obuhvatiti kako bi se donela odluka o sudbini jednog rukopisa. U završnom delu obrasca, recenzenti moraju da navedu svoja zapažanja i predloge kako da se podneti rukopis poboljša.

Tokom postupka recenzije urednici mogu da zahtevaju od autora da dostave dodatne informacije (uključujući i primarne podatke), ako su one potrebne za donošenje suda o naučnom doprinosu rukopisa. Urednici i recenzenti moraju da čuvaju takve informacije kao poverljive i ne smeju ih koristiti za sticanje lične koristi.

U slučaju da autori imaju ozbiljne i osnovane zamerke na račun recenzije, urednici će proveriti da li je recenzija objektivna i da li zadovoljava akademske standarde. Ako se pojavi sumnja u objektivnost ili kvalitet recenzije, urednici će tražiti mišljenje drugih recenzenata.

RAZREŠAVANJE SPORNIH SITUACIJA

Svaki pojedinac ili institucija mogu u bilo kom trenutku da urednicima i/ili Uređivačkom odboru prijave saznanja o kršenju etičkih standarda i drugim nepravilnostima i da o tome dostave neophodne informacije i dokaze.

Provera iznetih navoda i dokaza

- Glavni i odgovorni urednik će u dogovoru sa Uređivačkim odborom odlučiti o pokretanju postupka koji ima za cilj proveru iznesenih navoda i dokaza;
- Tokom tog postupka svi izneseni dokazi smatraće se poverljivim materijalom i biće predloženi samo onim licima koja su direktno uključena u postupak;
- Licima za koja se sumnja da su prekršila etičke standarde biće data mogućnost da odgovore na iznete optužbe;

Odluke u vezi sa utvrđenim kršenjem etičkih standarda donosi glavni i odgovorni urednik u saradnji sa Uređivačkim odborom i, ako je to potrebno, grupom stručnjaka. Predviđene su sledeće mere, a mogu se primenjivati pojedinačno ili istovremeno:

- Objavljivanje saopštenja ili uvodnika u kom se opisuje slučaj kršenja etičkih standarda;
- Slanje službenog obaveštenja rukovodiocima ili poslodavcima autora/recenzenta;
- Bezuslovno odbijanje rukopisa ili povlačenje već objavljenog rada u skladu sa procedurom opisanom pod *Povlačenje već objavljenih radova*;
- Autoru se trajno zabranjuje da objavljuje u časopisu *Međunarodni problemi*;

- Upoznavanje relevantnih stručnih organizacija ili nadležnih organa sa slučajem kako bi mogli da preduzmu odgovarajuće mere.

Prilikom rešavanja spornih situacija Uređivački odbor se rukovodi smernicama i preporukama Odbora za etiku u izdavaštvu (*Committee on Publication Ethics – COPE*, <http://publicationethics.org/resources/>).

POVLAČENJE VEĆ OBJAVLJENIH RADOVA

U slučaju kršenja prava izdavača, nosilaca autorskih prava ili autora, povrede profesionalnih etičkih kodeksa, tj. u slučaju slanja istog rukopisa u više časopisa u isto vreme, lažne tvrdnje o autorstvu, plagijata, manipulacije podacima u cilju prevare, kao i u svim drugim slučajevima grubog kršenja etičkih standarda, objavljeni rad se mora povući. U nekim slučajevima već objavljeni rad se može povući i kako bi se ispravile naknadno uočene greške.

Standardi za razrešavanje situacija kada mora doći do povlačenja rada definisani su od strane biblioteka i naučnih tela, a ista praksa je usvojena i od strane časopisa *Međunarodni problemi*.

AUTORSKA PRAVA

Autori prenose sva autorska prava na časopis *Međunarodni problemi*. Kada je rukopis prihvaćen za objavljivanje, autori prenose autorska prava na izdavača. U slučaju da rukopis ne bude prihvaćen za štampu u časopisu, autori zadržavaju sva prava. Spisak prava koje autori prenose na izdavača detaljno je uređen Ugovorom o prenosu autorskih prava, koji autor potpisuje nakon što je članak prihvaćen za objavljivanje.

ODRICANJE ODGOVORNOSTI

Stavovi izneti u objavljenim radovima ne izražavaju stavove uredništva i Uređivačkog odbora. Autori preuzimaju pravnu i moralnu odgovornost za ideje iznete u svojim radovima. Izdavač neće snositi nikakvu odgovornost u slučaju ispostavljanja bilo kakvih zahteva za naknadu štete.

THE INSTITUTE OF INTERNATIONAL POLITICS AND ECONOMICS (IIPE) was founded in 1947, and it is now the oldest research institution that deals with international relations in the Balkans. From a small group of researchers, who laid down foundations of the Yugoslav research of international relations, the IIPE has gradually turned into institution with a special place in the academic and diplomatic life of the country. The IIPE's mission is to delve into the dynamics of world politics, with focus on the international system at the beginning of the 21st century seen through the lens of diplomacy, security, integration, law, global economy, cultural and religious diversity. The IIPE provides analysis and knowledge to the Serbian Ministry of Foreign Affairs and other government bodies as a ground for foreign policy making and its effective implementation abroad. The IIPE issues journals, books, collection of papers and organises conferences, round tables, panel discussions, and lectures with participation of prominent scholars, diplomats, political figures, heads of states and governments, foreign ministers, etc. The IIPE has the largest library in Serbia dedicated entirely to study of international affairs, and represents the exclusive depository library of the UN's, EU's and NATO's publications and documents.

iipe@diplomacy.bg.ac.rs • <http://www.diplomacy.bg.ac.rs>

CIP - Каталогизacija y publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

327

MEĐUNARODNI problemi = International problems
: časopis Instituta za međunarodnu politiku
i privredu / glavni i odgovorni urednik Branislav
Đorđević. - God. 1, br. 1 (1949)- . - Beograd : Institut
za međunarodnu politiku i privredu, 1949-

Tromesečno.

Drugo izdanje na drugom medijumu:

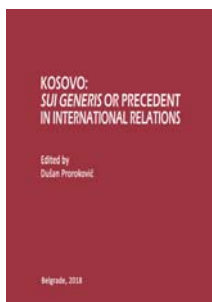
Međunarodni problemi (Online) = ISSN 2406-0690

ISSN 0025-8555 = Međunarodni problemi

COBISS.SR-ID 6012674

Ivana Božić Mijšković, **Ekonomije balkanskih zemalja na početku XXI veka**, 2018.

Kosovo: sui generis or precedent in international relations, 2018, Dušan Proroković (ur.)

Initiatives of the 'New Silk Road' – Achievements and Challenges, 2017, Duško Dimitrijević, Huang Ping (ur.)

SPAJAJUĆI ISTOK I ZAPAD – Spomenica profesora Predraga Simića, 2017, Jasminka Simić (prir.)

Dragan Petrović, **Kraljevina Jugoslavija i SSSR 1935–1941.**, 2017.

Balkanska migrantska ruta: između politike prava i bezbednosti, 2017, Slobodan Janković, Zoran Pavlović, Dragana Dabić (ur.)

Ana Pantelić, **Suzbijanje siromaštva u zemljama u razvoju**, 2017.

Aleksandar Jazić, **Vanredne situacije i savremeni trendovi razvoja sistema zaštita**, 2017.

Vladimir Trapara, **Vreme „resetovanja“: Odnosi Rusije i Sjedinjenih Država u periodu od 2009. do 2012. godine**, 2017.

Nova izdanja Instituta